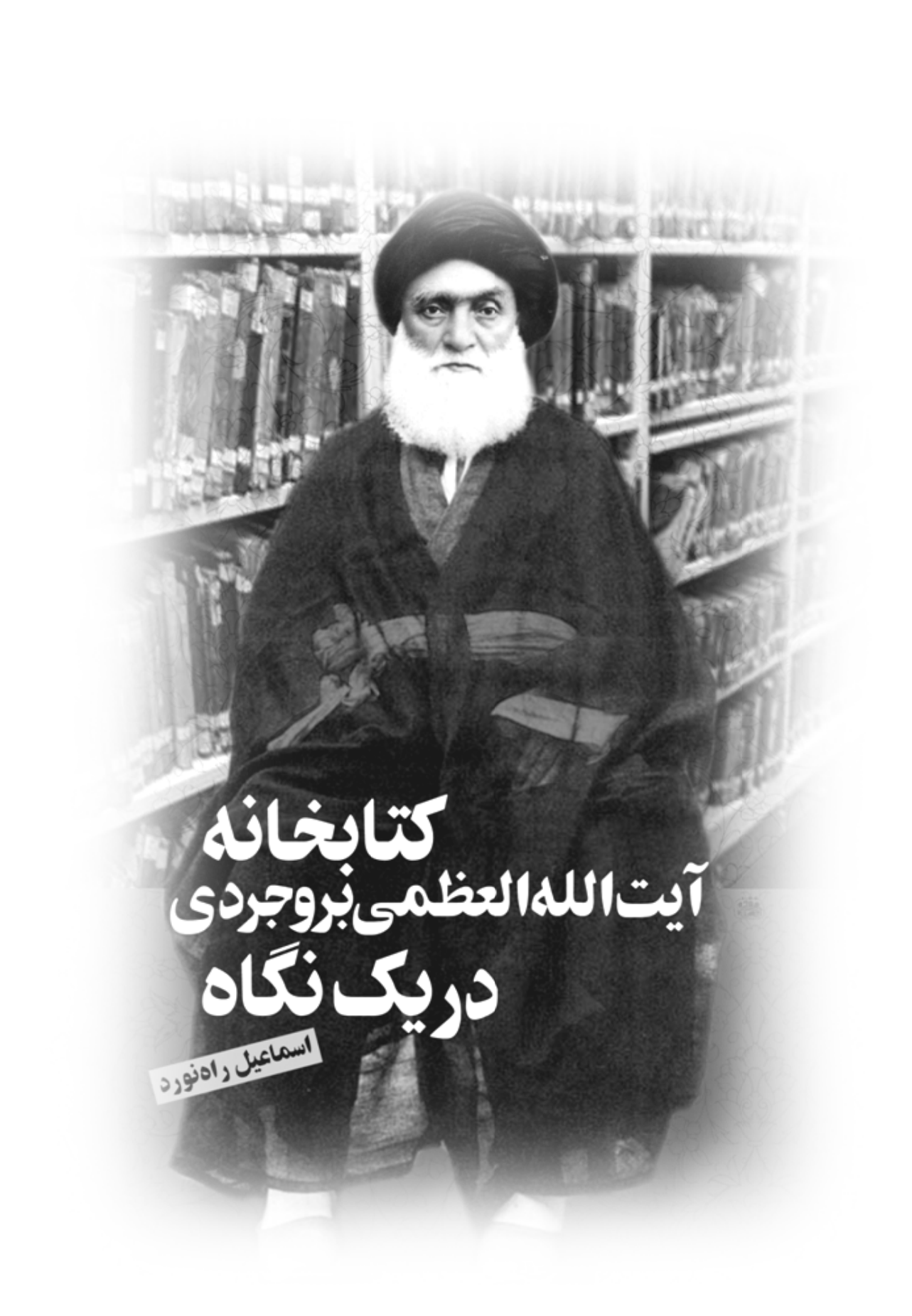

کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی در یک نگاه

اسماعیل راهنورد

سرشناسه :	راهنورد ثانی، کاظم، اسماعیل ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور :	کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی در یک نگاه / اسماعیل راهنورد ثانی .
مشخصات نشر :	قم: تولید و پخش کتاب ارزشمند، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری :	۲۴۰ص: مصور، جدول، عکس، نمونه.
شابک :	978-600-97394-0-0
یادداشت :	کتابنامه: ص. ۲۴۰-۲۳۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع :	کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی(قم) - تاریخ.
موضوع :	بروجردی، حسین، ۱۲۵۳ - ۱۳۴۰ - سرگذشت‌نامه.
رده‌بندی کنگره :	ر ۸۴۶/۴
شماره کتابت‌ناسی :	۹۵۷۲۶۲۵
رده بندی دیویی :	۰۲۷/۴۵۵

تولید و پخش کتاب ارزشمند
Arzeshmand

کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی در یک نگاه

اسماعیل راهنورد

ناشر: تولید و پخش کتاب ارزشمند

چاپ اول: ۱۳۹۵ - تیراژ: ۱۰۰ نسخه - چاپ و صحافی: تجویدیان

مرکز پخش: ایران - قم - خیابان بهار - حرم مطهر

کتابخانه آیت الله بروجردی - ۰۲۵۳۷۸۳۷۷۴۵

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۳۹۴-۰-۰

حق چاپ محفوظ و مخصوص مؤلف است.

قیمت: ۲۱۰۰۰ تومان

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه	۱۱
-------	----

فصل اول

نگاهی به زندگینامه مؤسس کتابخانه	۱۳
ولادت و خاندان	۱۵
ولادت	۱۵
نسب	۱۵
خاندان	۱۶
تدریس و تحصیل	۱۹
دوران تحصیل در بروجرد و اصفهان	۱۹
اقامت در نجف	۲۰
بازگشت به بروجرد	۲۰
تدریس و تألیف در بروجرد	۲۱
فعالیت‌های اجتماعی و تبلیغ در بروجرد	۲۱
سفر حج	۲۲
تدریس در قم	۲۳
هجرت به قم	۲۳
زعامت حوزه و خدمات	۲۶
ایجاد پایگاه روحانیت در ایران و جهان	۲۷

۲۸	 اقدامات فرهنگی
۳۰	 فضائل اخلاقی
۳۳	 خدمات و موضع گیری های سیاسی
۳۶	 خدمات عمومی و عام المنفعه
۳۸	 آثار علمی
۳۸	 تألیفات رجالی
۴۲	 تألیفات حدیثی
۴۲	 تألیفات فقهی
۴۳	 کتاب های اصول فقه
۴۴	 تألیفات متفرقه ایشان
۴۵	 رساله های عملیه
۴۸	 رحلت
۴۹	 پیام مقام معظم رهبری

فصل دوم

۵۱	 مسجد اعظم و کتابخانه آن
۵۳	 پیرامون مسجد اعظم قم و کتابخانه آن
۵۳	 تاریخچه مسجد
۵۶	 وقفنامه مسجد اعظم
۵۷	 متن موجز وقف نامه
۶۰	 متن وقفنامه تفصیلی
۶۶	 تاریخچه کتابخانه مسجد اعظم
۶۶	 تأسیس کتابخانه
۶۸	 توسعه بنای اولیه کتابخانه
۶۷	 انتخاب سرپرست کتابخانه
۷۱	 افتتاح کتابخانه
۷۴	 تهیه تجهیزات کتابخانه ای

تهیه منابع کتابخانه	۷۷
فهرست کتاب‌ها	۸۰
خدمات عمومی کتابخانه	۸۱
نشریه کتابخانه مسجد اعظم	۸۳
اهداف نشریه	۸۵
موضوع مقالات	۸۵
آخرین شماره	۸۷

فصل سوم

واگذاری کتابخانه به شورای عالی حوزه علمیه قم	۸۹
سی و پنج سال خدمت	۹۱
تحولات کتابخانه	۹۵
واگذاری کتابخانه به شورای عالی حوزه علمیه قم	۹۷
مصوبه شماره ۲۴۲ شورای عالی حوزه	۱۰۲
دوره ریاست آیه الله استادی	۱۰۳
اقدامات آیه الله استادی	۱۰۹
ویژه‌نامه پیام حوزه	۱۱۳

فصل چهارم

اقدامات جدید، تجدید بنا و ایجاد ساختار به روز	۱۱۵
اقدامات اولیه آیت الله علوی	۱۱۷
درخواست بودجه حمایتی از حوزه برای کتابخانه	۱۱۸
بازسازی ساختمان کتابخانه	۱۱۹
تفاهم‌نامه تجدید بنا	۱۲۱
انتقال کتابخانه به ساختمان کتابخانه فیضیه	۱۲۲
آغاز بازسازی ساختمان کتابخانه	۱۲۴
نام کتابخانه آیه الله العظمی بروجردی	۱۳۱

۱۳۲	تجهیز و افتتاح ساختمان جدید.....
۱۳۳	حمایت از تأسیس بخش خواهران.....
۱۳۳	همکاری در تأمین پرسنل کتابخانه.....
۱۳۳	راه اندازی بانک اطلاعات دیجیتال.....
۱۳۳	تالار جلسات کتابخانه.....
۱۳۴	راه اندازی سامانه مطبوعات.....

فصل پنجم

۱۳۵	گزارش عملکرد، امکانات و فعالیت‌های اخیر کتابخانه.....
۱۳۷	رؤسا و مدیران اجرایی کتابخانه.....
۱۴۰	فعالیت‌ها چند ساله اخیر.....
۱۴۴	بخش مجموعه سازی کتابخانه.....
۱۴۴	فراهم آوری منابع.....
۱۴۵	طرح مجموعه سازی کتابخانه.....
۱۵۴	طرح کتابشناسی آیت الله العظمی بروجردی.....
۱۵۴	گزارش کتابشناسی آية الله العظمی بروجردی.....
۱۵۶	معرفی مجموعه منابع کتابخانه.....
۱۵۶	نسخ خطی کتابخانه.....
۱۵۶	چاپ سنگی.....
۱۵۷	کتابهای چاپ سربی.....
۱۵۸	منابع چاپی کتابخانه.....
۱۵۸	کتابهای لاتین.....
۱۵۹	کتاب‌های درسی.....
۱۵۹	نشریات و مطبوعات.....
۱۶۱	بخش ساماندهی منابع کتابخانه.....
۱۶۱	فهرست نویسی کتاب‌های چاپی.....
۱۶۴	گزارش تعیین خط مشی سازماندهی کتابخانه.....

گزارش فهرست نویسی منابع چاپی.....	۱۶۵
گزارش فهرست نویسی سایر منابع چاپی.....	۱۶۵
گزارش فهرست نویسی کتابهای درسی.....	۱۶۶
گزارش فهرست نویسی نشریات.....	۱۶۶
گزارش فهرست نویسی پایان نامه ها.....	۱۶۶
فهرست نسخ خطی، سنگی و سربی.....	۱۶۷
اولین فهرست نسخ خطی.....	۱۶۷
فهرست نویسی جدید نسخ خطی.....	۱۶۹
فهرست نویسی نسخ چاپ سنگی.....	۱۷۱
گزارش فعالیت سازماندهی نسخ سنگی و سربی.....	۱۷۲
کتابهای سربی.....	۱۷۲
کتابخانه دیجیتال.....	۱۷۳
گزارش کتابخانه دیجیتال.....	۱۷۳
صحافی.....	۱۷۶
بخش اشاعه اطلاعات.....	۱۷۷
خدمات عمومی کتابخانه.....	۱۷۷
تالار عمومی.....	۱۷۸
تالار محققین.....	۱۷۹
تالار خواهران.....	۱۸۰
مخزن.....	۱۸۱
امانت منابع کتابخانه ای.....	۱۸۳
کتابهای چاپی.....	۱۸۳
پایان نامه ها.....	۱۸۳
نشریات.....	۱۸۴
خدمات مرجع.....	۱۸۴
بانک اطلاعات.....	۱۸۴
سامانه مطبوعات دیجیتال.....	۱۸۵

بخش فناوری اطلاعات کتابخانه.....	۱۸۶
واحد سخت افزار یاشبکه.....	۱۸۷
واحد نرم افزار و کتابخانه دیجیتال.....	۱۸۷
کتابخانه نمونه سال حوزه.....	۱۸۹

فصل ششم

آشنایی با متولیان، رؤسا و همکاران کتابخانه.....	۱۹۱
متولیان کتابخانه.....	۱۹۳
آشنایی با رؤسای کتابخانه.....	۱۹۶
آشنائی با مدیران کتابخانه.....	۱۹۹
آشنائی با کتابداران کتابخانه.....	۲۰۱
آشنائی با فهرست نویسان کتابخانه.....	۲۰۴

فصل هفتم

واقفان و اهداکنندگان کتابخانه.....	۲۰۹
معرفی واقفان کتاب به کتابخانه.....	۲۱۱
آیه الله حاج آقا محمد مقدس اصفهانی.....	۲۱۲
آیه الله حاج آقا حسن فرید اراکی.....	۲۱۴
مرحوم حاج محمد رمضانی.....	۲۱۵
دیگر واقفان.....	۲۱۶
واقفانی که نامشان در نشریه مسجد اعظم آمده.....	۲۱۶
مجلات و روزنامه ها.....	۲۲۳
فهرست پایان نامه های اهدایی دانشکده حقوق دانشگاه تهران.....	۲۲۴
کتب اهدائی مؤلفین.....	۲۲۷
اهداء کنندگان کتب عمده.....	۲۳۷
تشکر.....	۲۳۸
برخی از منابع و ماخذ.....	۲۳۹

مقدمه

کتابی که ملاحظه می‌فرمایید با کوشش دو نفر از همکاران کتابخانه آیه الله العظمی بروجردی (حضرت آقای راه‌نورد و خانم فاطمه عرب شیبانی) به عنوان معرفی بیشتر و بهتر این کتابخانه، گردآوری و نگارش یافته است.

نظر آیه الله حاج سید محمد جواد علوی که مسجد اعظم و کتابخانه آیه الله العظمی بروجردی در اختیار ایشان می‌باشد این است که، کارهای علمی که در کتابخانه آغاز و یا ادامه می‌یابد و نیز نشریاتی که به عنوان کتابخانه منتشر می‌شود، باید از اتقان مناسب با عظمت این کتابخانه برخوردار باشد؛ از این رو با لطفی که به حقیر داشته‌اند، اشراف بر این کارها را به عهده اینجانب نهادند و حقیر طبق خواسته ایشان، این کتاب را ملاحظه و اصلاحاتی در آن انجام دادم.

قم - رضا استادی

مهرماه ۱۳۹۵

حضرت آية الله العظمى بروجردی، اسفند ۱۳۳۵

فصل اول

نگاهی به

زندگی‌نامه مؤسس کتابخانه

ولادت و خاندان

ولادت

یکی از بیوت اصیل و رفیع شیعه در طول تاریخ، خاندان بزرگ طباطبایی هستند که همواره مورد احترام مردم بوده‌اند. حضرت آیه الله العظمی حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی، زعیم عالقدر جهان تشیع در پایان ماه صفر ۱۲۹۲ ه.ق در شهرستان بروجرد در این خاندان علم و عالم پرور دیده به جهان گشود.

نسب

نسب این مرجع تقلید بزرگ با ۳۲ واسطه به دومین امام شیعیان؛ حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام می‌رسد.

پدر ایشان، آقا سید علی طباطبایی و مادرش آغا بیگم طباطبایی، هر دو از دودمان آقا سید محمد طباطبایی بودند. شجره نامه ایشان به این شرح است:

«هو السيد حسين بن السيد علي بن السيد احمد بن السيد علي نقی بن السيد محمد جواد بن السيد مرتضی بن السيد محمد الطباطبائي بن السيد عبدالکریم بن السيد مراد بن الشاه اسدالله بن جلال الدين امير بن الحسن بن مجدالدین بن قوام الدين بن اسمعیل بن عباد بن ابی المکارم بن عباد بن ابی المجدد بن عباد بن علی بن حمزة بن طاهر بن علی بن محمد بن احمد بن محمد بن احمد بن ابراهیم طباطبا بن اسمعیل الديباج بن ابراهیم الغمر بن حسن المثنی بن حسن بن علی بن ابی طالب علیهم الاف التحية والثناء .

خاندان

سید محمد طباطبایی

سید محمد بن عبدالکریم معروف به «سید کبیر» جد پنجم آیه الله بروجردی، از نوادگان ملا محمد تقی مجلسی و خواهرزاده علامه محمد باقر مجلسی است. وی اولین فرد از سلسله سادات طباطبایی اصفهان است که در بروجرد اقامت گزید و خاندان طباطبایی بروجرد از اعقاب ایشان بشمار می‌روند.

او در عصر خود از مفاخر علمای شیعه بود و آثار و تألیفات زیادی از وی به جای مانده است. آیه الله العظمی وحید بهبهانی از شاگردان وی بوده و از ایشان اجازه اجتهاد داشته است. مرحوم سید محمد دارای پنج فرزند بود که سید مرتضی یکی از آنها است.

مقبره سید محمد طباطبایی در بروجرد

سید مرتضی طباطبایی

سید مرتضی فرزند ارشد سید محمد بود که در نجف اشرف متولد شد. تحصیلات خود را در کربلا و نجف گذراند و سپس به بروجرد مهاجرت کرد و سالها مرجعیت دینی مردم بروجرد و شهرهای اطراف را بر عهده داشت. وی فقیهی یگانه و عالمی فرزانه در روزگار خود بود و چند فرزند فقیه و دانشمند داشته که یکی از آنها علامه سید محمد مهدی بحر العلوم از مراجع بزرگ

شیعیان است فرزند دیگر ایشان سید جواد جد سوم آیت الله بروجردی است. سید مرتضی در سال ۱۲۰۴ ه. ق در کربلای معلی وفات یافت و در پایین پای شهدای کربلا دفن شد.

سید جواد طباطبائی

سید جواد کوچکترین فرزند سید مرتضی از فضلالی قرن سیزدهم هجری قمری، فقیهی مجاهد و عابدی موقر بود و محبوبیت خاصی در بین مردم داشت. او در رسیدگی به کار مردم و اجابت اهل حاجت کوشا بود. وی در سال ۱۲۴۲ ه. ق وفات یافت و در جنب مسجد سید بروجرد دفن گردید.

کتیبه سر درب مرقد سید جواد و سید علی نقی طباطبائی در بروجرد

سید علی نقی طباطبائی

سید علی نقی فرزند دوم سید جواد، عالمی وارسته از فقهای برجسته قرن سیزدهم به شمار می‌آید. او مدتی در نجف از محضر علامه بحر العلوم (عموی خود) بهره برد. ایشان تألیفات با ارزشی در فقه و اصول دارد از آن جمله حاشیه بر قوانین الاصول و حاشیه بر زبدة الاصول است. سید علی نقی در ۱۸ ربیع ۱۲۴۹ ه. ق درگذشت و در مقبره پدر بزرگوارش دفن گردید.

سید احمد طباطبایی

حاج میرزا احمد فرزند ارشد سید علی نقی جد آیه الله بروجردی در سال ۱۲۱۱ ه.ق در شهر بروجرد متولد شد. او برادر سید محمود طباطبایی (رئیس سادات طباطبایی و مرجع تقلید منطقه غرب ایران و صاحب کتاب المواهب السنیة)، از وارستگان و ادیبان زمان خود و از علمای بزرگ منطقه غرب ایران بود. بیت ایشان محل رجوع مردم نیازمند بود. سید احمد در سال ۱۲۸۰ رحلت نمود و در مقبره مرحوم سید محمد مدفون شد.

سید علی طباطبایی

حاج آقا علی طباطبایی فرزند میرزا احمد و پدر بزرگوار حضرت آیه الله العظمی بروجردی، عالمی فاضل و متقی بود که در بروجرد متولد شد. او مرجع حوائج مردم در بروجرد بود. مرحوم سید علی طباطبایی در سال ۱۳۲۹ ه.ق دیده از جهان فرو بست و در مقبره جدش مرحوم سید محمد دفن گردید.

مادر آیه الله بروجردی سیده آغا بیگم طباطبایی فرزند مرحوم سید محمد علی از نوادگان سید محمد طباطبایی، بانویی متدینه و عابده بود. خانواده آغا بیگم از خاندان بزرگ علم و فضیلت در بروجرد بودند. آن مرحومه به سال ۱۳۲۳ ه.ق در بروجرد درگذشت و بر حسب وصیت، پیکرش را در وادی السلام نجف اشرف به خاک سپردند.

تدریس و تحصیل

دوران تحصیل در بروجرد و اصفهان

آیه الله العظمی بروجردی از دوران کودکی و نوجوانی تحت تدبیر و تربیت پدر قرار گرفت؛ با رهنمودهای او به مکتب‌خانه رفت، سپس وارد مدرسه علمیه «نوربخش» بروجرد شد. ایشان در کنار تکمیل دروس حوزوی به تهذیب نفس و کسب فضایل اخلاقی پرداخت.

ایشان در هجده سالگی (۱۳۱۰ ه.ق) به اصفهان عزیمت کرد و در مدرسه میرزای کلباسی و سپس در مدرسه صدر سکونت گزید. در این مدت از محضر فقیهان و عالمان نامی آن خطه مانند میرزا ابوالمعالی کلباسی، سید محمدتقی مدرس، سید محمدباقر درچه‌ای، ملا محمد کاشانی و حکیم متأله میرزا جهانگیرخان قشقائی بهره‌ها برد. ایشان همواره پیشرفت خود را مرهون زحمات میرزا ابوالمعالی کلباسی می‌دانسته است.

مکرر از ایشان شنیده می‌شد که مبانی علمی خود را در حوزه اصفهان چنان محکم ساخته بود که اقامت در نجف نیز اکثر آنها را تغییر نداد. اقامت نه ساله ایشان در حوزه اصفهان موقعیت علمی وی را به خوبی معرفی کرد، و به دلیل داشتن استعداد خوب و بیان روان، به یکی از استادان بزرگ حوزه اصفهان تبدیل شد و عده زیادی از فضلا در درس ایشان حضور یافتند.

آیه الله بروجردی اولین حکم اجتهاد خود را در سن ۲۲ سالگی و در حوزه اصفهان از آیه الله سید ابوالقاسم حسینی دهکردی دریافت کردند.

اقامت در نجف

آیه الله العظمی بروجردی اواخر سال ۱۳۱۹ ه. ق در حالی که مجتهدی مسلم بود و در فقه و اصول، مبانی خاص خود را داشت، به نجف اشرف عزیمت و مدت نه سال در آنجا اقامت گزید. معظم له در درس آیه الله العظمی ملا محمد کاظم آخوند خراسانی حاضر شد و از بهترین شاگردان و مقررین درس ایشان بود و در نهایت تعلیقاتی نیز بر کتاب «کفایة الاصول» استاد نگاشت.

نقل است که ایشان همچنین در درس رجال آیه الله العظمی ملا فتح الله نمازی شریعت اصفهانی (شیخ الشریعه) حضور یافته و مدتی نیز از محضر آیه الله العظمی سید محمد کاظم طباطبایی یزدی بهره گرفته اند.

معظم له هم زمان با تحصیل در حوزه علمیه نجف به امر تدریس اشتغال داشت. حسن بیان و احاطه علمی معظم له موجب شد جمع کثیری از فضلاء نجف در دروس ایشان حاضر شوند. برخی شاگردان وی از جمله آیه الله العظمی سید محمد تقی خوانساری، بعدها از فقها و مجتهدین روزگار خود شدند.

آیه الله بروجردی سرانجام در سال ۱۳۲۸ ه. ق از اساتید حوزه نجف: مرحوم آخوند خراسانی و ملا فتح الله نمازی اصفهانی مجدداً اجازه اجتهاد اخذ نمود.

بازگشت به بروجرد

آیه الله العظمی بروجردی، با توجه به جایگاه ویژه ای که در حوزه های اصفهان و نجف پیدا کرده بود، اواخر سال ۱۳۲۸ ه. ق به درخواست پدر بزرگوارش از نجف به بروجرد مراجعت نمود و در میان استقبال پر شور علما و عموم اهالی بروجرد وارد این شهر شد.

پس از شش ماه اقامت در بروجرد، قصد بازگشت به نجف اشرف را داشتند که فوت پدر در بروجرد و فوت استادش؛ مرحوم آخوند خراسانی در نجف و همچنین درخواست های مکرر مردم، طلاب و فضلا سبب شد معظم له بیش از سه دهه به عنوان مرجع دینی در بروجرد اقامت نمایند. در دوره اقامت ایشان در بروجرد، حوزه علمیه این شهر از اهمیت خاصی برخوردار شد و برخی از فضلا از شهرهای دیگر برای بهره گیری از وجود ایشان عازم بروجرد شدند.

تدریس و تألیف در بروجرد

آیه الله العظمی بروجردی به طور مستمر مشغول تدریس بودند و حوزه درسی قوی در بروجرد ایجاد نمودند. محل تدریس ایشان مسجد سید، بیت معظم له و مدرسه نوربخش بوده است. و ایشان چندین دوره اصول و کتاب های طهارت، صلاة، زکاة، نکاح، طلاق، صید ذباحت، متاجر و لقطه را در فقه به طور کامل بحث نمودند.

ایشان علاوه بر تدریس به تألیف و تصنیف نیز اهتمام داشتند. بیشتر تألیفات معظم له مثل کتاب تجرید اسانید کافی، تجرید اسانید تهذیب، تجرید اسانید من لا یحضره الفقیه و ... از یادگار آن دوران است. به دنبال ارجاع احتیاط مرحوم آیت الله العظمی سید ابوالحسن اصفهانی، ایشان حاشیه ای بر کتاب عروة الوثقی نگاشتند. این کتاب از نخستین حواشی «عروة الوثقی» بود که چاپ و منتشر شد.

فعالیت های اجتماعی و تبلیغ در بروجرد

آیه الله العظمی بروجردی در طول دوران اقامت در بروجرد، در فعالیت های اجتماعی نیز پیشتاز بودند و در روزگاری که شدت گرانی و قحطی، طبقات ضعیف مردم را تحت فشار فوق العاده ای قرار داده بود، رسیدگی به فقرا و محرومین جامعه، در بروجرد و مناطق اطراف، توسط ایشان بسیار چشمگیر بود.

معظم له چندین سال روزها در مسجد ناسک الدین و شبها در مسجد حاج آقا مهدی و بعدها در در مسجد سلطانی اقامه نماز جماعت می نمود.

ایشان به امر تبلیغ اهتمام ویژه ای داشتند و در مناسبت های مختلف و ماه مبارک رمضان منبر می رفتند و با بیان رسا و احاطه کاملی که در نقل احادیث، آیات و تاریخ داشتند به موعظه می پرداختند. مراسم شب های قدر ایشان در آن ایام از مجالس بسیار معنوی و پرجمعیت تاریخ بروجرد بشمار می رود. نقل گردیده است در ایام اقامت ایشان در قم یکی از فضلا از آقا سوال می کند آیا حضرت تعالی هیچگاه منبر رفته اید؟ در پاسخ می فرمایند: "در ایام اقامت در بروجرد منبر می رفتم و روضه هم می خواندم. خیلی خوب هم روضه می خواندم"

سفر حج

آیه الله بروجردی در سال ۱۳۴۵ ه. ق راهی عراق و از آنجا عازم حج شدند؛ هنگام بازگشت، هشت ماه در نجف اشرف توقف کردند. هنگام ورود به ایران مأموران حکومت ایشان را به دلیل ارتباط با علمای نجف بازداشت و به تهران منتقل کردند که پس از مدتی آزاد شدند.

پس از آزادی، به مشهد مقدس مشرف شدند و حدود سیزده ماه در آنجا توقف و شروع به تدریس نمودند ولی باز به عللی از اقامت ایشان در مشهد ممانعت شد و به قم آمدند. در راه بازگشت از مشهد، با اصرار آیه الله العظمی شیخ عبدالکریم حائری یزدی (ره) مؤسس حوزه علمیه قم، هفت ماه در قم اقامت کردند و مجدداً نیز به عللی مجبور به بازگشت به بروجرد شدند.

منزل آیه الله بروجردی، در طول دوران اقامت ایشان در بروجرد همیشه پایگاه علمی، معنوی و پناهگاه مردم رنج کشیده بود. مجلس روضه ایشان، در وفیات معصومین علیهم السلام، از مجالس بسیار با شکوه شهر بوده است. در ایام عاشورا، قضیه شفا یافتن چشم ایشان در همین منزل اتفاق می افتد.

ایشان می فرمودند: «در ایامی که بروجرد بودم به ناراحتی و درد چشمی بسیار شدید مبتلا شدم. این ناراحتی، مقارن با روضه ایام عاشورای ما در منزل بود. روز عاشورا این ناراحتی به حدی شدت گرفت که تصمیم داشتم در مجلس شرکت نکنم ولی دریغ آمد که روز عاشورا و لو به عنوان استشفاء در مجلس روضه امام حسین علیه السلام حاضر نشوم.»^۱

در بروجرد رسم بود که در روز عاشورا جماعتی از علماء و در راس آنان سادات طباطبائی، از اذان صبح گل می گرفتند و با خواندن نوحه و زدن به سینه، در مجلس شرکت می کردند. این افراد، در سرما، تنها لنگی به کمر می بستند و تمام بدن خود را گل آلود می کردند. وقتی این دسته به منزل ما آمدند، من از روی پای یکی از آنان، مقداری گل برداشتم و به دیدگان بیمار خود مالیدم. به فاصله کوتاهی، این ناراحتی رفع شد و من پس از آن اصلاً به هیچ کسالت چشم مبتلا نشدم.

لازم به ذکر است که حضرت آیت الله تا آخر عمر نزدیک به ۹۰ سالگی، بدون استفاده از عینک، خطوط ریز حواشی کتب را به راحتی می خواندند.

۱. مردان علم در میدان عمل، نعمت الله حسینی، ج ۲، ص ۱۹۹، چاپ دوم.

آیت الله بروجردی پس از هجرت به قم نیز به برگزاری مجالس روضه امام حسین علیه السلام تأکید داشته و بنا به وصیت ایشان، این مجالس تا کنون بصورت هفتگی در بیت معظم له برگزار می شود.

هجرت به قم

آیه الله العظمی بروجردی، در اواخر سال ۱۳۲۳ به واسطه بیماری شدید به تهران منتقل و در بیمارستان فیروزآبادی شهر ری بستری شدند. در این مدت جمع کثیری از مردم، علما، تجار، کسبه، نمایندگان مجلس، وزراء، نخست وزیر و خود شاه به عیادت ایشان رفتند و سیل تلگراف ها و نامه های تفقد و دعوت جهت اقامت در قم، به تهران سرازیر شد. در این میان تلاش های حضرت امام خمینی (ره) بسیار مؤثر بود.

«در همان روزها آیه الله العظمی سید صدرالدین صدر و آیه الله العظمی حجت کوه کمره ای به منزل آیه الله العظمی سید محمدتقی خوانساری رفته و به اتفاق، طی نامه ای از آیه الله العظمی بروجردی جهت عزیمت به قم دعوت کردند.»^۱ بالاخره ایشان در برابر همه این تقاضاها بنا را به استخاره گذاشت و بعد از فریضه صبح جمعه در حرم مطهر حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام در موضوع حرکت خود به قم با قرآن استخاره کرد و از حسن اتفاق این آیه آمد:

«وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَاهُ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِدَلْقَادِرُونَ* فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَّكُم فِيهَا فَوَاكِهِ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ* وَسَجَّرَ خُرُوجُ مِنْ طُورٍ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالْأُكْحَنِ وَصِبْغٌ لَّأَكْلِينَ*»

آیه الله بروجردی سرانجام عصر روز پنج شنبه ۲۶ صفر سال ۱۳۶۴ ه. ق در میان استقبال پرشور صدها تن از علمای اعلام، دانشمندان بزرگ و مدرسان عالی مقام حوزه علمیه وارد قم شد. گستردگی این استقبال در سطحی بود که وی در صحن بزرگ حضرت فاطمه معصومه (سلام الله علیها) به جای آیه الله العظمی صدر که به احترام معظم له اقامه نماز جماعت را به ایشان واگذار نموده بود، به امامت نماز جماعت ایستادند.

۱. گفتگو با آیه الله سید محمدباقر سلطانی طباطبائی، نشریه حوزه ۴۳ - ۴۴ (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۰)، ص ۳۹.

۲. سوره مومنون، آیات ۱۸ الی ۲۰.

آیه الله العظمی حجت کوه کمره‌ای نیز وقت تدریس فقه خود را به ایشان واگذار نمود و خود بعد از درس آیه الله بروجردی و نزدیک ظهر به تدریس پرداخت.

آیه الله العظمی سید محمدتقی خوانساری نیز که در ایام جوانی در نجف از محضر آیت آیه الله بروجردی استفاده کرده بود، در تجلیل و معرفی ایشان به خاص و عام و تحکیم اساس مرجعیت معظم له تلاش زیادی به عمل آورد.

تدریس در قم

آیه الله العظمی بروجردی بعد از ورود به شهر مقدس قم، در مسجد بالاسر حرم مطهر، مدرسه فیضیه و مسجد عشقعلی، اقدام به تدریس فقه و اصول نمود. شیوه تدریس ایشان به گونه‌ای بود که طلاب و فضلا را وادار به مطالعه و تحقیق می‌کرد.

یکی از مزایا و امتیازات علمی آیه الله بروجردی آشنایی با فروع مختلف فقهی فریقین بود. روش اجتهادی ایشان در طریق استنباط احکام، تحولی در حوزه‌های علمیه قم و نجف به وجود آورد. وی در عرصه فقاہت، موضوع مراجعه به کتب قدما و تحقیق در آن را به عنوان یک اصل، احیاء کرد. در این راستا متون خطی و قدیمی فقهی از قبیل «الجوامع الفقهیه» و «مفتاح الکرامه» را که به ورطه فراموشی سپرده شده بود در محافل حوزوی مطرح و اقدام به چاپ و نشر برخی از جلد‌های مفتاح الکرامه نمود. ایشان بر حدیث و رجال حدیث مسلط و طبقات روات و محدثین را کاملاً می‌شناختند.

بیشتر مدرسان محترم و بزرگ آن روز حوزه، از جمله حضرات آیات عظام آقایان: امام خمینی، سید محمد رضا گلپایگانی، سید محمد محقق داماد، حاج آقا مرتضی حائری یزدی، شیخ علی صافی گلپایگانی، لطف الله صافی گلپایگانی، حاج شیخ جواد تبریزی، محمد فاضل لنکرانی، ناصر مکارم شیرازی، جعفر سبحانی، حسینعلی منتظری، سید موسی شبیری زنجانی، حسین نوری همدانی، عبدالله جوادی آملی، شهید مرتضی مطهری، میرزا علی اکبر فیض مشکینی، سید محمد باقر سلطانی، سید مصطفی خوانساری، شیخ علی پناه اشتهااردی، شهید سید محمد علی قاضی طباطبایی و ... در درس ایشان شرکت می‌کردند.

«مرحوم مطهری از امام رحمه الله علیه نقل می کردند که فرموده بود: "مرحوم بروجردی سی سال به قم دیر آمدند و گرنه وضع حوزه بهتر بود."^۱

«پس از آمدن آیه الله بروجردی به قم حضرت امام در درس ایشان مرتب شرکت می کردند درسهای اصول را می نوشتند. که اخیراً چاپ شد ایشان در زمینه درس آیه الله بروجردی می فرمودند: "درس ایشان چنان سازنده است که طلبه ها بدون این که خودشان متوجه شوند ملا می شوند."^۲

حاج آقا مجتبی عراقی نقل می کنند:

«من در محرم سال ۱۳۶۴ ه.ق. در نجف اشرف بودم. با مرحوم آیه الله حاج شیخ مرتضی حائری جلسات اخلاق و مباحثات دیگر داشتیم. یک روز ایشان با حالتی شگفت زده به من گفتند: آقای حاج آقا روح الله مطلبی عجیب نوشته اند. مرقوم کرده اند: حاج آقا حسین بروجردی به قم آمده است. مجلس درس و محفل ایشان مجالس و محافل عالمان و بزرگان صدراسلام از قبیل شیخ مفید و شیخ طوسی را زنده می کند. هر چه سریعتر به قم بیایید. حاج شیخ مرتضی به قم مراجعت کردند. من هم اثاثیه را جمع کردم و به قم آمدم.^۳»

«درس ایشان به خاطر سبک خاصی که در استنباط داشتند و تا آن وقت سابقه نداشت جاذبه پیدا کرده بود و روزه روز جمعیت آن بیشتر می شد به گونه ای که ناگزیر شدند درس و نماز را در صحن حضرت معصومه سلام الله علیها قرار بدهند. شیوه درس ایشان کم کم در مشهد و نجف که دو مرکز علمی بزرگ بودند شهرت پیدا کرد. عده ای از علما که از نجف برای دیدار به ایران می آمدند به همین خاطر در قم ماندگار می شدند. همان زمان در نجف مشهور شده بود که درس مجتهدساز درس آیه الله بروجردی است. این نماز و این درس باشکوه و پراستقبال و عده موقتی بودن اقامت ایشان را در قم به فراموشی سپرد. و هنگامی که عده ای از سادات و بزرگان بروجرد آمده بودند که آقای بروجردی را ببرند. آیه الله خوانساری به آنان فرمودند: شما به وجداتان رجوع کنید آیا سزاوارست ایشان این نماز و این درس را بگذارند و به بروجرد که شهر کوچکی است و عده کمی از ایشان بهره می برند بیایند؟^۴»

۱. واعظ زاده خراسانی، محمد، مصاحبه با حجة الاسلام والمسلمین محمد واعظ زاده، مجله حوزه ۴۳-۴۴، ص ۲۰۴-۲۰۵.

۲. منتظری، حسینعلی، مبانی و سبک استنباط آیه الله بروجردی، مجله حوزه، ش ۴۳-۴۴، ص ۲۵۴.

۳. عراقی، شیخ مجتبی، مصاحبه با حجة الاسلام والمسلمین شیخ مجتبی عراقی، مجله حوزه، ش ۴۳-۴۴، ص ۱۶۱-۱۶۲.

۴. بدلا، سید حسین، مصاحبه با حجة الاسلام والمسلمین سید حسین بدلا، مجله حوزه، ش ۴۳-۴۴، ص ۹۳-۹۴.

زعامت حوزه و خدمات

با مدیریت واحد و رهبری قاطع آیه الله العظمی بروجردی، حوزه علمیه قم رونقی تازه یافت و تحولات عظیمی در اداره آن ایجاد شد. حوزه از دوران بلا تکلیفی و سکون پا به عرصه تحرک، انسجام و اقتدار گذاشت و از لحاظ کمی و کیفی، فضای عمومی کاملاً تغییر کرد. اهتمام و تکیه اصلی مرجعیت بر تقویت حوزه علمیه و جدی گرفتن درس و بحث بود.

با تدبیر و اقدام آیه الله بروجردی جایگاه دین و مذهب در جامعه پس از آسیب شدید در عصر حکومت ستم‌شاهی رضاخان، ترمیم و مرجعیت موقعیت بهتری بدست آورد و در حقیقت یک نوع وحدت و انسجام میان حوزه، روحانیت و اقشار مختلف مردم پدیدار گشت.

با رحلت مراجع بزرگ نجف آیه الله العظمی حاج سید ابوالحسن اصفهانی (۱۳۶۵ق) و با فاصله‌ای کوتاه ارتحال آیه الله العظمی حاج آقا حسین طباطبائی قمی (۱۳۶۶ق) دوران زعامت ۱۵ ساله آیه الله العظمی بروجردی آغاز شد.

در دوران زعامت معظم‌له حوزه علمیه قم به مهم‌ترین مرکز علمی جهان تشیع تبدیل شد؛ همین امر سبب گردید تا بسیاری از طلاب و علما از سایر نقاط کشور و برخی کشورهای دیگر به قم مهاجرت نمایند.

اقدامات زیر از جمله فعالیت‌هایی است که در دوران مرجعیت عامه ایشان در حوزه علمیه قم برای اولین بار انجام گرفت:

- استقلال مالی حوزه علمیه قم از حوزه علمیه نجف
- برخورداری حوزه علمیه نجف از کمک‌های مالی حوزه علمیه قم
- نظام مند کردن امور مرجعیت و ثبت دفتری وکالت‌نامه‌ها و مکاتبات
- اصلاح امور درسی و آموزشی حوزه علمیه

- توجه دادن طلاب به مبانی علوم فقه و رجال
- برگزاری امتحانات و تشویق طلاب مستعد
- توجه به اخلاق و معنویات طلاب با توصیه‌های اخلاقی در خلال درسها و درسهای اخلاق آخر هر هفته.
- احیای آثار گذشتگان و توجه دادن طلاب به مراجعه به کتاب‌های فقهی قدمای شیعه و سنی
- پایه‌گذاری اداره نظام مند حوزه و افزایش قابل توجه تعداد طلاب به گونه‌ای که در بدو ورودشان تعداد طلاب حدود ۱۰۰۰ نفر بودند و در دوران زعامت وی تعداد طلاب به حدود ۷۰۰۰ نفر رسید.

ایجاد پایگاه روحانیت در ایران و جهان

در دوره زعامت آیه الله العظمی بروجردی موضوع تبلیغ طلاب، به صورت اساسی پایه‌گذاری شد. اعزام مبلغ در مناسبت‌ها، ماه‌های محرم و صفر و رمضان به تمامی نقاط کشور مرسوم شد.

به دستور معظم‌له برخی از فضلا و علمای حوزه به عنوان نماینده ایشان در شهرها و بلاد استقرار یافتند؛ آیه الله العظمی سیداحمد خوانساری در تهران، آیه الله العظمی شیخ‌علی محمد نجفی در بروجرد، حضرات علمای اعلام آیه الله شهید اشرفی اصفهانی در کرمانشاه، آیه الله سید مهدی یشربی در کاشان، آیه الله شهید صدوقی در یزد، آیه الله حاج آقا روح‌الله کمالوند در خرم آباد، آیه الله شیخ محمدحسین اردبیلی در گنبدقابوس، آیه الله شیخ علی محمد موحدی قمی در مسجد سلیمان، آقای سید محمد ورامینی در نورآباد لرستان مستقر و بسیاری دیگر از آیات، طلاب و فضلائی مستعد حوزه علمیه قم به بلاد مختلف اعزام شدند.

ایشان امکانات را تنها به حوزه علمیه قم منحصر نکردند؛ بلکه به شهرستان‌ها نیز توجه و اهمتامی خاص داشتند. این مسأله باعث شد تا روحانیت و مرجعیت در هر شهر و روستا پایگاهی داشته باشد. اعزام اساتید به حوزه‌های علمیه و نصب امامان جماعت برای مساجد مهم کشور، این امکان را پدید آورد که شبکه‌ای از روحانیت مؤثر در کشور شکل گیرد.

یکی دیگر از اقدامات اساسی آیه الله بروجردی، که برای نخستین بار اتفاق افتاد؛ اعزام نماینده و مبلغ دینی مستقر و مقیم به کشورهای مختلف جهان است. قبل از ایشان مبلغانی به صورت بسیار محدود و موقت در مناسبت‌های خاص به خارج از کشور اعزام می‌شدند؛ ولی معظم‌له در این زمینه سرمایه گذاری کلان نموده و برای معرفی معارف اهل بیت علیهم‌السلام و تشریح احکام دینی، در سیاستی فراگیر افراد مختلف را به خارج از کشور اعزام کردند.

اعزام حضرات آیات و حجج اسلام آقای شیخ مهدی حائری یزدی به آمریکا، آقایان محمدی گلپایگانی و شیخ محمد محقق به هامبورگ آلمان، آقای صدر بلاغی در قالب سفیر سیار به چند کشور اروپایی، آقای شیخ محمدتقی قمی به مصر، آقای سید محمدحسن ناشرالاسلام شوشتری به سودان، آقای سید مصطفی امامزاده به آفریقا، آقای سید محمدتقی طالقانی به مدینه، آقایان شیخ عبدالحسین فقیهی و سید احمد لواسانی به عربستان، آقایان سید علی شیر و سید زین العابدین کاشانی به کویت، آقای شریعت‌زاده اصفهانی به پاکستان و امام موسی صدر به لبنان از آن جمله بود. و اعزام اساتید و روحانیون دیگر به سایر نقاط جهان صورت پذیرفت.

اقدامات فرهنگی

در دوران زعامت آیه الله العظمی بروجردی خدمات فرهنگی فراوانی انجام گرفت که نمونه‌هایی از آنها به این شرح است:

- احیای آثار علمی بزرگان: به دستور آیه الله بروجردی کتاب‌هایی چون؛ الخلاف شیخ طوسی، قرب الاسناد، الجعفریات، جامع الروات، و برخی از مجلدات مفتاح الکرامه و صدها کتاب ارزشمند دیگر احیا و منتشر شد.
- گنجاندن مسائل دینی در برنامه‌ها و کتاب‌های درسی مدارس: آیه الله بروجردی با پیامی به شاه، گنجاندن مسائل دینی در برنامه درسی مدارس را خواستار شدند و مجدّانه اجرای آن را پی گیری کردند.^۱
- حمایت مالی و معنوی از انتشار نشریات: حمایت و تشویق معظم‌له از انتشار نشریات در فضایی انجام می‌گرفت که اگر دانشجوی علوم اسلامی روزنامه یا مجله‌ای می‌خواند در نظر برخی، کاری قبیح و ضد دین شمرده می‌شد. با روشن‌بینی، حمایت

و تشویق‌های مستمر ایشان در مدت کوتاهی، زمینه انتشار نشریاتی مانند مکتب اسلام، مکتب تشیع، حکمت و بعثت فراهم گردید.

- **تنظیم رساله توضیح المسائل به زبان ساده و قابل فهم برای عموم:** تا زمان معظم‌له رساله‌های عملیه که در دسترس بودند، زبان و بیانی علمی داشتند. با تدبیر ایشان، رساله توضیح المسائل به صورتی که قابل فهم برای عامه مردم باشد، تنظیم شد.

- **جلوگیری از تغییر خط فارسی به لاتین:** استعمارگران برای جداسازی مردم ایران از هویت خود، تغییر خط فارسی به لاتین را به شاه ایران دیکته کردند و ایشان نیز تبعیت نمود. بهانه این بود که خط فارسی، در کتابت، به دلیل تشابه الفاظ و معانی موجب اشتباه شده و سردرگمی خوانندگان و پژوهشگران را در پی دارد و با زبان بین المللی انگلیسی نیز تطابق ندارد. لذا فارسی زبانان در فراگیری دانش‌های روز به مشکل برخورد می‌کنند. پس باید خط را تغییر داد! این توطئه که به مرحله عمل نزدیک می‌شد، با تدبیر آیه الله بروجردی خنثی شد. معظم‌له فرمودند: «هدف اینان از تغییر خط، دورکردن جامعه ما از فرهنگ اسلامی است. من تا زنده‌ام اجازه نمی‌دهم این کار را عملی کنند. به هر جا که می‌خواهد منتهی شود.»^۱ این موضع وی موجب شد تا اجرای نقشه استعمار که در برخی از کشورهای همسایه موفق شده بود، در ایران ناکام بماند.

- **اقدام و حمایت از تقریب بین مذاهب:** آیه الله بروجردی با اعزام شیخ محمد تقی قمی به عنوان نماینده خاص خود به دارالتقریب مصر، اندیشه همگرایی مذهبی را بنیان گذاردند. دیدگاه ایشان درباره تقریب بین مذاهب، تمسک به حدیث ثقلین (قرآن و اهل بیت) و معرفی امامان معصوم علیهم السلام از کتب سایر مذاهب به عنوان مصداق بارز اهل بیت، بهترین و معقول‌ترین راه همگرایی بود.

- **همکاری علمی با دارالتقریب:** به دستور آیه الله بروجردی در یک اقدام اساسی، طرق و سلسله اسناد حدیث ثقلین توسط شیخ قوام الدین و شنوی جمع آوری و از

سوی دارالتقريب مصر به چاپ رسيد و نيز تفسير مجمع البيان طبرسی، المختصر النافع محقق حلی و کتاب المراجعات سيد عبدالحسين شرف الدين با هدايت و تشويق ايشان در الازهر منتشر و حتی شيخ عبدالمجيد سليم شيخ الازهر مقدمه‌ای بر کتاب مجمع البيان نوشت. همچنين یک کرسی درس مذهب شيعه در آنجا ايجاد شد. و سرانجام به فتاوی معروف شيخ شلتوت مبنی بر جواز پیروی از مکتب جعفری منجر شد. ايشان اين فتوا را در هفده مهر ۱۳۳۷ (۱۷ ربيع الاول ۱۳۷۸ه.ق) صادر و شيعه را به عنوان یکی از مذاهب اسلامی معرفی کرد. علاوه بر آن، برخی از فتاوی شيعيان در فقه اهل سنت و بخصوص در قوانين مملکتی مصر وارد شد.

- یکسان کردن مناسک حج: یکی از مصادیق بارز تقرب بين مذاهب اسلامی یکسان کردن اعمال در مناسک حج بود که آية الله بروجردی در سال‌های آخر حیات خود به ملک سعود؛ پادشاه اسبق عربستان سعودی که به ايران آمده بود، پیشنهاد نمودند و او نظر معظم‌له را پذيرفت لیکن با فوت ايشان، متأسفانه اين موضوع پیگیری نشد و جامه عمل به خود نپوشید.

فضائل اخلاقی

آية الله العظمی بروجردی دارای فضائل معنوی والایی بود. ارادت خاصی به خاندان ائمه اطهار علیهم السلام داشت و نسبت به بزرگان و عالمان دینی بسیار فروتن بود و از آنان با کمال احترام نام می‌برد. در اتاقي که کتاب‌های علمی و دینی بود، نمی‌خوابید. برای استادان خود در زمان حیات و بعد از مرگ آنها احترام بسیاری قائل بود و فرزندان و بستگان آنها را مورد تفقد و عنایت مخصوص قرار می‌داد. همیشه دیگران را بر بستگان و وابستگان خود در همه امور ترجیح می‌داد و در مقام انتقاد از دیگران بر نمی‌آمد. کسی را برخلاف میلش تکلیف نمی‌کرد. غذا و لباس آية الله فقید ساده بود.^۱

«... او به تمام معنا متقی بود. با کمال دقت مواظب بود تا از سخنش، نامش، دستگاهش، سخنی یا کاری که برخلاف رضای خداست، تراوش نکند. یکی از اصحاب نزدیک ايشان، درباره

۱. زندگانی آیت الله بروجردی، علی دوانی، ص ۱۱۰-۱۱۲. با اندکی ویراستاری.

او جمله‌ای می‌گفت که در آغاز عجیب به نظر می‌رسید، اما با دقت و تأمل در آن مفهوم خاصی استفاده می‌شد. او می‌گفت: در خلال مدتی که با آیه الله بروجردی مصاحبت داشتم، فهمیدم او قیامت را باور کرده است.^۱

در آن بزرگوار کمترین گرایشی به هوای نفس، شهرت، جاه پرستی دیده نمی‌شد و حتی به خاطر اجتناب از شهرت کتاب‌هایش را تا زنده بود، چاپ نکرد.

آیه الله بروجردی «اخلاقاً هدایای افراد بزرگ را قبول نمی‌کردند ولی اگر پیرمرد دهاتی دست و پا ترکیده‌ای چیزی برای ایشان هدیه می‌آورد که شاید مجموع قیمت آن از چند تومان تجاوز نمی‌کرد با چنان قیافه بازی آن را قبول می‌فرمودند که مورد تعجب حاضرین می‌شد ولی در همین حال هدایا سلاطین ممالک اسلامی و بزرگان مملکت را قبول نفرموده نوعاً پس می‌فرستادند.

در سالی که ... ملک سعود پادشاه مملکت عربی سعودی بکشور ما مسافرت کرده بود توسط نماینده مخصوصی هدایای جالب و گران‌بهرانی خدمت ایشان ارسال داشته بود ولی این مرد بزرگ از بین آن همه هدایای جالب تنها چند جلد کلام الله مجید را قبول و بقیه را به آورنده آن هدیه بخشیده بودند. بقدری این موضوع تازگی داشت که مجله رساله الاسلام چاپ مصر موضوع را در شماره اول سال هشتم خود بسیار باعظمت نقل کرده بود و بهتر است موضوع را از آن مجله نقل کنیم:

مطلع شدیم که پادشاه معظم ملک سعود هدیه شایسته‌ای بحضور علامه کبیر آقای حاج حسین بروجردی مفتی اعظم شیعه فرستاده است و ایشان قبول نکرده‌اند و از یک منبع موثق کسب اطلاع نمودیم که آن عالم جلیل نامه‌ای در این خصوص توسط نماینده مخصوص سفیر کبیر سعودی نوشته‌اند که ما توانستیم عین نامه را بدست آوریم و بسیار مفتخریم که بدرج آن نامه که بزرگواری آن علامه عالیمقدار و روح برادری و حفاظت جوامع اسلامی بخوبی از خلال کلماتش پیداست مبادرت مینائیم و اینک نامه:

بسم اله الرحمن الرحیم. سلام الله علیکم و رحمته. اما بعد نامه شما که بوسیله آقای یوسف بوعلی فرستاده بودید با یک جامه دان بزرگ که نوشته بودید حاوی ۱۵ جلد کلام الله مجید و قطعاتی از پرده خانه مبارکه و اشیاء... دگری است رسید. نوشته‌اید برسّم تحفه‌ای برای من فرستاده‌اید در این خصوص متحیرم زیرا تا امروز

رویه من چنین بوده است که از پادشاهان و بزرگان ممالک هدیه نمی‌پذیرم ولی چون هدیه ارسالی مشتمل بر چند نسخه قرآن مجید و قطعاتی از پرده خانه خداست ناگزیر آنها را می‌پذیرم. قرآن‌ها و قطعات خانه کعبه را برداشتم ولی جامه دان و هدایای دیگر را که بعنوان هدیه از جانب خود بشخص جنابعالی هدیه می‌کنم تا در هنگام نماز و دعا مرا در نظر داشته باشید. و چون امارت حج این سالها بعهدہ آن پادشاه مفوض است روایت مفصلی را که در خصوص حج و احکام آن از پیغمبر اسلام روایت شده و در صحیح مسلم و سنن ابی داود مسطور است و شامل اغلب احکام حج است بلکه میتوان گفت همه احکام حج از آن استفاده میشود ارسال میدارم تا شما از طرف من بعنوان هدیه به شاه تسلیم و سلام مرا بایشان ابلاغ نمایند از خداوند متعال مسئلت دارم که دل‌های مسلمین را بیکدیگر نزدیک و آنانرا در برابر بیگانگان با هم متحد گرداند و توفیق عنایت فرماید که باعمل به آیه شریفه "وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا"^۱ از کینه توزی و دشمنی نسبت بهم و پیروی شهوات که موجب تفرقه و افتراق کلمه مسلمین است بپرهیزند و قول خداوند عالم را در نظر داشته باشند که میفرماید: "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْقَى إِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَصَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا" و السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته الا حقر حسین الطباطبائی^۲.

«آیه الله العظمی بروجردی ارادت خاصی به امام زمان داشتند، طوری که یک روز، در منزلشان مجلسی بود. در آن مجلس، شخصی با صدای بلند گفت: برای سلامتی امام زمان و آیه الله بروجردی صلوات. در همان حال، ایشان در حیاط (اندرونی) قدم می‌زدند. با شتاب و ناراحتی به طرف در بیرونی آمد و با عصا محکم به در زد، به طوری که آقایانی که در بیرون بودند، ترسیدند که نکنند، جریانی اتفاق افتاده باشد. چندین نفر به طرف در اندرونی رفتند که ببینند چه خبر است. آیه الله بروجردی گفتند: این که بود که اسم مرا در کنار نام مبارک امام زمان علیه السلام آورد. این مرد را بیرون کنید و دوباره به خانه راهش ندهید.»^۴

۱. سوره آل عمران، آیه ۱۰۳.

۲. سوره نساء، آیه ۹۴.

۳. خاطرات زندگانی آیه الله العظمی آقای بروجردی، سید محمدحسین علوی طباطبائی، صفحه ۹۰ - ۹۱.

۴. گفتگو با آیه الله لطف الله صافی گلپایگانی، نشریه حوزه، ش ۴۳ - ۴۴ (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۰)، ص ۱۳۱.

آیه الله العظمی بروجردی می فرمود: «سحرها که بیدار می شوم، به فکر حجره های مدارس قم و شهرستان ها هستم. به فکر پیرمرد های حوزه قم و دیگر شهرستان ها هستم. فکر می کنم که: فلان عالم از کار افتاده، چگونه اداره می شود. باید اداره اش کرد. توجه کنید: نمی فرمود: سحرها که بیدار می شوم، نافله شب می خوانم و... می فرمود در فکر طلاب و علما هستم که چگونه زندگی را می گذرانند!

از آنجا که بسیار پر مهر و محبت بودند، اگر در سر درس و یا محفل علمی، از سخن کسی عصبانی و از روی عصبانیت آن شخص را مورد عتاب قرار می دادند، به شدت متأثر می شدند، تا به نحوی رضایت طرف را جلب نمی کردند و جبران آن برخورد را نمی کردند، آرام نمی گرفتند.»^۱

خدمات و موضع گیری های سیاسی

آیه الله العظمی بروجردی در مسائل سیاسی، روش خاص خودش را داشت و با توجه به شرایط آن روز و ظرفیت سیاسی مردم، همواره موضع مناسب اتخاذ کرد و بسیاری از رخداد های دشوار و حساس را به خوبی پشت سر گذاشت. در زمان ایشان نیرو های بالقوه بسیاری برای انقلاب تربیت شدند و در طول نهضت، نقش سرنوشت سازی را ایفا نمودند. برخی از اقدامات سیاسی ایشان عبارتند از:

- لغو مصوبه دولت برای آزادی زنان و منع حجاب: بعد از سقوط رضاشاه اولین خواسته روحانیت اعتراض به موضوع کشف حجاب بود. آیه الله بروجردی نیز در ملاقات شاه به وی تذکر دادند که مسائل اسلام را بیشتر رعایت کند.
- حمایت از مردم فلسطین: در سال های نخست زعامت آیه الله بروجردی بود، که با چراغ سبز دولت های استعماری، کشور فلسطین که مدفن انبیاء الهی و نزول اکثر ادیان الهی بود توسط صهیونیسم اشغال شد. آن مرجع، که همواره مدافع حدود و ثغور کشورهای اسلامی بود، بیانیۀ تندی بر ضد صهیونیست ها و در دفاع از مردم فلسطین، به این شرح صادر فرمود: از آنچه برادران مسلمان ما در این زمان در پاکستان از مشرکان و در فلسطین از یهودیان می بینند به او شکایت می کنیم. صدق گفتار خداوند

۱. گفتگو با آیه الله سید مصطفی خوانساری، نشریه حوزه ۴۳ - ۴۴ (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۰)، ص ۶۲.

را درباره شدت عداوت یهود نسبت به مسلمانان در آیه ۸۲ سوره مبارکه مائده می‌بینیم که فرموده: "بی گمان، سرسخت‌ترین مردم را در دشمنی با کسانی که ایمان آورده‌اند یهودیان و مشرکان خواهی یافت" ولی تعجب و تأسف کلی از کار یهود است؛ زیرا آنها بعد از اینکه نزدیک به چهارده قرن تحت حمایت اسلام و مسلمین بوده‌اند و جان و ناموس و اموال و شعائر دینی‌شان محفوظ بوده است، می‌خواهند در این زمان انتقام آن همه نیکی‌ها را که در آن مدت طولانی از مسلمان دیده‌اند، از آنها بگیرند. مردان شایسته را تحت تعقیب و ارباب قرار داده‌اند و به قتل می‌رسانند. اطفال آنها را کشته و اعراض آنها را مورد هتک قرار داده و معابد و خانه‌هایشان را تخریب نموده و از هیچ شرارت و جنایتی نسبت به آنها ابا ندارند و از هیچگونه تجاوز و تعدی دست بردار نیستند. از خداوند متعال مسئلت داریم که مسلمانان را پیروز گردانند و این قوم را که حقوق مسلمانان را رعایت نمی‌کنند، مخذول نماید و آن متعديان را خوار و ذلیل گردانند و به صورت خوارترین ملت‌ها قرار دهد. از برادران با ایمان خود در ایران و سایر نقاط امید آن داریم که خواری و ذلت یهود را از خداوند بخواهند و برای برادران مسلمانان خود یاری و پیروزی بر آنها مسئلت دارند. خداوند! رزمندگان و مرزداران مسلمین را در شرق و غرب زمین یاری کن و دشمنان آنان را خوار و پراکنده گردان و دل‌های آنها را پر از رعب کن و ضربت کوبنده خود را بر آنها نازل کن. این پیام آیه الله بروجردی که حاوی سخت‌ترین حملات به صهیونیست‌های اشغالگر بود، بر جایگاه وی در مقام رهبری جهان اسلام صحه گذاشت.

- **مخالفت با قانون اصلاحات ارضی:** آیه الله بروجردی با توجه به اجباری بودن و مغایرت قانون اصلاحات ارضی با قوانین شرع به دفاع از مالکیت خصوصی پرداختند. شاه برای اجرایی کردن این قانون، آقای اقبال؛ نخست وزیر وقت را به دیدار آیه الله بروجردی فرستاد که با پاسخ قاطع معظم‌له مواجه شد. نخست وزیر با اصرار بر اینکه شاه گفته است این طرح در ممالک اسلامی اطراف و همسایه‌های ما اجرا شده است، چه شده است که شما اجازه نمی‌دهید این کار انجام شود؟ آیه الله در پاسخ فرمودند به ایشان بگویند «در آن ممالک، اول جمهوری شد بعد تقسیم املاک، که رنگ

نخست وزیر پرید و گفت من جرأت نمی‌کنم این مطلب را به شاه بگویم.»^۱ شاه مجدداً این لایحه را به مجلس داد و گفت در اسرع وقت به تصویب برسد و آیه الله بروجردی نیز بصرعت نامه‌ای به رئیس مجلس فرستاد و مجلس را منع کرد و در نتیجه مطرح شدن لایحه در مجلس مسکوت ماند.

مطلب یاد شده این طور هم نقل شده است که شاه، نامه‌ای به حضرت آیه الله نوشت و گفت ما دستور دادیم این قانون اجرا شود. «واژه "ما دستور دادیم" که در این نامه بود با واکنش شدید امام خمینی مواجه شد و به آیه الله بروجردی پیشنهاد داد که پاسخی قاطع به شاه بدهد و در پی آن، نامه‌ای از سوی آیه الله به شاه نوشته شد و در آن مرقوم فرمودند که آن ممالک، اول جمهوری شدند سپس قانون اصلاحات ارضی اجرا شد.»^۲ شاه که از نفوذ آیه الله بر مردم هراسیده بود در یک عقب نشینی، خواسته ایشان مبنی بر عدم اجرای اصلاحات ارضی را پذیرفت.

در دولت بعد نیز مجدداً این لایحه مطرح شد که اینبار نیز با مخالفت سرسختانه آیه الله به شکست منتج شد. هر چند که متأسفانه پس از فوت حضرت آیه الله بروجردی این طرح تصویب و اجرا گردید.

- **مبارزه با فرقه ضاله بهائیت:** آیه الله بروجردی که حافظ کیان اسلام و مسلمین بود با تمام توان خویش از نشر و گسترش فرقه ضاله بهائیت جلوگیری کرد. در واقع اصل مبارزه با بهائیت توسط معظم له شروع شد. ایشان از زمانی که بروجرد بودند خطر بهائیت را جدی می‌دانستند. و علاوه بر مبارزات علمی و تبلیغی بر علیه فرقه ضاله بهائیت با ارسال نامه رسمی به حکومت، صراحتاً خواستند تا از فعالیت‌های این فرقه جلوگیری شود و معظم له نامه‌ای نوشتند و جناب آقای فلسفی این نامه را روی منبر خواند: "... این گروه، شبکه و تشکیلات خطرناکی است، بهائیت از دیگر گروه‌های ضد دین، خطرش برای اسلام و مسلمین بیشتر می‌باشد؛ زیرا این گروه با حربه دین به جنگ دین آمده است. پس باید، به طور جدی با آنان برخورد کرد..."^۳

۱. رایت دین، علی اکبر عالمیان، ص ۴۱۶.

۲. همان، ص ۴۱۸ با اندکی ویراستاری.

۳. همان، ص ۴۱۵.

این حرکت و مبارزات، تا به آنجا رسید که معبد اصلی بهائیت (حظیره القدس) را در تهران خراب کردند و تلویزیون هم این صحنه را نشان داد. پس از این اقدام، آیه الله بروجردی در نامه‌ای می‌نویسند: "خدمات پرقیمتی را که این چند روزه نسبت به دیانت مقدسه اسلام بلکه مطلق دیانات و نسبت به قرآن کریم، بلکه مطلق مکتب سماوات و نسبت به استقلال مملکت و... و تمام افراد ملت ایران و مسلمانان جهان انجام داده‌اید موجب وحدت مسلمین است... موجب مسرت حضرت ولی عصر ارواحنا فداه می‌باشد."

- مخالفت با نیابت سلطنت خواهر شاه، و انقلاب سفید: «قرار بود خواهر شاه با تصویب مجلس موسسان، به عنوان ولیعهد آینده انتخاب شود... آیه الله بروجردی مخالفت شدید و صریح خود را با این امر اعلان کرد و در نتیجه ولایعهدی خواهر شاه عملاً منتفی شد.»^۱ بعدها شاه در اشاره به همین مخالفت، آیه الله بروجردی را «مقام غیر مسئول» و مانع اجرای برنامه‌های خود معرفی کرد.

خدمات عمومی و عام المنفعه

آثار و ابنیه زیادی به دستور یا به تشویق آیه الله العظمی بروجردی، در شهرها و روستاهای داخل و خارج از کشور ساخته شد. هزاران مسجد، مدرسه، کتابخانه، حمام و بیمارستان و... در مدت شانزده سال زعامت دینی ایشان در ایران، عراق، لبنان، آفریقا و اروپا و سایر نقاط جهان ساخته شد.

مساجد:

مسجد اعظم قم، مسجد امام علی علیه السلام در هامبورگ آلمان، بنای چهار مسجد بزرگ در آفریقا، مسجد طرابلس لبنان، مسجد امام زین العابدین علیه السلام، مسجد ارگ، مسجد نارمک، حدود ۱۳۰ مسجد دیگر در تهران و بسیاری مساجد دیگر در شهرستان‌ها به دستور ایشان

۱. رایت دین، علی اکبر عالمیان، ص ۴۲۲.

بنا و مسجد امام و مسجد حکیم اصفهان، مسجد سید بروجرد و بسیاری مساجد دیگر به دستور معظم له بازسازی شدند.

مدارس:

چندین مدرسه علمی در کربلا، نجف، دمشق، تهران، اهواز، کرمانشاه، بروجرد و ... تأسیس و مدرسه علمیه خان قم بازسازی و نیز مدارس فیضیه، دارشفاء، رضویه، حاج ملاصادق، مدرسه جده بزرگ، میرزا مهدی و صدرخواجو در اصفهان تعمیر اساسی شد.

کتابخانه:

تأسیس کتابخانه مسجد اعظم قم، کتابخانه مدرسه خان قم، کتابخانه مدرسه نجف و توسعه کتابخانه مدرسه فیضیه و بسیاری کتابخانه‌های دیگر از جمله اقدامات ایشان به شماره می‌رود.

آثار خیریه:

بنای بیمارستان نکوئی، حفر چاه‌های آب آشامیدنی در قم، تکمیل قسمتی از صحن حرم عسکریین علیهما السلام و ساخت حسینیه و حمام سامرا، ساخت حسینیه تهرانیها در کربلا، احداث انبار سیلو، کارخانه پارچه‌بافی کارخانه برق در بروجرد و احداث نیروگاه برق قم از جمله اقدامات ایشان در امور عام المنفعه است.

آثار علمی

مجموعه تألیفات آیه الله العظمی بروجردی سال‌ها قبل در مقاله‌ای توسط آیه الله استادی معرفی و چاپ گردیده که به دلیل جامعیت این تحقیق، اسامی کتاب‌ها به همراه توضیحات ایشان با اندکی تلخیص عیناً بیان می‌شود.

تألیفات رجالی

۱. تجرید اسانید الکافی^۱: کتاب کافی شریف، تألیف ثقة الاسلام کلینی، شامل سی و پنج کتاب و حدود شانزده هزار حدیث است. آیه الله بروجردی، سندهای این روایات را در این تألیف مورد بررسی و تنقیح قرار داده و موارد تصحیف، اشتباه، ارسال و غیره را تعیین کرده است.
۲. تجرید اسانید الفقیه^۲: کتاب من لایحضره الفقیه، تألیف شیخ صدوق شامل حدود پنج هزار حدیث است که بخش مهمی از آنها سند دارد. این اسانید، در این کتاب از متن‌ها جدا و مرتب گشته و مورد بررسی و تنقیح قرار گرفته است.
۳. تجرید اسانید الامالی^۳: امالی، که نام دیگر آن مجالس است، از تألیفات شیخ صدوق، شامل نود و هفت مجلس و حدود هزار روایت است سند این روایات، در این تألیف، مرتب و بررسی و تنقیح شده است.

۱. عنوان دقیق: تجرید اسانید الکافی و تنقیحها...

۲. عنوان دقیق: اسانید کتاب من لایحضره الفقیه: تهذیبها و ترتیبها و توحیدها و تمییز المشترك منها وضع خطته و رتب اصله و علق علیه.

۳. عنوان دقیق: اسانید کتاب الامالی: تهذیبها و ترتیبها و توحیدها و تمییز المشترك منها وضع خطته و اصله و علق علیه.

۴. **تجرید اسانید الخصال**^۱: یکی از تألیفات شیخ صدوق، خصال است که شامل حدود هزار و سیصد روایت است. در این کتاب، سندهای این روایات، مرتب و بررسی و تنقیح شده است.

۵. **تجرید اسانید علل الشرایع**^۲: علل الشرایع از تألیفات شیخ صدوق و شامل حدود هزار و پانصد روایت است. در این تألیف، سندهای روایات، از متن جدا و مرتب و تنقیح شده است.

۶. **تجرید اسانید التهذیب**^۳: تهذیب الاحکام، تألیف شیخ طوسی، شامل حدود سیزده هزار حدیث است. سندهای این روایات، در این تألیف، مرتب و تنقیح شده است.

۷. **تجرید اسانید الاستبصار**^۴: کتاب دیگر شیخ طوسی، استبصار است. استبصار، شامل حدود پنج هزار روایت است که سندهای آنها در این تألیف مرتب و بررسی شده است.

۸. **تجرید اسانید الفهرست**^۵: در فهرست شیخ طوسی، حدود نهصد نفر از رجال شیعه مطرح شده است و در ذیل هر کدام از آنان، تألیفات او و سلسله سند شیخ به آن مؤلف، یاد شده است. آیه الله بروجردی، این سندها را تجرید و مرتب و مورد بررسی و تحقیق قرار داده است.

۹. **تجرید اسانید رجال الکشی**^۶: کتاب معرفة الناقلین، تألیف ابی عمر و محمد بن عمر بن عبدالعزیز کشی، معروف به رجال کشی، توسط شیخ طوسی رحمه الله علیه، تلخیص و تهذیب شده است. این رجال، شامل حدود هزار و صد و پنجاه روایت با سند است، که این سندها را آیه الله بروجردی، تجرید و مرتب ساخته‌اند.

۱۰. **تجرید رجال النجاشی**^۷: در رجال یا فهرست، تألیف ابوالعباس احمد بن علی نجاشی حدود هزار و سیصد نفر مؤلفین شیعه یاد و در ذیل تألیفات هر مؤلف، سند نجاشی تا آن مؤلف نیز ذکر شده است. مرحوم آیه الله بروجردی این سندها را تجرید و مورد بررسی و تنقیح قرار داده است.

۱. عنوان دقیق: اسانید کتاب الخصال: تهذیبها و ترتیبها و توحیدها و تمییز المشترك منها وضع خطه و رتب اصله و علق علیه.

۲. عنوان دقیق: اسانید علل الشرایع: تهذیبها و ترتیبها و توحیدها و تمییز المشترك منها وضع خطه و رتب اصله و علق علیه.

۳. عنوان دقیق: ترتیب اسانید کتاب التهذیب للشیخ الطوسی.

۴. عنوان دقیق: مرتب اسانید التهذیب و الاستبصار (خطی).

۵. عنوان دقیق: رجال اسانید؛ او؛ طبقات رجال: کتاب رجال الکشی فهرست الشیخ الطوسی فهرست الشیخ النجاشی.

۶. عنوان دقیق: رجال اسانید؛ فهرست الشیخ الطوسی فهرست الشیخ النجاشی.

۷. عنوان دقیق: فهرست اسماء مصنفی الشیعة المشهور بر رجال النجاشی (چاپی)؛ ترتیب رجال طرق النجاشی (خطی)؛ طرق النجاشی فی رجاله (خطی)؛ ترتیب اسانید رجال النجاشی (خطی).

این بود کتابهای دهگانه‌ای که مرحوم آیه الله بروجردی در این زمینه تألیف و تنظیم نموده‌اند. تا آن جا که بنده اطلاع دارم کاری بوده است ابتکاری ایشان، و قبلاً چنین کاری، به این کیفیت، انجام نشده بود، از جهت اتقان، این تحقیقات، همانند تحقیقات، صاحب معالم، در کتاب پر ارج منتقى الجمان است.

۱۱. طبقات الرواة: آیه الله بروجردی، در مقدمه کتاب تجرید اسانید الکافی، پس از ذکر طبقات روایان، به طور اجمال، می‌نویسد: "فان ساعدنا التوفيق افردنا لذكر الطبقات کتابا علیحده ان شاء الله تعالی" اگر توفیق یاری کند، کتاب جداگانه‌ای در طبقات روات خواهیم نوشت. در شرح حال ایشان، به قلم برخی از دانشمندان، که دراعیان الشیعه، درج گردیده است، یکی از تألیفات آن مرحوم: طبقات الرواة، درسه جلد دانسته شده است. اما از عبارت حاج شیخ آقابزرگ تهرانی، در الذریعه، چنین بر می‌آید که طبقات الرواة، نام دیگر همان کتاب‌های تجرید الاسانید است.

۱۲. حاشیه علی رجال النجاشی^۱: علامه تهرانی می‌نویسد این حاشیه را که در نسخه‌ای از رجال نجاشی مورخ ۹۷۷ به خط خود مرقوم داشته‌اند نزد ایشان دیدم.

۱۳. حاشیه علی عمده الطالب^۲: عمده الطالب، تألیف جمال الدین احمد بن علی داودی، معروف به ابن عنبه، از مشهورترین کتابهای علم انساب است.

۱۴. حاشیه علی منهج المقال^۳: حاشیه‌ای است بر رجال کبیر میرزا محمد استرآبادی، معروف به منهج المقال.

۱۵. مستدرک فهرست منتخب الدین^۴: آیه الله بروجردی نسخه فهرست منتخب الدین خود را با نسخه صاحب روضات الجنات مقابله، آنگاه حواشی و مستدرکاتی بر آن نوشته‌اند حجم نوشته ایشان، از اصل کتاب بیشتر است.

۱. عنوان دقیق: الرجال (نسخه خطی آن موجود است که آیت الله بر آن حواشی‌ای نوشته‌اند. ش ۴۶۲).

۲. نسخه با این عنوان در پایگاه چاپ سنگی وجود دارد که از کتابهای شخصی آقا بوده و دارای حواشی خطی با نشانه اختصاری (خ) است. شاید این حواشی مرتبط به آیت الله بروجردی باشد.

۳. نسخه‌ای چاپ سنگی در کتابخانه موجود است که حواشی دستنویس دارد شاید این حواشی از آیت الله بروجردی باشد.

۴. دو نسخه خطی با عنوان «ترتیب فهرست منتخب الدین» موجود است. چنین آمده: چون در فهرست شیخ منتخب الدین علی بن عبید الله رازی، ترتیب دقیق رعایت نشده بود، مؤلف ما در این کتاب همان فهرست را با ترتیب دقیق و رعایت حروف اول و دوم و سوم نامها با رعایت ترتیب در نام پدر وجد، تنظیم نموده و برای کسانی که ضمني ذکر شده بودند عناوین خاصی در جای خود قرار داده است. فواید اضافی مؤلف و اختلاف نسخه‌ها در حواشی تذکر داده شده و در پایان فواید مؤلف به اضافه فواید دیگر ذکر می‌شود که در این نسخه فقط فایده اول و سه سطر از فایده دوم آمده است.

۱۶. **الفهرستین**^۱: در این کتاب، بین رجال مطرح شده در فهرست شیخ طوسی و فهرست شیخ نجاشی جمع و ترتیب حروف تهجی تنظیم شده است.

۱۷. **رساله حول سند الصحيفة السجادية**: در این رساله، به اشکال‌هایی که به سند صحیفه کامله شده پاسخ داده شده و ضمن، اجازات روایتی مرحوم آیه الله بروجردی از مشایخ شان در این رساله یاد گردیده است.

۱۸. **بیوت الشیعه**: باید رساله‌ای باشد در معرفی خاندان علمی شیعه.

۱۹. **حاشیه علی رجال الشیخ طوسی ترتیب رجال الشیخ**: آیه الله بروجردی مدتها در فکر پیدا کردن نسخه‌ای از رجال شیخ طوسی بودند، ولی به آن دست نیافتند از این روی، آنچه در منهج المقال استرآبادی از رجال شیخ نقل شده بود، استخراج و تنظیم و به صورت کتاب در آوردند. سال‌های بعد به نسخه‌ای از رجال شیخ که در کتابخانه آستان قدس رضوی بود، برخوردند و از روی آن، نسخه‌ای مقایسه‌ای به عمل آوردند، به تفاوتهایی برخورد کردند. این موجب شد که با حواشی و اصلاحات، کاستی‌هایی را که به نظرشان می‌آمد، جبران کنند.

۲۰. **رسالة فی ترجمة بعض اعظم اسرته و اجداده**: این رساله پر ارج و کم حجم، به ضمیمه شرح حال آیه الله بروجردی، به قلم یکی از منسوبان ایشان، حضرت آقای سید اسماعیل علوی طباطبایی، در قم چاپ شده و بخش شرح حال آیه الله، که به زبان فارسی است، توسط این جانب، در پایان فهرست نسخه‌های خطی مسجد اعظم قم، چند سال قبل، تجدید چاپ گردیده است.

در پایان این بخش (کتاب‌های رجالی مرحوم آیه الله بروجردی) یادآور می‌شود که: آیه الله بروجردی بر رجال اردبیلی (جامع الرواة و إزاحة الاشتباهات عن الطرق و الأسناد) و قرب الاسناد حمیری و مجموع رساله ابی الجعد و نثر اللالی و غیره، مقدمه‌هایی نگاشته‌اند که این نوشته‌ها نیز، از آثار قلمی رجالی ایشان به شمار می‌آید.

تألیفات حدیثی:

۲۱. جامع احادیث الشیعه: به همت و کوشش حدود بیست نفر از فضلا و اساتید، کتاب شریف جامع احادیث الشیعه تدوین و تنظیم شد. در تدوین تألیف این کتاب بسیار ارزنده، همه خواسته‌های آیه الله بروجردی (جز ذکر روایات اهل تسنن در ذیل هر باب) تأمین شده و مورد پسند آن مرحوم قرار گرفت تا جایی که می‌فرموده: "این کتاب ثمره زندگی و نتیجه عمر من است".

۲۲. حاشیه علی وسائل الشیعه^۱: به نظر می‌رسد، در طول سالیان دراز که به تحقیقات فقهی رجال مشغول بودند، این تعلیقات را (که شاید بخشی از آنها مربوط به همان نواقصی که برای وسائل الشیعه یاد کرده‌اند باشد) بر وسائل الشیعه نگاشته‌اند.

تألیفات فقهی:

۲۳. حاشیه علی نهاییه الشیخ الطوسی: آیه الله بروجردی، نسخه نهایی خود را با نسخه‌ای که نزد علامه حلی (ره) بوده و خطوط ایشان بر آن دیده شده است، مقابله و تصحیح و سپس آن را تحشیه کرده‌اند.

۲۴. حاشیه علی مبسوط الشیخ الطوسی: آیه الله بروجردی، کتاب مبسوط، چاپ سنگی را با نسخه‌ای خطی، مقابله و برخی از بخشها، که در آن چاپ ناقص بوده است، تکمیل و به آن ضمیمه کردند و بر کل کتاب، تعلیقاتی نگاشته‌اند.

۲۵. حاشیه علی خلاف الشیخ الطوسی^۲: از کتاب‌هایی که بسیار مورد عنایت آیه الله بروجردی بود، خلاف شیخ طوسی است. ایشان نسخه خطی این کتاب را تهیه و اصلاح و تصحیح و تعلیقاتی بر آن نوشتند.

۱. نسخه خطی‌ای با عنوان "تقریرات فی فقه" در کتابخانه ملی موجود است که باب ۴۲ و ۵۱ وسائل الشیعه را مورد بررسی قرار داده‌اند. این کتاب فقه تفصیلی و استدلالی با ذکر سلسله اسناد به نقل از طرق عامه و شیعه در مبحث نماز از مسئله حکم لباس مشکوک تا مسئله قرائت در نماز. در پایان با طرح دو مسئله: ۱- آنچه قرائت آن در دو رکعت اول بعد از حمد واجب است ۲- آنچه در دو رکعت آخر باید قرائت سوره ابتدا به بحث درباره مسئله دوم (به جهت کثرت ابتلا) پرداخته و در آن اخبار دو باب ۴۲ و ۵۱ وسایل الشیعه را مورد بررسی قرار داده است. این نسخه با اخبار باب ۴۲ پایان یافته و اخبار باب ۵۱ در جزیی دیگر آمده است. این مباحث از سلسله دروس آیت الله بروجردی است که به وسیله شاگرد ایشان قربانعلی اعتمادی تقریر شده است.

۲. کتابی با عنوان الخلاف، یا، مسائل الخلاف موجود است که به دستور آیت الله بروجردی کتابت و یا چاپ شده است، ولی کتابی با مشخصات فوق الذکر یافت نشد.

۲۶. **الفقه الاستدلالی:** این اثر بسیار ارزنده را برخی از تلامیذ ایشان زیارت کرده‌اند. شاید یک قطعه از آن (رسالة اطهور) را دیده که چاپ شد.

۲۷. **رساله فی الموسعه والمضایقه:** یکی از شاگردان ایشان می‌نویسد: استاد در تاریخ ۲۰ جمادی الاولی سال ۱۳۷۲ در مجلس درس از این رساله خود یاد کردند..

۲۸. **رساله فی منجزات المریض.**

۲۹. **حاشیه علی عروة الوثقی:** یکی از حاشیه‌های عروة الوثقی، که از جهت کیفیت بسیار بالا و علمی است، حاشیه آیه الله بروجردی می‌باشد که به گفته برخی از دانشمندان، همین حاشیه عروة، یکی از عوامل شهرت علمی ایشان گردیده است.

۳۰. **تقریرات بحث صلاة الجمعة و صلاة المسافر:** این تقریر، به قلم آیه الله منتظری و به نام البدر الزاهر مکرر چاپ شده است.

۳۱. **تقریرات بحث الصلاة:** این تقریر، به قلم آیه الله فاضل لنکرانی و به نام نهاية التقرير در دو جلد چاپ شده است.

۳۲. **تقریرات بحث الخمس:** این تقریر، به قلم حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج سید عباس ابوترابی و به نام زبدة المقال در یک جلد چاپ شده است.

کتاب‌های اصول فقه:

۳۳. **حاشیه علی کفایة الاصول:** همینطور که قبلاً گفته شد، آیه الله بروجردی، تألیف و تصنیف را از همان دورانی که در نجف بودند آغاز نمودند. نخستین تألیف ایشان، همین حاشیه کفایة الاصول استادش آخوند خراسانی است، که زمان حیات استاد، نوشته‌اند.

۱. کتابی با عنوان «تقریرات ثلاثه: الوصیه و منجزات المریض، میراث الازواج، الغصب لبحث سیدنا... حسین البروجردی»، تقریر علمی پناه الاشتهاړدي. توسط جماعه مدرسين منتشر شده است.

۲. چاپ سنگی و چاپ گراوری با همین عناوین موجود است.

۳. عنوان دقیق: البدر الزاهر في صلوۃ الجمعة و المسافر.

۴. عنوان دقیق: نهاية التقرير في مباحث الصلاة.

۵. عنوان دقیق: زبدة المقال في خمس الرسول و الال.

۳۴. حاشیه علی فرائد الاصول للشيخ انصاری: این حاشیه، در کتاب آثارالحجة حضرت آقای رازی و نیز در کتاب زندگانی شیخ انصاری یاد شده است.
۳۵. تقریرات مباحث اصول الفقه^۱: این تقریر، به قلم آیه الله منتظری و در دو جلد به نام نهاية الاصول چاپ شده است.

تألیفات متفرقه ایشان:

۳۶. رسالة في المنطق: این رساله فقط در کتابهای فقهای نامدار شیعه یاد شده است و اینجانب، درباره آن اطلاع خاصی ندارد.
۳۷. تعلیقة علی الاسفار لملاصدرا الشیرازی: این تعلیقه، آن طور که نقل شده است، بر نسخه چاپی کتابخانه شخصی خودشان مرقوم داشته‌اند.
۳۸. حاشیه علی منهج الرشاد^۲: منهج الرشاد، از تألیفات حاج شیخ جعفر شوشتری است. یک بخش آن که درباره اصول عقائد است، در آغاز مجمع الرسائل قرار داده شده و آیه الله بروجردی، بر همین بخش حاشیه‌هایی دارند که با اصل آن، ضمیمه مجمع الرسائل چاپ شده است.

۳۹. المهدی، علیه السلام، فی کتب اهل السنه: اینجانب، حدس می‌زنم: منبرهای یک ماه (رمضان)، آیه الله را به این فکر انداخته که کتابی در مورد امام زمان، علیه السلام، از نظراحادیث اهل تسنن بنویسند و طرح این کتاب و باب بندی آن هم، ظاهر، انجام شده است. اما برخی از شاگردان ایشان، که این کتاب را دیده بود، می‌فرمود: این تألیف آغاز شده بود اما در همان مراحل اولیه ناتمام مانده است.

۴۰. الآثار المنظومه: در مقاله‌ای که یکی از دانشمندان در شرح حال آیه الله بروجردی نوشته و دراعیان الشیعه، چاپ جدید، درج گردیده است، چنین آمده: کان ادیباً فی العربیة و الفارسیة و له فیهما نظم و قصائد. بنابراین، باید از ایشان آثار منظومی هم به یادگار مانده باشد.

۱. نهاية الاصول.

۲. رساله شریفه مجمع الرسائل. در مقدمه این کتاب رساله منهج الرشاد در اصول دین آمده است. توسط کتابفروشی اسلامیه چاپ شده است.

رساله‌های عملیه:

کتابها و جزوه‌هایی که به عنوان رساله عملیه، مطابق با فتاوی آیه الله بروجردی به زبان‌های: فارسی، عربی، اردو و غیره منتشر شده فراوان است؛ ولی به نظر می‌رسد که جز حاشیه عروة الوثقی و حاشیه مجمع الرسائل و یکی دو حاشیه و رساله کوچک دیگر، مانند: مناسک حج (که اینها تألیف خود آن مرحوم است و یا اگر تألیف دیگری است ایشان آن را ملاحظه و با فتاوی خود مطابق نموده‌اند) بقیه رساله‌های عملیه ایشان، توسط افراد مورد وثوق ایشان تهیه و تنظیم شده است و نباید از تألیفات ایشان به حساب آورد.

۴۱. **حاشیه مجمع الرسائل:** مرحوم حاج محمد حسن جزی اصفهانی، رساله عملیه‌ای مطابق فتاوی میرزای شیرازی جمع‌آوری کرده و مکرر به نام مجمع الرسائل، چاپ شده است. آیه الله بروجردی، براین کتاب، حاشیه زده و مکرر با متن آن چاپ شده است. چاپ اول آن در بروجرد، پیش از هجرت ایشان به قم انجام شده است.

۴۲. **حاشیه منتخب الرسائل^۱:** مرحوم سیدابولقاسم اصفهانی (ظاهراً همان که عروة الوثقی را ترجمه کرده است) مجموعه‌ای از فتاوی مرحوم سید محمد کاظم طباطبائی یزدی، صاحب عروة را گردآوری و به نام منتخب الرسائل نامید. چند نفر از مراجع تقلید، براین کتاب حاشیه نوشته‌اند که یکی از آنان آیه الله بروجردی است. اصل کتاب با حاشیه ایشان در سال ۱۳۶۶ قمری چاپ سنگی شده است و گویا از سالهای بعد، حاشیه ایشان داخل متن و به صورت دیگر چاپ شده است.

۴۳. **حاشیه وسیلة النجاة^۲:** رساله‌ای مطابق با فتاوی سید محمد کاظم یزدی، به نام وسیلة النجاه منتشر شده بود. آیه الله بروجردی، براین رساله حاشیه زده و در بروجرد، ظاهراً پیش از این که به قم هجرت کنند، چاپ شده است.

۴۴. **انیس المقلدین:** انیس المقلدین رساله علمیه‌ای است که مرحوم سیدابولقاسم اصفهانی، مطابق با فتاوی مرحوم آیه الله العظمی سیدابولحسن اصفهانی، گردآوری کرده و در

۱. عنوان دقیق: رساله شریفه منتخب الرسائل (چاپ سری می‌موجود است).

۱. عنوان دقیق: رساله شریفه وسیلة النجاه ... مطابق با فتاوی حاج آقا حسین الطباطبائی البروجردی.

سال ۱۳۴۷ قمری چاپ شده است. همین رساله با فتاوی آیه الله بروجردی مطابق و به نام ایشان، منتشر شده است.

۴۵. **صراط النجاة:** حاج محمد علی یزدی، رساله‌ای فارسی مطابق با فتاوی شیخ انصاری جمع آوری و صراط النجاة نامید. چند نفر از مراجع تقلید بر این رساله حاشیه نوشته و مکرر چاپ گردیده است. شاید صراط النجاة آیه الله بروجردی، همین صراط النجاة شیخ انصاری باشد که با فتاوی ایشان مطابق شده است.

۴۶. **حاشیه علی تبصره المتعلمین:** یکی از فضلا (عبدالحسین حائری نواده حاج شیخ عبدالکریم یزدی)، تبصره علامه حلی (ره) را مطابق با فتاوی آیه الله بروجردی تحشیه کرد و توسط انتشارات علمیه اسلامی، به چاپ رسید.

۴۷. **مجمع الفروع:** آقای علی آشتیانی، رساله‌ای فارسی، به ترتیب عروة الوثقی و با نظمی جالب، مطابق با فتاوی آیه الله بروجردی تنظیم کرد که نسبت به رساله‌های فارسی قبلی، مانند: جامع الفروع و مجمع الرسائل، بسیار ممتاز بود و از نظر کثرت فروع و مسائل، از توضیح المسائل هم برتری داشت و به همین جهت، آیه الله العظمی حاج سید احمد خوانساری این رساله را پسندیده بود و مشخصاً آن را با فتاوی خود مطابق و در اختیار مقلدانش قرار داد.

۴۸. **توضیح المسائل:** در زمان آیه الله بروجردی، خدمت بسیار بزرگی که در این زمینه انجام شده، تألیف کتاب توضیح المسائل با نثری متین و نظامی در خور تحسین بود. در نتیجه این خدمت، رساله علمیه فارسی، به صورتی درآمد که برای عموم باسوادها، تا حد زیادی، قابل استفاده باشد.

۴۹. **مناسک الحج^۱:** رساله مناسک حج، مطابق با فتاوی آیه الله بروجردی، در ۱۴۰ صفحه، در سال ۱۳۲۸ شمسی، چاپ سنگی شده است، که سالها همین مناسک، مورد مراجعه مقلدین ایشان بوده و شاید مکرر چاپ شده باشد.

۱. مناسک حج آیت الله بروجردی با این عناوین منتشر شده است: رساله توضیح المناسک، یا، دستور حج بضمیمه مستحبات؛ رساله شریفه مناسک حج؛ رساله توضیح المناسک، یا، دستور حج؛ راهنمای حجاج؛ ادعیه مسافرت و مناسک حج.

۵۰. توضیح المناسک: حضرت آقای علامه، مناسک حج آیه الله بروجردی را نیز، مانند توضیح المسائل، با نثری متین تنظیم کردند و به نام توضیح المناسک منتشر ساختند که تا پایان عمر حضرت رسمیت یافته بود.^۱

تعدادی از تألیفات آیه الله بروجردی که در این مقاله ذکر نشده بود در پاورقی افزوده شد^۲ با توجه به اینکه کتاب‌های چاپی کتابخانه شخصی آیه الله بروجردی بررسی نشده این امکان وجود دارد ایشان حاشیه‌هایی را بر این کتاب‌ها داشته باشد.

-
۱. چهل مقاله، رضا استادی، مقاله شانزده، ص ۲۷۳. چون این مقاله سال‌ها قبل نوشته شده بود و نیاز به تکمیل داشت، توسط مؤسسه آیه الله العظمی بروجردی، این پاورقی‌ها افزوده شد.
 ۲. عبارتند از:
 - اسانید کتاب الکافی (۱۰ جلدی) این کتاب تتمه و تکمله "تجريد اسانيد الکافي" می‌باشد. مقدمه‌ای تحت عنوان "حياة سيد الطائفة آية الله العظمى السيد آقا حسين الطباطبائي البروجردي" در ابتدای مجموعه و "دليل اسانيد کتاب الکافي" در انتهای مجموعه همراه سایر مجلدات و بدون شماره مجلد منتشر شده است.
 - تقریرات في اصول الفقه لبحث سيدنا... السيد آقا حسين البروجردي من اول بحث المشتقات الي آخر حجيه الاجماع، قررها علي پناه الاشتهاردي.
 - تبیان الصلوة: تقریرا لبحث فخر الشیعة و فخر الشریعة ... السيد حسين الطباطبائي / تحرير آیت الله صافی گلپایگانی است در ۸ جلد توسط گنج عرفان قم منتشر شده است.
 - الدروس الدررية الفقهية: المقرر عبدالکريم الملاي التبريزي - قم: حاذق
 - رساله شريفه مختصر الاحکام از فتاوی آیه الله حاج آقا حسين بروجردی و آیه الله سيد محمد حجت تبریزی کوه کمری.
 - رساله في المهور علي الشرايع و الجواهر. تنها اثر فقهی که از آیه الله العظمی بروجردی در دست است، همین رساله می‌باشد، که توسط مؤسسه آیه الله العظمی بروجردی چاپ شد.
 - الاحاديث المقلوبه و جواباتها: عدة من الاحاديث المقلوبه وجه السؤال عنها الى المراجع الكبار... فاجاب عليها، السيد آقا حسين بن علي الطباطبائي البروجردي؛ قدم لها و ترجمها و اعدھا السيد محمد رضا الحسيني الجلاي - قم: مؤسسه فرهنگي دارالحدیث، ۱۳۷۵.
 - آثار شماره‌های ۱۸، ۱۷، ۲۳، ۲۴، ۲۶، ۲۷، ۳۴، ۳۶، ۳۷، ۳۹، ۴۰ که آیت الله استادی در این مقاله معرفی کرده‌اند. در حال حاضر نسخه‌ای از آنها موجود نیست، و احتمال اینکه نسبت برخی از اینها به آیه الله العظمی بروجردی اشتباه باشد، منتفی نیست.

رحلت

حضرت آیه الله العظمی بروجردی قدس سره، در پنج شنبه روز دهم فروردین سال ۱۳۴۰ برابر با ۱۳ شوال ۱۳۸۰ ه.ق، پس از اقامه نماز صبح دیده از جهان فرو بست.

به محض انتشار خبر رحلت، شهر قم سیاه پوش شد و کشور در غزا فرو رفت. علما و بزرگان حوزه علمیه و جمع کثیری از مردم در قالب دستجات عزاداری به سوی بیت معظم له حرکت کردند. دولت و دربار اعلامیه‌هایی در این زمینه صادر و نخست وزیر و جمعی از وزیران و نمایندگان مجالس شورا و سنا برای شرکت در مراسم تشییع پیکر مطهر آیه الله فقید اعظم قم شدند. در تهران، سفارتخانه‌های دولت‌های اسلامی تعطیل و سفیران برای شرکت در مراسم تشییع به سوی قم حرکت کردند. پرچم سفارتخانه‌های شوروی سابق، انگلستان، آمریکا و سایر دولت‌های غربی در تهران به حالت نیمه افراشته (عزا) درآمد و در پاکستان پنج روز و عراق به مدت سه روز عزای عمومی اعلام شد.

از جمله امور کم سابقه در ایام رحلت ایشان، شرکت همه اقلیت‌های مذهبی در عزای شیعیان و همدردی آنان با مسلمانان و مجالس عزایی بود که در مکان‌های مذهبی خود برپا ساختند. ناقوس کلیساها در ممالک مسیحی به صدا درآمد. علاوه بر داخل کشور، از نقاط مختلف جهان سیل تلگراف‌های تسلیت به قم سرازیر شد.

رئیس جامعه الازهر مصر شیخ محمود شلتوت، رئیس مذهب مسیحیت و بسیاری از روسا و بزرگان کشورهای مختلف طی تلگراف‌هایی این مصیبت را تسلیت گفتند. روزنامه‌ها و جراید نیز این واقعه را به طور گسترده انعکاس دادند.

پیکر مطهر بر حسب وصیت معظم له، با اقامه نماز توسط فرزند ارشدشان مرحوم حجة الاسلام و المسلمین آقا سید محمدحسن و حسب وصیت خودشان در ورودی مسجد اعظم قم و در جوار حرم حضرت معصومه سلام الله علیها به خاک سپرده شد. دستجات عزاداری از نقاط مختلف کشور به سوی قم حرکت کردند و تا چهلیم آن مرجع عالیقدر مراسم مختلفی در قم و سایر نقاط کشور برپا بود. رحمة الله علیه

پیام مقام معظم رهبری

متن پیام مقام معظم رهبری به مجمع یادواره فقهی سی امین سالگرد ارتحال آیه الله العظمی بروجردی (ره):

بسم الله الرحمن الرحيم

جای خوشوقتی بسیار است که همت و پشتکار مؤسسين این مجمع و شما حضار محترم آن، مصروف تجدید یاد و اعلا ذکر فقیه عظیم القدر و کم نظیری شده است که برکات و آثار حیات پر بار او به زمان خود او و به عرصه فقاہت، منحصر نماند و او چون خورشیدی درخشان بر تعدادی از علوم اسلامی بلکه بر روشها و شیوه های تحقیق در آنها و نیز بر فضای عام حیات مسلمین در زمان خود و پس از آن پرتو افشانی کرد و هنوز علمای اسلام و جهان اسلام از تأثیرات مبارک آن عمر پرثمر و ریاست و مرجعیت تامه پانزده ساله او متمتعند. این شخصیت عالی قدر و کم نظیر، مرجع عام شیعه در زمان خود و استاد فقیهان و مراجع معاصر، حضرت آیه الله العظمی مرحوم حاج آقا حسین بروجردی است؛ اعلی الله مقامه و رفع الله اعلامه.

علم و تقوا و اخلاص، و روشن بینی و بزرگ منشی و کیاست، و نوآوری و جامع نگری و خستگی ناپذیری و بسی خصلتهای کمیاب و نفیس دیگر از این مرد بزرگ و ذخیره الهی، چنان شخصیت ذو ابعاد و عظیمی فراهم آورده بود که نظیر آن را در فقهاء صاحب نام و برخوردار از زعامت، بندرت می توان یافت.

او در فقاہت، مبتکر شیوہی جدید، و در رجال و حدیث، صاحب سبک بود و در تدریس و تربیت شاگرد و تعلیم کار دسته جمعی بر زمان خود سبقت داشت. بینش وسیع او از مرزهای حوزه قم و حوزه‌های علمیه و چهارچوب کشور ایران و جهان تشیع فراتر می‌رفت و بر جهان اسلام و همه مذاهب مسلمین پرتو می‌افکند. زعامت او نه تنها به اداره امور دینی و معیشتی حوزه‌ها، که به مسایل سیاسی و اخلاقی آن، و نه تنها به امور حوزه، که به امور دینی و شعائر اسلامی در سراسر کشور و در سطح بین‌المللی شمول می‌یافت، حوزه علمیه تحت زعامت او پرورشگاه و خاستگاه افکار نو و گهرهای رخشانی شد که به برکت آن در سالهای بعد، نهضت روحانیت پی ریخته شد؛ و حرکتی که در اوج آن انقلاب عظیم و شکوهمند اسلامی به رهبری مجدد بزرگ اسلام حضرت امام خمینی قدس الله نفسه الزکیه بود، سر برآورد. با این همه، در مجموع شخصیت آن بزرگ مرد آنچه بیش از همه درخشنده و چشمگیر بود اخلاص و تقوایی بود که وی در همه امور خود از آن بهره می‌گرفت.

اکنون که پس از گذشت سی سال از رحلت مرحوم آیه الله العظمی بروجردی قدس سره به برکت نظام جمهوری اسلامی یاد و تجلیل می‌شود شایسته است که حوزه‌های علمیه و زعمای علمی آن به این تکریم، اکتفا نکرده، روشهای علمی و تحقیقی آن بزرگوار را نیز که همچنان از تازگی برخوردار است - تعقیب و تکمیل کنند و گردونه فقاہت اسلام را به پیش برند. از خداوند متعال، علو درجات آن عالم جلیل‌القدر و توفیقات آقایان محترم را در ظل توجهات حضرت بقیه‌الله روحی فداه مسألت می‌نمایم.

والسلام علیکم ورحمہ اللہ سید علی خامنہ‌ای ۱۳۷۰/۲/۷^۱

فصل دوم

مسجد اعظم و کتابخانه آن

پیرامون مسجد اعظم قم و کتابخانه آن

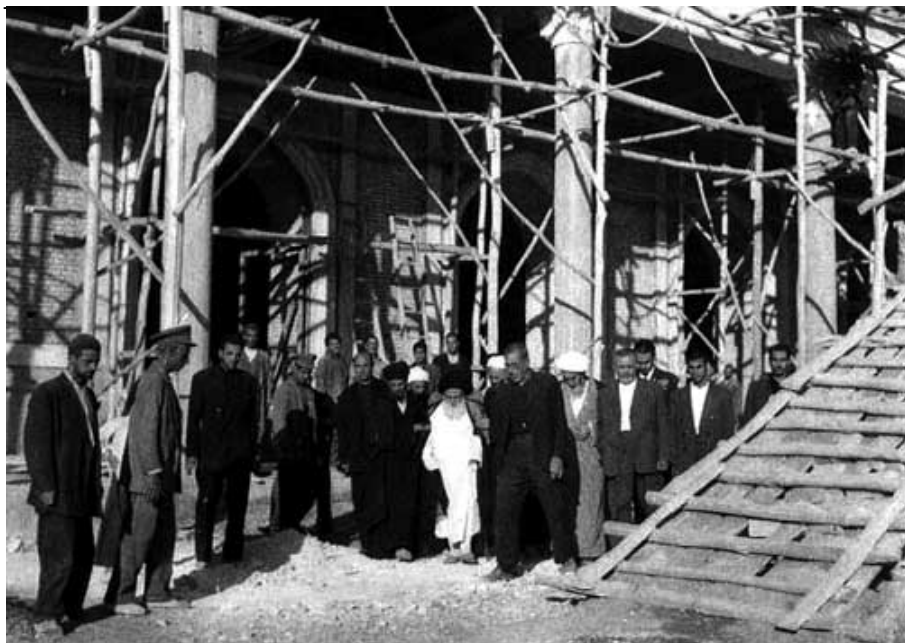
تاریخچه مسجد

مسجد اعظم قم، یکی از آثار دینی با عظمتی که به همت والای مرجع تقلید عالم تشیع، حضرت آیه الله العظمی بروجردی ساخته شد. انگیزه اصلی آن فقیه فرزانه از بنای چنین مسجد عظیمی در جوار بارگاه ملکوتی حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها، این بود که زائران حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها از فضای روحانی مسجدی مناسب در جوار بارگاه ملکوتی کریمه اهل بیت بهره برند، همچنین گسترش روزافزون حوزه علمیه مقدسه قم، نیازمند فضایی وسیع و مناسب جهت برگزاری دروس حوزویان بود.

قسمتی از زمین فعلی مسجد، خانه‌های شخصی و مسافرخانه بود و ضلع غربی حرم مطهر با وجود این بناها نمای مناسبی نداشت؛ لذا آیه الله بروجردی تصمیم گرفتند این مکان‌ها را خریداری و مسجد بزرگی بنا نمایند. برای مؤسس فقید، جلب رضایت کامل افراد هنگام خرید خانه‌های اطراف حرم، در اولویت قرار داشت. بنابراین با تلاش اعضای دفتر معظم له رضایت کامل از افراد به دست آمد.

«کلنگ بنای مسجد در روز ۲۱ تیرماه ۱۳۳۳ (برابر با یازدهم ذی‌قعدة ۱۳۷۴ ه.ق و همزمان با سالروز ولادت با سعادت امام رضا علیه السلام) در مراسم با شکوهی به دست آیه الله بروجردی به زمین زده شد. بلافاصله مقدمات ساختمان و خرید زمین‌های اطراف آن آغاز گردید.»^۱ کارهای عمده ساختمانی مسجد در مدت شش سال کار متمادی به پایان رسید و مسجد اعظم در نیمه اول سال ۱۳۳۹ با اقامه نماز جماعت توسط حضرت آیه الله بروجردی افتتاح و مورد بهره‌برداری قرار گرفت.

۱. نشریه مکتب اسلام، سال سوم شماره سوم (اردیبهشت ۱۳۴۰)، ص ۳۲.

بازدید آیت الله العظمی بروجردی از مراحل بنای ساختمان مسجد اعظم
اقامه جماعت در مسجد اعظم

ساختمان مسجد به سبک معماری اسلامی و دارای چهار شبستان و یک کتابخانه است. مجموع مساحت مسجد در حدود دوازده هزار مترمربع است. شبستان زیرگنبد به مساحت چهارصد مترمربع و شبستان‌های جانبی آن هر کدام نه صد مترمربع و شبستانی در طرف شمال مسجد با مساحتی حدود سیصد مترمربع است. گنبد بسیار بزرگ آن به ارتفاع بیست و هفت متر از کف شبستان و دو گل‌دسته بلند به قطر ۳/۲۰ متر و ارتفاع شصت متر از سطح زمین است.

طراحی مسجد توسط معمار معروف آقای محمدحسین لرزاده انجام گرفت و امور اجرایی ساختمان از طرف مؤسس فقید به حاج آقای رضا شاهپوری از تجار تهران و آقای ابوالقاسم صاحب‌جمعی واگذار شد. مجموع هزینه‌های بنای مسجد با انجام صرفه‌جویی‌های لازم حدود شش میلیون تومان بود که قسمتی از این مبلغ را خود مؤسس معظم تقبل کردند و بقیه از طریق کمک‌های مردمی به مرور زمان تهیه شد. هزینه‌های مربوط به انجام کاشیکاری‌های مسجد در آن زمان حدود دو میلیون تومان برآورد شد.

از روز بنای مسجد، توجه‌ها به این مسجد با عظمت جلب شد و علما و شخصیت‌های شیعه و سنی از آن بازدید به عمل آوردند.

با برگزاری درس خارج آیه الله بروجردی در سال ۱۳۳۹ در مسجد اعظم، این مسجد به مرکزیت حوزه علمیه قم تبدیل شد و بعد از ایشان نیز مراجع معظم تقلید؛ از جمله آیه الله العظمی امام خمینی رحمه الله علیه و آیه الله العظمی گلپایگانی و دیگر اعظام و مراجع حوزه درس خارج خود را در این مسجد برگزار می‌کردند. به مرور زمان با استقبال اساتید و فضلاء حوزه، درس‌های پرجمعیت سطح حوزه هم در این مسجد برگزار گردید.

نماز جماعت مغرب و عشا در یک فضای معنوی به امامت حضرت آیه الله بروجردی برگزار شد و در ماه مبارک رمضان ایشان نماز ظهر و عصر را در مسجد اقامه می‌کردند. برگزاری مراسم مذهبی در ایام شهادت و ولادت ائمه معصومین علیهم السلام از دیگر فعالیت‌های مسجد بود که حضور حضرت آقا در این مراسم‌ها موجب رونق هر چه بیشتر برنامه‌های مسجد را فراهم می‌کرد.

با سخنرانی تاریخی حضرت امام خمینی رحمه الله علیه در سال ۱۳۴۲ مسجد اعظم به پایگاه انقلاب اسلامی تبدیل شد و امروزه بخشی از همایش‌ها و مراسم بزرگ دینی و سیاسی در این مسجد برگزار می‌گردد.

وقفنامه مسجد اعظم

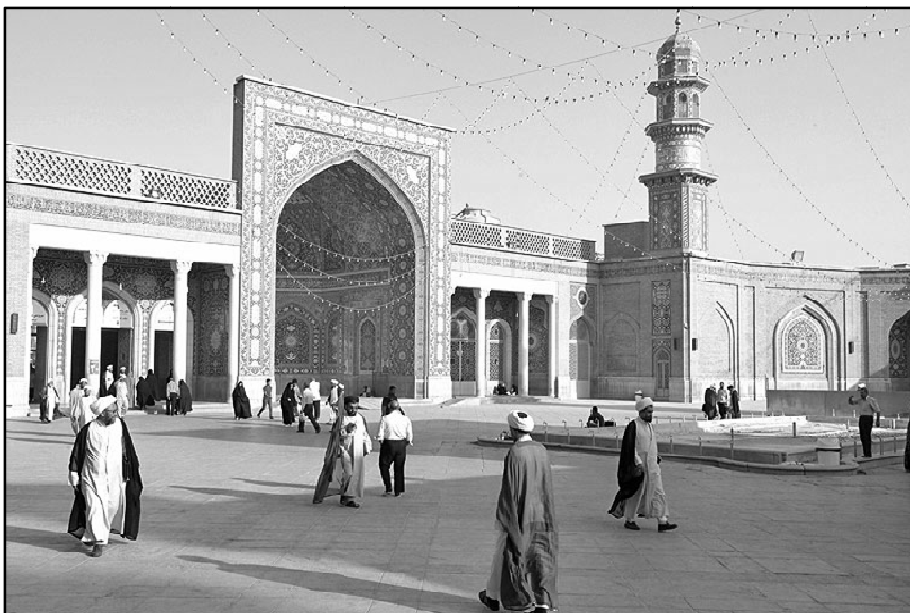
نگهداری مسجدی با این عظمت مستلزم هزینه‌هایی بود که آیه‌الله العظمی بروجردی با آینده‌نگری و دوراندیشی و با در نظر گرفتن شرایط آن روزها، برای مسجد متولی خاص و موقوفاتی را در نظر گرفتند. این موقوفات در بروجرد و قم بود. صیغه وقف مسجد توسط مؤسس معظم خوانده شد و سپس به امر ایشان برای مسجد وقفنامه‌ای تنظیم گردید.

این وقفنامه در دفتر خانه شماره ۲ حوزه ثبت قم در دو سند، اولی به صورت موجز و دومی به صورت تفصیلی بود. وقفنامه موجز به شماره ثبتی ۱۳۸۳۴ در تاریخ ۱۳۳۷/۲/۱۰ و وقفنامه تفصیلی به شماره ثبتی ۱۳۸۳۵ در تاریخ ۱۳۳۷/۲/۱۰ زیر نظر آیه‌الله العظمی بروجردی تنظیم گردید. در این وقفنامه کلیه مسائل مربوط به مسجد اعظم اعم از حدود مسجد، ابنیه و کلیه فضاها، موقوفات و تولیت مسجد مشخص شده است.

این دو وقفنامه موجز و تفصیلی مسجد اعظم، به شکل دقیق و ظریف تنظیم شده به گونه‌ای که در دوره‌های مختلف و به ویژه در سالهای بعد از رحلت واقف معظم، به لحاظ حقیقی و حقوقی هیچ گونه اشکال و ابهامی بر آن وارد نشده است، برخی از نکات آن عبارتند از:

- تعیین و مشخص کردن دقیق و همه جانبه موقعیت جغرافیایی بنای مسجد و کتابخانه
- برشمردن تک تک اجزای بنای مسجد
- ثبت قانونی مالکیت و اعلام
- تعیین دقیق تولیت مسجد با در نظر گرفتن موقعیت‌های احتمالی آینده
- تعیین دقیق حدود وظایف و اختیارات تولیت
- تعیین دقیق نوع بهره برداری و کاربری مسجد

- تعیین نوع و محل مصرف درآمدهای حاصل از موقوفات مسجد در بند دوم وقفنامه مسجد حدود مسجد و موقعیت کتابخانه بیان شده است. تولیت مسجد در زمان حیات مؤسس معظم با خود ایشان بوده است.

متن موجز وقف نامه

«بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على الضمائر و العالم بالسرائر و الصلوة و السلام على اشرف الانبياء و المرسلين (محمد ص) خاتم النبيين و اله الطيبين الطاهرين.

وقف موبّد و حبس مخلّد نمود عبد فقير «حسين بن علي طباطبائي بروجردی» عفی الله تعالی عنه و عن والديه قربۀاً الى الله و طلباً لمرضاته مسجدی را که بتوفیق خداوند عزّ شأنه بنا نمود در بلده طيبة قم صانها الله عن الحدثان واقعه در غرب آستانه مقدسه معصومیّه سلام الله عليها و علی آبائها الطاهرين و مرافقی را که برای مسجد واگذار نمود از صحن و آنچه مشتمل است صحن

بر آن از حوض آب و غیر آن و از ابنیه و دکاکین و اراضی واقعه در اطراف صحن که تفصیل آنچه از آنها مسجد و معبد است و آنچه از مرافق مسجد باشد در وقفنامه مفصله دیگر که در شماره بعد ثبت می شود نوشته می شود.

و تولیت آنرا مادام الحیوة با خود و بعد از خود با اکبر اولاد ذکور و ذکور از ذکور خود نسلاً بعد نسل و طبقاً بعد طبق، با تقدیم طبقه عالیّه بر سافله و اکبر از هر طبقه بر غیر اکبر بنحویکه در شماره بعد از این شماره ثبت می شود ذکر شده قرار داده و در صورتیکه اولاد ذکور و ذکور از ذکور خود منقرض شوند تولیت با ذکور از اناث و با انقراض آنها هم تولیت از اولاد ذکور مرحوم والد حقیر بترتیب و تفصیلی که در ثبت ذیل نوشته می شود قرار داده شد و چنانچه ذکور از ورثه مرحوم والد هم منقرض شوند تولیت، با مرجع تقلید وقت است و با تعدد مراجع با علم و اتقی و در صورتیکه متساوی باشند با قرعه تعیین شوند و همچنین وظیفه متولی نیز مذکور خواهد شد و صیغه وقف جاری شد مستملاً علی جمیع القيود و الشروط المذكورة فی هذه الورقة و الورقة المفصلة الأخری.

و مسجد و مرافق مسجد را هم بعنوان وقفیت و تولیت وقف قبض نمودم و مسلمین هم در آن بهمین عنوان اقامه صلوة نمودند و بسیاری از مسلمانان علاقه مند بدیانت و شعائر اسلامیّه در این بنا با حقیر شرکت نمودند با دادن مصالح یا با عطاء و جوهی که صرف خرید مصالح شود یا بعمل و امثال اینها از متمکّنین و غیر متمکّنین امیدوار هستم خداوند عزّ شأنه و عظم سلطانه همه اشخاصی را که اعانت نموده اند به هر نحو از اعانات همه را مشمول مواعید خود که فرموده است **إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ** فرماید و حقیر کثیر التقصیر را هم از فضل خود محروم نفرماید نسل الله العفو و العافیة و حسن الخاتمة و ان یوفق المسلمین باقامه الصلوة فیه و سائر العبادات.

بتاریخ دهم شهر شوال المکرم من شهر سنه یکهزار و سیصد و هفتاد و هفت هجری قمری

مطابق با دهم ادیبهشت ماه ۱۳۳۷ شمسی .

لاحقر حسین الطباطبائی البروجردی»

متن وقفنامه تفصیلی

«بسم الله الرحمن الرحيم چون در محل ابنیه و اراضی مورد پلاک‌های چهارصد و دوازده، چهارصد و سی و نه، چهارصد و چهل یک، چهارصد و چهل و دو، چهارصد و چهل سه، چهارصد و چهل و پنج مکرّر (که بعداً این شماره‌ها به شماره‌های یازده هزار و چهارصد و سی و هشت و یازده هزار و چهارصد و سی و نه تبدیل گردیده و پلاک‌های چهارصد و چهل و چهارصد و شش و شش صد و هفت اصلی و شماره‌های یک الی شش فرعی از اصلی مذکور و شماره‌های یازده هزار و چهارصد و بیست و پنج اصلی و یک الی سه فرعی از شماره اصلی مذکور واقع است در بخش یک قم که اسناد مالکیت شش شماره اولیه در صفحات دویست و چهل دفتر ۶۲ و سی صد و چهل و نه دفتر پنجاه و شش و صفحه سیزده دفتر شصت و صفحات دویست و یک و دویست و پنج دفتر یک و صفحه یک صد و بیست و یک دفتر یک و صفحه سی صد و هفتاد و چهار دفتر بیست و هشت، صادر گردید.

و نسبت به سایر پلاک‌های مذکور در فوق تقاضای ثبت به عمل آمده و طبق پاسخ استعلام پانصد و ده مورخ نهم اردی بهشت ماه یکهزار و سیصد و سی و هفت خورشیدی در جریان ثبت است در مجموع محدوده کلیه اراضی و ابنیه مذکور حضرت آية الله العظمی احمدی طباطبائی بروجردی مدظله العالی دارای شناسنامه شماره دوازده صادره بروجرد مقیم قم احداث یک باب مسجد با متعلقات آن در قسمت غربی آستانه مقدسه معصومیه و شرقی رودخانه فرموده طبق وقفنامه شماره سیزده هزار و هشت صد و سی و چهار این دفتر وقف بر عامه مسلمین نموده اینک برای تأیید و توزیع وقفنامه مذکور و شرایطی که در وقف این مسجد و متعلقات آن ملحوظ بوده و منظور شده و صیغه مرافق آن جاری گردیده به شرح ذیل انشاء فرموده و نوشته می‌شود که وقف مسجد و متعلقات آن با این کیفیت و شرایط جاری واقع شده و با این کیفیت باید عمل شود.

اول وقف باقی و حبس موید فرمودند به عنوان خصوص مسجد تمامت شش دانگ طاق بزرگ وسط جنوبی و دو باب شبستان بزرگ طرفین شرقی و غربی و ایوانهای جلو شبستانها و طاق بزرگ یک باب ایوان سمت غرب محوطه طرف رودخانه جنب محل کتابخانه و یک باب شبستان

سمت شمالی محوطه را عرصه و اعیاناً با جمع متعلقات آنها از زمین و طاق و سقف و درب و دیوار و پشت بام‌ها و گنبد و دیوارهای اطراف و محراب و آجر و سنگ و پی و کاشی و غیره که داخل در محصوره طاق و شبستانهای جنبین و شبستان شمالی و ایوان غربی است من تخوم الارض الی عنان السماء.

دوم وقف و حبس موبّد باقی فرمودند تمامت شش دانگ محوطه مسجد و ساختمان‌ها و اطاقهای محل دفتر و سرایدار با محوطه و معابر آنها و محل کتابخانه و راهرو و واقعه در پشت محل کتابخانه تا حوض خانه و ایوان و تمامت حوض محل چاه عمیق و محل وضوخانه و مستراحهای زنانه و مردانه و مایتعلق بها و کلیه معابر و دالانها و ایوان و پلکان و مأذنه‌ها اعم از سرپوشیده یا نپوشیده و اعم از تحتانی و فوقانی و تمامت ساختمانهای قسمت شرقی و شمالی محوطه و معابر به صحن کهنه و گنبدها و دیوارهای آنها و تمامت دکاکین اعم از تحتانی و فوقانی و به انضمام تمامت محل شوافز و برق و اراضی واقعه در جلو محوطه جنوبی مسجد واقعه در جنبین و جلو محل شوافز که در طرف خیابان است و اراضی وصل مدرسه فیضیه تا سدّ رودخانه که در دست ساختمان است و تمامت میدانگاهی محل دو درب ورود و معابر آنها و گنبد و دیوارهای مربوطه به آنها و بالاخره کلیه زمین و بناء از هر قبیل باشد که داخل در محدوده محوطه مسجد یا خارج واقع شده باشد و محدود است شمالاً دیوارپست به دیوار مدرسه فیضیه به پلاک سیصد و بیست و سه شرقاً یک در هفت قسمت که قسمت دوم جنوبی و چهارم و پنجم شمالی است و دیوارپست به دیوار عمارت شماره سیصد و بیست و سه مدرسه فیضیه دوم دیوار به دیوار عمارت صحن کهنه چهار صد و بیست و چهار سوم در سه قسمت که اول و سوم جنوبی است دیوار به دیوار عمارت مذکور چهارم دیوار به دیوار عمارت نامبرده، پنجم در دو قسمت که قسمت دوم شمالی است و دیوار به دیوار مسجد بالاسر آستانه پلاک مذکور ششم دیوار به دیوار مسجد نامبرده، هفتم در دو قسمت که قسمت اول جنوب مجاور است و دیوار به دیوار نامبرده، جنوباً درب و دهنه عمارت و دکاکین ساختمان شده و اراضی بعد آنها محدود است به خیابان موزه غرباً محدود است به رودخانه قم و بانیجه کلیه عرصه و اعیان واقعه در محدوده بالا، باستثنای آنچه به عنوان خصوص مسجد به شرح اول تخصیص داده شده، بانضمام کلیه مصالح و لوازم و خاک و سنگ و درب و دیوار و طاق و چاه و برق و چاه عمیق و موتور و لوله و سیم و شیشه و آنچه عرفاً جزء ابنیه مزبور دانند و خوانند به هر اسم و رسم حبس دائم و وقف باقی فرمودند برای طاق و سه شبستان و ایوان که فوقاً وقف به

عنوان خصوص مسجد شده که هر گونه استفاده مشروع برای خصوص این مساجد مسطوره در فوق و تبلیغ دینی از جهت عموم و موعظه مذهبی و تشکیل مجالس قرائت قرآن و وضو گرفتن برای نماز در مسجد و حرم مطهر معصومیه و یا محل دیگر و نیز قضاء حاجت طبیعی و سایر استفاده‌های مباحه و مشروع و تشکیل مجلس ختم علماء و بزرگان دینی و آنچه به نظر متولی وقت خلاف شرع مطهر و یا غیر مناسب با شئون مسجد و یا حفظ نگهداری مساجد نباشد جائز و مباح و هرگونه عمل دیگری از خرید و فروش و تشکیل مجالس و اعمالی که مخالف با حیثیت و عنوان مسجد و یا هتک شعائر باشد و یا هرگونه اعمالی که به نظر متولی (در صورتیکه اعلام نماید) برای حفظ و نگهداری و انتظام مسجد و متعلقات آن موجب فساد یا زیان و یا غیر مناسب باشد. غیر جایز و مخالف با نظر واقف بوده و همچنین عمل کردن مخالف نظر و اعلام متولی غیر مشروع خواهد بود.

سوم آنچه عوائد حاصل شود از محل اجاره دکاکین یا نذورات و هر گونه عواندی که به عنوان مسجد تأدییه و حاصل گردد و با موقوفات بعدی که از طرف مسلمین وقف این مسجد شود در صورتیکه تولیت آنها با متولی غیر از متصدی مسجد باشد، صرف عوائد اینگونه موقوفات با نظارت کامل متولی مسجد باید انجام شود و کلیه عوائد حاصله مسجد به استثنای درآمدی که برای مصرف خاصی وقف منظور شده باشد سایر عوائد باید در درجه اول صرف عمارت و حفظ و نگهداری مسجد و موقوفات فوق الاشعار مسجد گردد. خواه این مخارج خرید مصالح یا بنایی یا حقوق خادم باشد یا غیرها و حق التولیه به متولی وقت یک عشر از کلیه عوائد حاصله از دکاکین موقوفات این مسجد که به مسطوره در بالا است پس از وضع مخارج دیوانی لازم است متولی برای ثبت عوائد و مخارج و دارائی منقول و غیر منقول مسجد دفتری تنظیم نماید و دارائی و درآمد و مخارج را مرتب و منظم ثبت نماید و چنانچه عوائد زائد بر مخارج فوق الاشعار باشد متولی وقت بر مصرفی که مصلحت مسجد است صرف نماید.

چهارم تولیت کلیه موقوفات فوق الاشعار از مسجد و مرافق و موقوفه بر آنها به هر اسم و رسم باشد. به شرح مندرج در سند ثبت شده سیزده هزار و هشت صد و سی و چهار این دفتر- باحضرت آیه العظمی واقف معظم است - مادام الحیاة طول الله تعالی عمره و ظلّه و بعداً با اولاد ذکور واقف معظم له و ذکور از ذکور طبقاً بعد طبق و نسلاً بعد نسل میباشد. با تقدیم طبقه عالیّه بر سافله و اکبر از هر طبقه بر غیر اکبر و در صورتی که العیاذ بالله اولاد ذکور و بعد اولاد ذکور از

ذکور منقرض شوند تولیت با اولاد ذکور از اناث واقف معظم له است با رعایت تقدّم عالیّه بر سافله و اکبر بر غیر اکبر و در صورتیکه اولاد ذکور از اناث نیز منقرض شود تولیت با اعقاب ذکور و ذکور از ذکور مرحوم حجة الاسلام آقای حاج آقا علی طباطبایی رضوان الله تعالی والد معظم حضرت آية الله واقف میباشد. به همان ترتیبی که در تولیت اولاد واقف ذکر شد و اگر چنانچه ذکور از ورثه مرحوم والد هم منقرض شوند تولیت با مرجع تقلید وقت است و با تعدد مراجع با اعلم و اتقی و در صورت تعدد و تساوی با قرعه تعیین متولی شود و اگر کسی که متصدی تولیت است خیانت او را در نزد دو نفر مجتهد جامع الشرائط ثابت و آنها حکم کنند به خیانت در این صورت از تولیت منعزل و شخص دوم جانشین او خواهد بود.

پنجم هیچ کس، به هیچ عنوان و علت و جهتی مأذون و مجاز نمیشد میتی را در هیچ قسمت از مساجد و مرافق آن اعم از صحن و ایوان و راهرو و کتابخانه و زمین جلو خیابان و محل دکاکین و در آنچه مربوط به این مسجد و مرافق بالا و محدوده ثبتی فوق است دفن نماید. به طور کلی دفن متوفی در این محدوده به هر عنوان و جهتی ممنوع و به هیچ وجه کسی حق دفن میتی را در مسجد و آنچه مربوط به آن است ندارد، فقط اگر موت واقف در قم اتفاق افتد و محل مناسبی در آستانه مقدسه نباشد با إذن و اجازه و مصلحت متولی وقت مسجد در راهرو و قسمت شرقی که بین مسجد و آستانه است دفن نمایند. لکن این اجازه نباید به هیچ تعبیر و عنوان مجوز اجازه دفن دیگری اعم از متولیان یا اشخاص دیگری بشود.

ششم صیغه وقف تمام مسطورات در بالا مشتمل بر جمیع قیود و شروط مذکور در این ورقه و در ورقه ثبت بالا را حضرت آية الله العظمی حاج آقا حسین احمدی طباطبایی بروجردی واقف جاری و به عنوان تولیت بر موقوفات بالا قبض و اقباض و به همین عنوان در مساجد اقامه صلوة و جماعت با مسلمین فرمودند.

و آقای محمد حسن احمدی طباطبایی دارای شناسنامه شماره ۴۰۹۶۲ صادره بروجرد فرزند واقف معظم وکالتاً از طرف حضرت آية الله واقف ثبت و سند را امضا فرمودند.

به تاریخ دهم اردیبهشت ماه ۱۳۳۷ شمسی برابر دهم شوال یکهزار و سیصد و هفتاد و هفت قمری. محل امضاء
محمد حسن احمدی طباطبائی»

تاریخچه کتابخانه مسجد اعظم

تأسیس کتابخانه

حضرت آیه الله العظمی بروجردی توجه ویژه‌ای به توسعه اماکن مذهبی، مدارس علمیه، کتابخانه‌ها و چاپ کتاب‌های دینی داشتند. در دوران حیات ایشان مسجد اعظم قم، مدرسه آیه الله بروجردی، مدرسه نجف اشرف، مدرسه علمیه کرمانشاه، کتابخانه‌ای در نجف اشرف و نیز کتابخانه‌ای در کرمانشاه ساخته شد.

حضرت آیه الله بروجردی قصد داشتند کتابخانه مستقلی را در شهر قم بنا کنند؛ اما موفق نشدند. پس از تکمیل بنای مسجد، فضایی حوزه پیشنهاد کردند برای مسجد کتابخانه‌ای در نظر گرفته شود. مؤسس معظم از این پیشنهاد استقبال کرده و تصمیم گرفتند این بنای با عظمت را با تأسیس کتابخانه‌ای تکمیل نمایند. ایشان تمایل داشتند عموم طبقات مردم از کتابخانه استفاده کنند.

در نیمه شعبان ۱۳۷۹ه.ق (۲۳ بهمن ۱۳۳۸ یعنی چهارده ماه قبل از رحلت آن بزرگوار) دستور تأسیس کتابخانه بزرگ عمومی مسجد اعظم را صادر و از معمار مسجد، آقای حسین لرزاده، خواستند تا محلی را برای کتابخانه مسجد، در نظر بگیرند. ایشان ضلع غربی مسجد (محلی که به عنوان شبستان ساخته شده بود) را به عنوان کتابخانه در نظر گرفتند. فضای در نظر گرفته شده حدود ۱۳۲ مترمربع بود. امروزه محل مذکور با حفظ ساختمان اولیه در سر درب اصلی ضلع غربی مسجد واقع شده که در سال ۱۳۸۶ بازسازی شد و از آن به عنوان راهرو ورودی مسجد استفاده می‌شود.

انتخاب سرپرست کتابخانه

پس از تکمیل ساختمان کتابخانه و نصب تجهیزات اولیه آیت الله العظمی بروجردی تصمیم گرفتند یکی از فضلاء حوزه را برای اداره کتابخانه انتخاب کنند. آیت الله حاج آقا مجتبی عراقی رئیس کتابخانه فیضیه، درباره انتخاب آیت الله شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی به ریاست کتابخانه مسجد اعظم می‌گویند:

«آیت الله بروجردی یک روز به من گفتند: "این کتابخانه‌ای که در مسجد اعظم درست می‌کنم، می‌خواهم شما مسئولیت آن را بر عهده داشته باشید." من از روی ادب جواب رد ندادم. چون گرفتاری زیاد داشتم و جناب آقای ابوالقاسم دانش را که با هم به نمایندگی حضرت آیت الله، برای رسیدگی به زلزله باختران و همدان رفته بودیم و از آن زمان، آیت الله بروجردی ایشان را می‌شناخت برای مسئولیت کتابخانه خدمت آقا معرفی کردم. حضرت آیت الله بروجردی قبول فرمودند. آقای دانش مشغول اداره کتابخانه شدند. کتاب‌های خطی و غیر خطی خوبی از جانب آیت الله بروجردی خریداری و وقف کتابخانه شد. فرد دیگری هم چند هزار کتاب را وقف کرد.»^۱

در نیمه شعبان ۱۳۷۹ ه. ق (۲۳ بهمن ۱۳۳۸) مجلسی در بیت آیت الله بروجردی برگزار شد و به امر ایشان، کلیدهای کتابخانه به آیت الله شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی تحویل داده شد. به این ترتیب آیت الله دانش آشتیانی به ریاست کتابخانه منصوب شد. وی به مدت ۳۸ سال کتابخانه را با دلسوزی و کاردانی اداره کرد. ایشان حقوق کارکنان کتابخانه را از طریق دفاتر مراجع معظم و مخارج جاری و سرمایه کتابخانه را با استفاده از نفوذ خود در بین افراد خیرخواه تأمین می‌کرد.

خود ایشان می‌نویسد:

«مرحوم آقا محمدحسن بروجردی فرزند آیت الله العظمی بروجردی، روزی مرا خواست و گفت: آقا می‌خواهند شما مسئول کتابخانه مسجد اعظم باشید، بعد از آن آقا مرا خواستند و اداره کتابخانه را به من محول کردند»^۲

۱. نشریه حوزه، ش ۴۳ - ۴۴ (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۰)، ص ۱۶۸.

۲. نشریه پیام حوزه، ش ۳۱ (پاییز ۱۳۸۰)، ص ۶۹.

حجة الاسلام و المسلمین حاج شیخ محمدتقی دانش آشتیانی درباره نحوه انتخاب مرحوم پدرشان به ریاست کتابخانه این چنین گفته اند:

«سال ۱۳۳۸ شمسی که زمستان مصادف بود با نیمه شعبان ۱۳۷۹ قمری توفیقی شد با مرحوم حاج آقای والد خدمت مرحوم آقای بروجردی رفتیم. در بیرونی دفتر نه، بلکه در اندرون عده‌ای از علما بودند. بنده آنجا مفتخر شدم که خدمت ایشان معمم شوم. و همان روز نیمه شعبان مرحوم آقای بروجردی دستور دادند کلیدهای کتابخانه را در اختیار مرحوم حاج آقا (دانش آشتیانی) گذاشتند و بنا شد ایشان آنجا (کتابخانه) را سر و سامان بدهند و افتتاح کنند. (منتهی موقعی که حاج آقا آمدند و آن قسمتی از مسجد را که برای کتابخانه در نظر گرفته شده بود بازدید کردند) متوجه شدند قرار است سالن مطالعه هم آنجا باشد گزارشی خدمت آقای بروجردی دادند که: که اینجا بخواهد هم سالن مطالعه باشد و هم مخزن کتاب‌ها، امکانش نیست. ایشان با برخی از دوستان بررسی کردند به این نتیجه رسیدند قسمت پشت مخزن که راه روی وضوخانه بود در بالای راهرو و قسمت جلوی مسجد روی رودخانه را بالکنی زدند و تبدیل به سالنی کردند که دو تا سالن و یک دفتر بود که آنجا کارها براه افتادند.»

توسعه بنای اولیه کتابخانه

در نیمه شعبان ۱۳۷۹ ه. ق حضرت آیه الله بروجردی به شرحی که گذشت، سرپرستی کتابخانه را به آیه الله شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی واگذار کردند. آقای دانش آشتیانی به کارهای علمی و پژوهشی علاقمند بود و امور کتابخانه را با اشتیاق پیگیری می‌کرد. وی پس از انتصابش به ریاست کتابخانه در اولین فرصت از محل کتابخانه بازدید کرد و متوجه شد فضای کتابخانه کافی نیست و کتابخانه فاقد سالن مطالعه است.

با گزارش وضعیت به آیت الله بروجردی ایشان از آقای لرزاده معمار مسجد خواستند برای حل این مشکل طرحی را آماده کند. به دلیل محدودیت‌هایی که وجود داشت، آقای لرزاده پیشنهاد کردند که سالن‌های مطالعه بر روی راهروی وضوخانه ساخته شوند. معظم له با این پیشنهاد موافقت فرموده و سالن‌های مطالعه و دفتر کتابخانه در مدت یک سال ساخته شد.

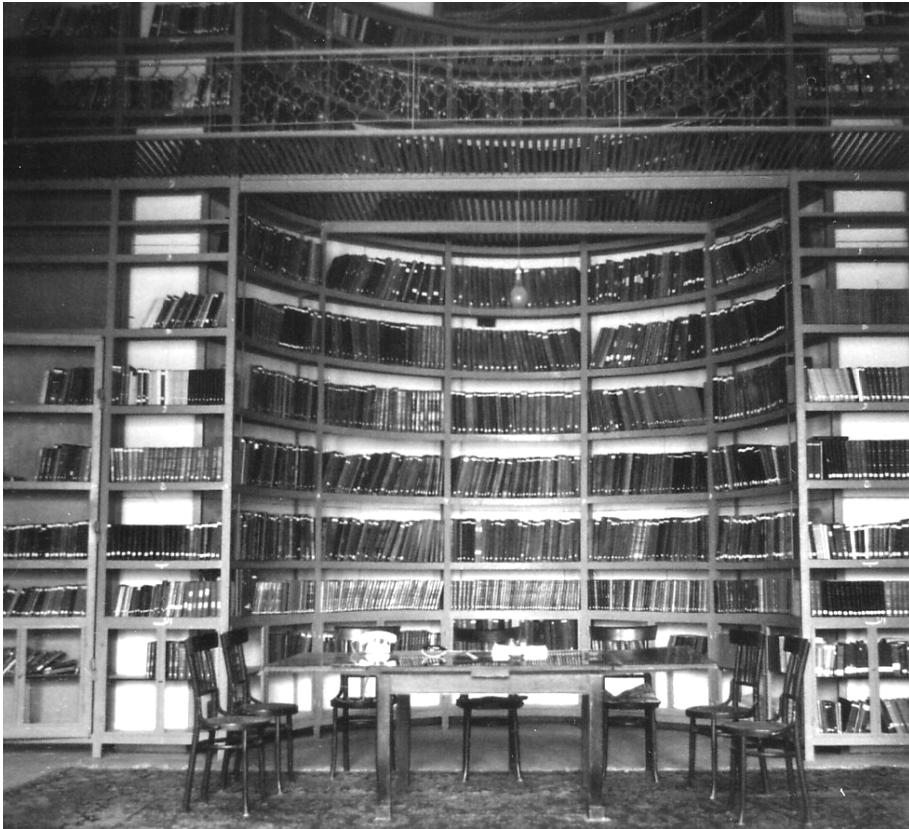

سر در ورودی کتابخانه از سمت راست راهرو وضوخانه

پس از توسعه فضای کتابخانه، محل اولیه به عنوان مخزن کتاب در نظر گرفته شد و دور دیوارهای آن با قفسه‌های بلند فلزی قفسه‌بندی گردید. نظر به اینکه ارتفاع مخزن بلند بود و امکان دسترسی به کتاب‌ها در بالای قفسه‌ها سخت بود، در داخل مخزن یک بالکن فلزی طراحی و نصب گردید تا امکان دسترسی به کتاب‌ها آسان شود.

درب رفت و آمد مراجعه کنندگان از طرف راهرو مجاور سرویس‌ها در نظر گرفته شد. فضای اضافه شده شامل دو سالن مطالعه و یک دفتر برای کتابخانه بود که ابعاد آن به طول ۴۱ متر و به عرض ۵ متر است. این فضا با استفاده از فضای رودخانه به عرض دو متر و فضای بالای راهرو به عرض سه متر بنا شده بود و مساحت هر یک سالن‌ها در اندازه‌های هفده و نیم متر در

پنج متر و اتاق دفتر در روبروی پله‌ها و بین دو سالن با مساحت شش متر در سه متر بود. ورودی سالن‌ها از طریق یک راهرو به مساحت دو متر در شش متر کنار دفتر قرار داشت و ارتباط بین مخزن و دفتر از طبقه همکف برقرار گردید و در طبقه بالا راهی به بالکن مخزن ایجاد شد.

مخزن قدیمی کتابخانه

قبل از افتتاح رسمی کتابخانه، بهره برداری از آن در نیمه شعبان سال ۱۳۸۰ق (برابر با ۱۳ بهمن ۱۳۳۹) آغاز می‌شود.

در گزارش مجله مجموعه حکمت درباره ساخت کتابخانه مسجد اعظم چنین آمده است: «شهرستان قم که فعلاً مرکز روحانیت عالم تشیع به شمار می‌رود متجاوز از شش هزار دانشجو و فارغ التحصیل علوم دینی دارد، و مردم مسلمان شیعی

مذهب ایران و خارج ایران سالی چند مرتبه به آستان بوسی دختر باب الحوائج امام هفتم خود موفق می گردند وجود چنین بنای با عظمتی را سزاوار بود و از لوازم این مسجد باشکوه داشتن یک کتابخانه معظم آبرومندی بود که آنهم بحمدالله در طرف غربی مسجد کتابخانه ای تأسیس گردید و بعداً هم حضرت آیه الله، مقداری کتاب بالغ بر دو هزار جلد اهدا فرمودند و اکنون در پشت مخزن کتابخانه قرائتخانه عمومی در دست ساختمان است^۱

افتتاح کتابخانه

آیه الله العظمی بروجردی عنایت خاصی به کتابخانه مسجد اعظم داشتند و با وجود مشغله زیاد و کمبود وقت، چندین بار، قبل از افتتاح از آن بازدید کردند و از نزدیک دستورات لازم را به متصدیان کار دادند و اشتیاق زیادی داشتند که کتابخانه هر چه زودتر افتتاح شود. پس از آماده شدن ساختمان کتابخانه، مؤسس معظم کتاب هایی را به کتابخانه اهدا کردند. کتاب های اهدایی مرحوم آیه الله مقدس اصفهانی نیز بعدها به کتابخانه منتقل شدند. پس از انجام مقدمات کار مقرر گردید کتابخانه در روز نیمه شعبان ۱۳۸۰هـ. ق به دست مؤسس معظم افتتاح گردد. دعوت نامه ها توزیع گردید و همه جهات کار آماده شد. روز نیمه شعبان علما، فضلا و عموم مردم برای افتتاح کتابخانه جمع شده بودند که صبح همان روز حادثه ای برای آیه الله بروجردی پیش آمد و منجر به دررفتگی پای چپ و شکستگی استخوان شست پا گردید. بخاطر این حادثه، معظم له نتوانستند در مراسم حاضر شوند و افتتاح کتابخانه به بعد موکول گردید. آیه الله بروجردی بعد از یک ماه در پانزده رمضان مصادف با میلاد کریم اهل بیت حضرت امام حسن مجتبی علیه السلام، برای اقامه نماز جماعت به مسجد اعظم مشرف شدند. با گذشتن ماه مبارک رمضان و بهبودی حال معظم له دوباره زمزمه افتتاح کتابخانه مطرح شد و مکرر از محضر ایشان تقاضا می شد روزی را برای افتتاح کتابخانه تعیین نمایند. بالاخره مقرر گردید کتابخانه در روز جمعه هفتم شوال افتتاح گردد.

۱. کتابخانه مسجد اعظم، مجموعه حکمت، ش ۴۹ (خرداد ۱۳۳۹)، ص ۴۳.

کارهای مقدماتی از جمله توزیع دعوت‌نامه‌ها انجام شد و چون مصادف با ایام نوروز بود و جمع زیادی از زوار در قم بودند برای پذیرایی پیش‌بینی‌های لازم صورت گرفت و افتتاح کتابخانه به طور رسمی از طریق اعلامیه‌ای به اطلاع عموم رسید. شب هفتم شعبان حجة الاسلام والمسلمین آقای فلسفی در مسجد اعظم بعد از نماز در منبر موضوع افتتاح کتابخانه را به مردم بشارت داد و از مردم دعوت کرد در مراسم افتتاح کتابخانه شرکت کنند.

صبح روز جمعه در حالی که همه منتظر تشریف فرمایی مؤسس معظم بودند، خبر می‌رسد آیه الله بروجردی به عارضه قلبی دچار شده است و مراسم برگزار نمی‌شود. چند روز بعد آیه الله فقید در اثر این عارضه رحلت می‌کنند. به این صورت متأسفانه ایشان موفق به افتتاح کتابخانه نمی‌شوند.

پانزده روز پس از ارتحال آیه الله بروجردی در تاریخ ۲۷ شوال ۱۳۸۰ ه. ق مطابق با ۲۵ فروردین ۱۳۴۰، کتابخانه با حضور حجة الاسلام والمسلمین سید محمد حسن بروجردی در فضائی معنوی و حزن‌آلود به طور رسمی افتتاح می‌شود.

در مراسم افتتاح؛ خطیب معروف حجة الاسلام والمسلمین آقای انصاری سخنرانی می‌کند و حجة الاسلام والمسلمین شیخ عباس مصباح‌زاده قصیده‌ای را که به این مناسبت سروده بود، قرائت می‌کنند.

پس از افتتاح به همت آقای دانش آشتیانی خدمات کتابخانه به صورت رسمی شروع شد. این خدمات در دو شیفت کاری صبح و عصر انجام می‌گرفت و روزهای جمعه فقط شیفت صبح باز بود.

برای اداره کتابخانه نیاز به پرسنل بود و آقای دانش برای این امر یک نفر را برای امور اداری، یک نفر برای فهرست کردن کتاب‌ها و چهار نفر را برای ارائه خدمات به مراجعه‌کنندگان (در هر شیفت کاری دو نفر) استخدام کرده بود.

آقای دانش علاقه زیادی به کتابخانه داشت و همه روزه صبح‌ها دو تا سه ساعت در کتابخانه حضور می‌یافت.

مخزن کتابخانه، از سمت چپ ۱. خادم کتابخانه ۲. شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی ۳. میرزا حسن دانش آشتیانی ۴. آقای زاهدی ۵. شیخ محمدتقی دانش آشتیانی

در همان روزهای اول تأسیس کتابخانه، آیت الله دانش آشتیانی بر حسب ضرورت تصمیم گرفت مدیری را برای اداره کتابخانه انتخاب نماید. ایشان آقای میرزا حسن دانش آشتیانی را در سال ۱۳۳۹ به عنوان مدیر کتابخانه برگزید.

از لحاظ ساختار سازمانی مدیر در امور اجرایی شخص دوم و جانشین رئیس کتابخانه بشمار می‌رفت. آقای میرزا حسن دانش فردی توانمند در امور اجرایی بود و همچنین در فهرست کردن کتاب‌های کتابخانه همکاری می‌کرد. دوره مدیریت میرزا حسن دانش هشت سال بوده است. پس از فوت مرحوم میرزا حسن دانش، آیه الله دانش آشتیانی برای مدتی امور اجرایی کتابخانه را بر عهده گرفت. ایشان با توجه به شناختی که از آقای شیخ احمد آل اسحاق داشتند، وی را برای اداره کتابخانه انتخاب کردند. آقای آل اسحاق توانست با درایت و کاردانی کتابخانه را نزدیک به سه دهه (تا سال ۱۳۷۶ ه.ش) به نحو احسن اداره کند.

با اینکه امور داخلی کتابخانه بر عهده ایشان بود ولی آیه الله دانش آشتیانی بطور منظم در کتابخانه حضور داشتند و از نزدیک در جریان امور کتابخانه بودند و بر حسن انجام کارها نظارت می‌کردند.

تهیه تجهیزات کتابخانه‌ای

برای تجهیز کتابخانه ابتدا مخزن طبق طرح معمار مسجد با قفسه‌های آهنی محکم قفسه‌بندی شد. گنجایش مخزن پانزده هزار جلد کتاب بود و امکان افزایش ظرفیت آن به پنجاه هزار جلد وجود داشت.

طبق گزارشات ثبت شده در نشریه کتابخانه مسجد اعظم، پس از تکمیل ساختمان تجهیزات زیر برای کتابخانه تهیه شده است:

در سال ۱۳۴۱ با اقدام جمعی از خیرین یکی از سالن‌های مطالعه با دو تخته فرش زیبایی دست‌بافت چهل متری به مبلغ ۲۴۰۰۰۰ ریال تهیه شده بود. همچنین یکی از خیرین یک تخته فرش در ابعاد ۳/۵ در ۵ متر و فرد دیگری یک عدد میز بزرگ با ۱۰ عدد صندلی چوبی و همچنین مبلغ ۳۰۰۰۰۰ ریال توسط نیکوکاران برای هزینه‌های کتابخانه کمک شده است.

در سال ۱۳۴۲ با همت آشتیانی‌های مقیم تهران میز و صندلی‌های فلزی برای سالن مطالعه دیگر کتابخانه به مبلغ ۲۵۰۰۰ ریال تهیه و آن سالن هم تجهیز شد. همچنین هزینه‌های سالانه کتابخانه توسط جمعی از نیکوکاران تأمین گردید.

سالن مطالعه کتابخانه واقع در سمت جنوبی

سالن مطالعه عمومی کتابخانه واقع در سمت شمالی

در سال ۱۳۴۳ به دلیل مساعد نبودن اوضاع اقتصادی کمک‌های مالی قابل توجهی به کتابخانه نشد و فقط بودجه سالانه با انجام صرفه‌جویی‌های لازم از طرف چند نفر از نیکوکاران تأمین شد.

در سال ۱۳۴۴ تعداد ۲۵ عدد صندلی، ۱۰ عدد نیمکت دو نفره، دو عدد بخاری، یک عدد قفسه کتاب و دو عدد چراغ زنبوری توسط آقای حاج عنایت الله معتمدی به کتابخانه اهدا شد.

تهیه منابع کتابخانه

ابتدا کتاب‌های اهدایی آیه الله العظمی بروجردی که حدود سه هزار جلد بود و سپس کتاب‌های اهدایی مرحوم آیه الله مقدس اصفهانی که بیش از دو هزار بود به کتابخانه منتقل شدند. با کمک خیرین در اولین سال تأسیس کتابخانه، تعداد کتاب‌های کتابخانه به بیش از هشت هزار جلد افزایش یافت.

طبق آمارهای ثبت شده در نشریه کتابخانه مسجد اعظم تعداد کتاب‌های اهدا، وقف و خریداری شده در چند سال اول تأسیس کتابخانه به شرح زیر است:

- در پایان سال ۱۳۴۱ تعداد کتاب‌های ثبت شده در دفاتر کتابخانه به ۹۰۷۵ جلد افزایش یافت و تعداد ۱۳۴ جلد کتاب از محل صرفه‌جوئی در مخارج کتابخانه خریداری شد.

- در پایان سال ۱۳۴۲ تعداد کتاب‌های ثبت شده در دفاتر کتابخانه به ۱۰۰۱۷ جلد چاپی و ۶۱۴ جلد نسخه خطی افزایش یافت. طبق آمارهای موجود در این سال بیشترین کتاب را جناب آقای جمال الدین فدائی اراکی (بیش از ۱۰۰ مجلد کتاب خطی و چاپی) به کتابخانه اهدا کردند.

- در پایان سال ۱۳۴۳ تعداد کتاب‌های کتابخانه به ۱۱۰۰۵ جلد افزایش یافت. در این سال بیشترین کتاب را مرحوم مشهدی حسن شهدی (اهدا توسط عیال ایشان بانو مهرتاج شهدی صورت گرفت) به تعداد ۲۶۵ مجلد اهدا نمودند.

- در پایان سال ۱۳۴۴ تعداد کتاب‌های کتابخانه به ۱۲۳۵۰ جلد رسید. در مهر ماه این سال از کتاب‌های مرحوم سید احمد محسنی اراکی تعداد ۹۰ جلد نسخه خطی و آقای ضیا نوری گلپایگانی سه جلد نسخه خطی به کتابخانه اهدا گردید.

- در پایان سال ۱۳۴۵ تعداد کتاب‌های ثبت شده به ۱۳۳۷۵ جلد افزایش یافته است. در آبان ماه این سال آقای حسین کجوری ۳۹۵ جلد کتاب و در اسفند ماه آقای میرزا علی آشتیانی ۱۵۰ جلد کتاب به کتابخانه اهدا کردند.

آیه الله استادی در سال ۱۳۸۰ در پاسخ به سؤال نشریه پیام حوزه درباره تعداد نسخ خطی کتابخانه می‌گوید:

«کتابخانه حدود شصت هزار جلد کتاب چاپی و حدود چهار هزار نسخه خطی دارد و این کتاب‌ها جز تعداد بسیار اندکی که شاید به دستور آیه الله العظمی بروجردی (ره) خریداری شده باشد، همه اهدایی است، زیرا ظاهراً این کتابخانه در هیچ زمانی بودجه‌ای برای خرید کتاب در اختیار نداشته است و بد نیست به خاطر تکریم از نکوکاران برخی از اهدا کنندگان را نام ببرم:

۱- موسس کتابخانه، حضرت آیه الله العظمی حاج آقا حسین طباطبایی بروجردی (ره).

۲- آیه الله حاج آقا محمد مقدس اصفهانی مؤلف کتاب ارزشمند (الاول) که در اصفهان چاپ شده است. بنده ایشان را زیارت کرده بودم. در حوزه علمیه قم و همچنین در اصفهان بسیار مورد احترام بود. ایشان از حواریون آیه الله العظمی بروجردی به شمار می‌آمد و مورد توجه ایشان بود.

۳- آیه الله حاج شیخ محمدعلی کرمانی ابوالزوجه آیه الله حاج سید محمدحسن لنگرودی و آیه الله حاج سید حسین کرمانی. ایشان را هم حقیر زیارت کرده بودم و این بزرگوار هم از حواریون آیت الله العظمی بروجردی بود و این که مرحوم آیه الله بروجردی اطرافیانی مانند ایشان و آیه الله فاضل لنکرانی (والد آیه الله العظمی فاضل) و آیه الله حاج سید مصطفی خوانساری و امثال آنان داشته، دلیلی بر عظمت مقام علمی و تقوایی آن بزرگوار است. رحمه الله علیهم اجمعین.

۴- آیه الله حاج سید حسن فرید اراکی. ایشان از هم دوره های آیه الله العظمی گلپایگانی و آیه الله العظمی امام خمینی (ره) بود و حقیر به درس ایشان می‌رفتم و با ایشان انسی داشتم و ایشان هم به بنده لطف خاصی داشتند. درس و مجلس گفت و گوی او بسیار سودمند و با برکت بود و پس از وفات ایشان بخشی از یادداشت های ایشان را تنظیم و به نام تفسیر سوره حمد چاپ کردم. آقای فرید علاوه بر این که وصیت کرده بود کتاب‌های چاپی کتابخانه‌اش را که بسیار مهم بود به کتابخانه مسجد اعظم بدهند یکی از دو منزل قم خود را که در کوچه حرم، کوی آیه الله العظمی مرعشی داشت، به مسجد اعظم داد.

۵- مرحوم حاج محمد رضانی صاحب انتشارات کلاله خاور تهران، تقریباً دو سوم کتاب های چاپی و خطی کتابخانه مسجد اعظم یادگار و باقیات صالحات ایشان است. وی را هم قبل از این که به قم بیاید می شناختم و در کتاب فروشی و یا دکه مجله فروشی دیده می شد که برای تکمیل دوره های مجله های کتابخانه اش مجله ها را زیر و رو می کرد. در قم هم هنگامی که کتابخانه ای تشکیل داده بود از نزدیک در جریان کارش قرار گرفتم.

وی یک ناشر بسیار پر تلاش و پر کار بود. گویا روی برخی از کتاب ها دیده بودم که ایشان را به عنوان ناشر هفتصد کتاب معرفی کرده بودند. او مانند برخی دیگر از ناشران آن دوره اهل مطالعه و فضل بود که مثوی معروف به «مثوی خاور» که با تصحیح او و پدرش چاپ شده است، بهترین گواه با فضل بودن او می باشد.

در طول عمر، حدود چهل هزار کتاب چاپی و دو هزار نسخه خطی گردآوری کرده بود و در سال های آخر عمر آرزو داشت در قم محلی را بسازد و کتابخانه ای به نام ولی عصر (ع) برای استفاده حوزویان تأسیس کند و برای این جهت گویا درخواست کمک و یاری هم می نمود. از این رو آن طور که به خاطر دارم مرحوم حجة الاسلام والمسلمین حاج سید مهدی گلپایگانی (فرزند آیه الله العظمی حاج سید محمد رضا گلپایگانی) خانه ای در خیابان ارم برای او آماده کرد تا کتاب ها به قم بیاید و به طور موقت آن جا قرار گیرد و این کار انجام شد (بنده در همین خانه خدمت مرحوم رضانی رسیدم) تا به مرور زمان آرزوی نهایی او انجام شود که اجل مهلت نداد و در این میان آن عزیز از دنیا رفت. بازماندگان گرامی او ظاهراً با وساطت و تشویق مرحوم حاج سید مهدی گلپایگانی و یا والد بزرگوارشان حاضر شدند کتاب ها را که در همان زمان قیمت سنگینی داشت به کتابخانه مسجد اعظم اهدا کنند و به این وسیله موجبات شادی روح پدر را فراهم آورند و صدقه جاریه ای از خود به یادگار بگذارند. البته چون فکر می شد بخشی از چاپی ها (مانند قسمتی از مجلات و کتاب های درسی آموزش و پرورش که مرحوم رضانی در جمع آوری آن ها

رنج فراوانی برده بود) در حوزه قم مورد استفاده نیست به تهران برده و شاید به کتابخانه مرکزی دانشگاه داده باشند.^۱

فهرست کتاب‌ها

بعد از تأسیس کتابخانه کتاب‌های زیادی به کتابخانه اهدا شد که فهرست آنها در دفترهای مخصوص مطابق با روش‌های معمول آن زمان تنظیم گردید. در مدت یک سال دفترها و فهرست‌های اجمالی متعددی برای کتابخانه تنظیم شد.

کتاب‌های اهدایی آیه الله مقدس اصفهانی و آیه الله فرید اراکی در قفسه‌های جداگانه به نام خود واقفین نگهداری می‌شد.

اطلاعات کتاب‌شناختی این کتاب‌ها توسط آقایان شیخ عبدالغنی مهدوی صفت، میرزا حسن آشتیانی و شیخ محمد تقی دانش آشتیانی در دفترهای رحلی ثبت می‌شدند. و فهرست نسخ خطی کتابخانه مانند سایر کتاب‌های چاپی در دفاتر مخصوص ثبت می‌شد که بعدها این نسخ توسط آیه الله استادی به شکل دقیق تری فهرست شدند.

آیه الله استادی در رابطه با ارتباط خود با کتابخانه و فهرست نگاری نسخ خطی کتابخانه در پاسخ به سوال نشریه پیام حوزه می‌فرماید:

«بنده در زمان افتتاح کتابخانه و پس از آن، در قم بودم، اما چون اوایل تحصیل بود و کتاب‌های لازم را هم تهیه کرده بودم، به کتابخانه مراجعه ای نداشتم، فقط به خاطر دارم که همان زمان‌ها دو نسخه خطی در میان کتاب‌هایم بود که برای اهدای آن‌ها به کتابخانه مسجد اعظم رفتم و شاید این اولین باری بود که به این کتابخانه رفتم.

سال‌ها گذشت و حقیر به فهرست نگاری علاقه مند شدم و کارهایی در این زمینه انجام دادم، از جمله: فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه فیضیه قم و کتابخانه مدرسه حجتیه قم که توسط این جانب تألیف و چاپ شد. گویا یکی از علما و اساتید که با کارهای من آشنا شده بود با آیه الله حاج میرزا

۱. حاج شیخ رضا استادی گروهی از دانشمندان شیعه، قم، ارژمند، ۱۳۸۳، ش، صفحه ۶۹۴ الی ۶۹۶.

ابوالقاسم آشتیانی سرپرست کتابخانه مسجد اعظم، صحبت کرده و موافقت ایشان را برای نگارش فهرست نسخه های خطی کتابخانه جلب کرده بود از این رو هنگامی که بنده اظهار آمادگی برای نوشتن فهرست کردم، آیت الله دانش آشتیانی استقبال نمودند.

ماه های متوالی عصرها به کتابخانه می رفتم و نسخه ها را بررسی و در فیش هایی فهرست می کردم و هنگامی که این کار پایان پذیرفت، فیش ها را به منزل بردم و بقیه کار را در منزل انجام دادم یعنی با مراجعه به کتاب های فراوان فیش ها را تکمیل تا به مرحله آمادگی برای چاپ رسید و چاپ شد و بحمدالله مورد استفاده قرار گرفت.^۱

تعداد نسخ خطی کتابخانه که در سال ۱۳۶۴ فهرست شده است سه هزار و نه صد و پنجاه و پنج نسخه بوده که در بین این نسخ صدها نسخه نفیس وجود دارد که بعضاً به دستخط شخص مؤلف یا حاشیه بزرگان علم و مشاهیر هستند. برخی دیگر از نسخ به جهت هنری و داشتن سر لوح مذهب یا خط زیبا نفیس بشمار می روند. تعداد دیگری از نسخ به دلیل قدمت و تاریخ کتابت نفیس هستند.

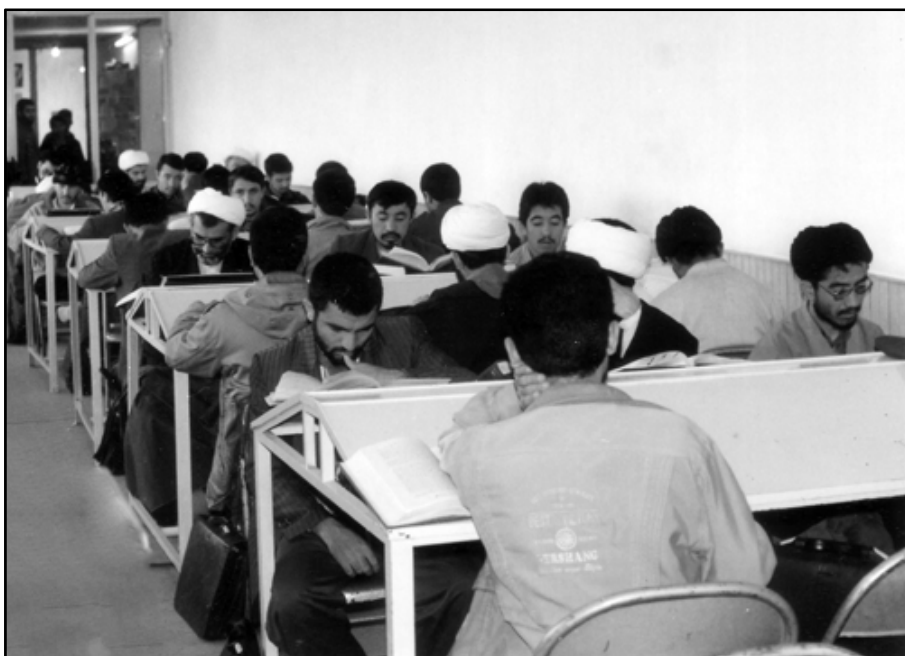
خدمات عمومی کتابخانه

پس از راه اندازی کتابخانه، طلاب و فضایی حوزه استقبال خوبی از کتابخانه داشتند و کتابخانه مسجد اعظم در آن دوران یکی از بهترین کتابخانه های قم به شمار می رفت و اساتید برجسته حوزه از جمله حضرات آیات آقایان نوری همدانی، اعتمادی تبریزی، پایانی، وجدانی فخر، فاطمی ابهری، طاهری خرم آبادی، ستوده، کرمی زنجان و ... در آن روزها برای مطالعه به این کتابخانه مراجعه می کردند.

نشریه کتابخانه مسجد اعظم آمارهایی را از تعداد مراجعه کنندگان به کتابخانه در سال های نخست ثبت کرده است:

۱. حاج شیخ رضا استادی گروهی از دانشمندان شیعه، قم، ارزشمند، ۱۳۸۳، ش، صفحه ۶۹۳ و ۶۹۴.

- در سال نخست تعداد مراجعه‌کنندگان کتابخانه ۲۲۳۵۰ نفر ثبت شده و تعداد کتب به امانت گرفته شده ۵۳۴۷۰ جلد بوده است.
- در سال دوم مجموع مراجعه‌کنندگان به کتابخانه ۵۰۹۰۲ نفر و تعداد کتاب‌های به امانت گرفته شده ۱۰۴۱۹۸ جلد بوده است.
- در سال سوم تعداد مراجعه‌کنندگان ۳۱۹۸۲ نفر و تعداد کتب به امانت گرفته شده ۶۹۱۵۳ جلد بوده است.
- در سال چهارم تعداد مراجعه‌کنندگان ۴۹۸۸۰ نفر و تعداد کتاب‌های به امانت گرفته شده ۱۰۷۹۱۹ جلد بوده است.
- در سال پنجم تعداد مراجعه‌کنندگان ۶۳۲۹۹ نفر و تعداد کتاب‌های امانت گرفته شده ۱۳۰۵۶۲ جلد بوده است.
- سیر صعودی استقبال از کتابخانه نشان‌دهنده وجود منابع غنی و ارائه خدمات خوب کتابداری بوده است.

سالن مطالعه عمومی با میز صندلی‌های فلزی سال ۱۳۷۷

نشریه کتابخانه مسجد اعظم

بعد از نشریه کتابخانه تربیت تبریز، نشریه «کتابخانه مسجد اعظم قم» دومین نشریه‌ای بود که به همت یک کتابخانه در کشور منتشر شده است. نشریه «کتابخانه مسجد اعظم قم» به همت ریاست وقت کتابخانه، آیه الله شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی منتشر شد و ایشان در عمل، مدیر مسئول و سردبیری نشریه را بر عهده داشتند. انتشار نشریه با وجود محدودیت‌های کتابخانه در آن سال‌ها، کار مهمی به شمار می‌رفت.

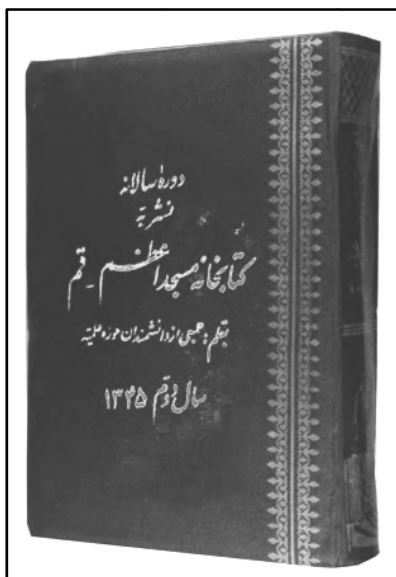
اولین شماره این نشریه در هجده اردیبهشت ماه ۱۳۴۰، به مناسبت چهلمین روز درگذشت آیه الله بروجردی رحمه الله علیه در یک صفحه و شماره‌های دوم تا پنجم نشریه به صورت سالانه از سال ۱۳۴۰ تا سال ۱۳۴۳ و به مناسبت یادبود مرحوم آیه الله بروجردی انتشار یافته است. بخشی

از مطالب این شماره‌ها به گزارش فعالیت‌های

کتابخانه در طول سال اختصاص یافته است.

در پایان شماره پنجم بشارت داده شده است که در نظر است «بخواست و یاری خداوند متعال و استظهار و استمداد از تأییدات و توفیقات حضرتش، این منظور را عملی ساخته و چندی یکبار این نشریه را با مطالبی متنوع و سبک جالبی منتشر سازیم».

طبق وعده داده شده شماره‌های ششم تا یازدهم در سال ۱۳۴۴ به صورت دوماهنامه و در حدود صد صفحه و با قیمت هر شماره بیست ریال انتشار یافت. هر یک از شماره‌های نشریه در این سال

با در نظر گرفتن مناسبت‌ها نامگذاری شده است. هدف از این کار کاهش حساسیت‌های رژیم نسبت به این نشریه بود.

نام‌گذاری‌ها از شماره ششم تا شماره یازدهم به شرح زیر است:

شماره ششم (شماره اول دوره جدید): «غدیر»

شماره هفتم (شماره دوم دوره جدید): «مولود»

شماره هشتم (شماره سوم دوره جدید): «نور»

شماره نهم (شماره چهارم دوره جدید): «مبعث»

شماره یازدهم (شماره پنجم دوره جدید): «رحمت»

شماره دوازدهم (شماره ششم دوره جدید): با عنوان «مخصوص سالگرد».

نشریه مسجد اعظم شماره ۱۲

شماره‌های دوازده تا بیست و سوم این نشریه در سال ۱۳۴۵ به صورت ماهنامه، در حدود شصت صفحه و با قیمت هر شماره ده ریال در اندازه قطع رقعی و در چاپخانه حکمت قم منتشر شد.

اهداف نشریه

در سرمقاله شماره نخست نشریه در دوره جدید، آیه الله دانش آشتیانی به عنوان مدیر مسئول و سردبیر وقت، هدف از انتشار این مجله را این چنین بیان کرد:

«... اگر کسی بخواهد بزرگ ترین خدمت را به انسانیت نموده و با ارزش ترین هدیه را به او اهدا نماید، این است که کلمه حکمتی به او آموخته و درس فضیلتی به او داده و راه خداپرستی را به او بنماید... خود را موظف می دانیم که در برابر این همه موجبات فساد و سازمان های بی دینی و تبلیغات مسموم و کشنده ای که علیه دین و شرف و ناموس و استقلال جامعه مسلمانان، قیام نموده... تا آنجایی که مقدور است و تا اندازه ای که از عهده برآییم، با استمداد و استعانت از یاری و کمک پروردگار متعال، در این راه قدمی برداشته و به وسیله این نشریه، حقایقی از معارف اسلامی و گوشه هایی از وظایف ایمانی و نمونه هایی از اخلاق انسانی را که از طرف خداوند برای راهنمایی بشر فرو فرستاده شده... و در دسترس برادران ایمانی و فرزندان این کشور اسلامی قرار داده و راه خدا پرستی و سعادت مندی را به آنان نشان دهیم...»

ما برای آشنا ساختن طبقات مختلف، خصوصاً دانشجویان ارزشمند و نسل برومند جوان این کشور، دست به کار این نشریه شده و آن را که تقریباً صورت کتاب موسمی و تدریجی به خود گرفته، و فعلاً هر دو ماه یا سه ماه یک بار منتشر می شود، تقدیم خوانندگان محترم می نماییم...»^۱

موضوع مقالات

با در نظر گرفتن محتوای مقاله ها که توسط فضلالی حوزه و فرهیختگان دانشگاهی نگاشته شده است، نشریه کتابخانه مسجد اعظم را می توان در ردیف نشریه های مهم دینی در آن روزها قرار داد.

۱. نشریه کتابخانه عمومی مسجد اعظم، دوره جدید ش ۱، شماره مسلسل ۶، (اردیبهشت ۱۳۴۴) ص ۷.

در این نشریه برخی از نسخه‌های خطی و نفیس کتابخانه معرفی شده‌اند و گزارشی از فعالیت‌های کتابخانه بیان شده است. مقالاتی در مورد نقش کتابخانه و کتاب در جامعه نگاشته شده که می‌توان به مقاله «نقش کتابخانه عمومی در اجتماع» به قلم ابوالقاسم دانش آشتیانی و مقاله «کتاب، از نظر اروپا و اسلام» به قلم سید جعفر شیخ الاسلام اشاره کرد. در این مجله اسامی اهدا کنندگان کتاب به کتابخانه ثبت می‌شد. در میان اهدا کنندگان کتاب اسامی آقایان:

«میرزا خلیل کمره‌ای، سید هادی خسروشاهی، جناب آقای حاج آقا روح الله موسوی آیه الله خمینی، شیخ آقا بزرگ تهرانی، آقای سید عبدکریم هاشمی نژاد، آقای حاج سید احمد آیه الله خوانساری، آقای لطف الله صافی گلپایگانی، شیخ محمدتقی آیه الله آملی، حاج آقای محمد اصفهانی، آقای حاج سید محمدرضا گلپایگانی، حاج سید احمد محسنی اراکی، حاج محمد رمضان مدیر کلالة خاور» اشاره کرد.

برای اطلاع خوانندگان از وضع تألیف و نشر در حوزه علمیه قم، فهرستی از کتاب‌های سال در این نشریه چاپ می‌شد.

در شماره چهارده درباره وضعیت چاپ و نشر در حوزه علمیه این چنین آمده است:

«مجموعاً شاید بیش از ۱۲۰ مجلد کتاب و نشریه از حوزه علمیه چاپ و منتشر شد، اما آنچه ما در فهرست می‌آوریم در حدود ۱۰۰ جلد است. نیمه از این صد جلد، نوشته‌هایی است برای بار اول چاپ شده و نیم دیگر تقریباً همه تجدید (چاپ) است. تعداد کتابهایی که برای بار اول چاپ می‌گردد شاید به ۵۰ مجلد بالغ شود و باید چند سالنامه و چندین نشریه باین تعداد افزوده گردد.»

فهرست کامل ۳۰ عنوان از این کتاب‌ها به ترتیب حروف الفبا در شماره ۱۵ نشریه معرفی می‌شود. جالب این است کتاب الرسائل فی اللاضرر و الاستصحاب حضرت امام خمینی (قدس سره) به این صورت معرفی شده است:

«کتاب الرسائل فی اللاضرر و الاستصحاب .. حضرت آیه الله خمینی. جلد اول. وزیری ۳۶۰ ص. کتاب مشتمل بر پنج رساله در مباحث لاضرر،

استصحاب، تعادل و تراجیح، اجتهاد و تقلید، تقیه می باشد. در این جلد دو

رساله نخستین چاپ شده است.»

در شماره ۱۶ نشریه کتاب «الطهارة: حضرت آية الله العظمی خمینی، جلد سوم وزیری -

۲۷۲ص، این مجلد در سال ۱۳۴۳ چاپ شد معرفی شده است.

معرفی آثار علمی آية الله بروجردی در هشت شماره و گزارش هایی از امور مسجداعظم در

این نشریه ارائه شده است. از بخش های دیگر این نشریه، چاپ نکات جالبی از گزیده روزنامه ها و مجله ها، درباره اسلام و مسلمانان است.

آية الله دانش آشتیانی با انتشار این نشریه توانسته بود ارتباط خوبی بین کتابخانه و سایر

مراکز علمی، مؤلفان و محققان ایجاد کند.

آخرین شماره

با وجود محدودیت انتشار نشریه در حوزه علمیه قم، نشریه «کتابخانه مسجد اعظم قم»،

یکی از بهترین نشریات حوزوی در آن سال ها به شمار می آید.

از آنجایی که کلیه امور اجرایی، جمع آوری مقالات و چاپ نشریه بر عهده آية الله دانش

آشتیانی بود و ایشان در کنار کمبود امکانات مالی به خاطر سایر اشتغالات حوزوی در جمع آوری

مقالات با مشکلاتی مواجه بودند، انتشار نشریه پس از شش سال فعالیت در اسفند ماه سال ۱۳۴۵

متوقف گردید.

در این زمینه آية الله دانش آشتیانی در سرمقاله شماره بیست و سوم نشریه این چنین

می نویسد:

«با انتشار این شماره سال دوم نشریه پایان یافته و دو سال خدمت مطبوعاتی و

تبلیغ قلمی ما به آخر می رسد، و خداوند را سپاسگزاریم که ما را در این راه

یاری فرمود تا این بار سنگین را به منزل رساند و تعهد خود را در برابر برادران

ایمانی و مشترکین محترم انجام دادیم.

... ما در عرض این دو سال نویسندگی و خدمت مطبوعاتی خود به افرادی

برخورده و از دانشجویان گرامی و جوانان عزیز نامه هایی دریافت داشتیم که

مایه امیدواری بوده و از فطرت های پاک و زمینه های مستعد و نفوس قابل

تربیتی بشارت می داد. ...

ما با همه مشکلات که در پیش داشتیم و خسارتهای بسیاری که متحمل شدیم و ناگواریهای فراوانی که برخورد هموار نمودیم در ظرف این دو سال این وظیفه را تا حدود امکان و توانایی انجام دادیم و اینک در آخرین شماره این سال این رسالت خود را انجام داده و به جامعه روحانیت و دوستداران فضیلت و حوزه‌های علم و دین و جوانان غیور اسلامی و متمکنین و ثروتمندان دیندار و کلیه برادران مسلمان خود این پیام را می‌دهم که: خدا را در نظر گرفته و حقیقت را فراموش ننموده و با آنچه در اختیار دارید از علم، مال، مقام، نیرو، زبان، قلم و آبرو و در راه خدا جهاد نموده و از انجام این وظیفه باز نایستید...»^۱

سالن مطالعه سال ۱۳۸۵

۱ نشریه کتابخانه عمومی مسجد اعظم، ۲، ش ۱۲، شماره مسلسل ۲۳، (اسفند ۱۳۴۵)، ص ۲-۸.

فصل سوم

واگذاری کتابخانه

به شورای عالی حوزه علمیه قم

سی و پنج سال خدمت

قبل از بیان دلایل واگذاری کتابخانه به شورای عالی حوزه علمیه قم، لازم است نمایی کلی و خلاصه از عملکرد طولانی مدت مدیر کتابخانه داشته باشیم.

همانطور که می‌دانیم، آیه الله دانش آشتیانی مسئولیت اداره کتابخانه را بر عهده داشتند. و کتابخانه را به شکل خوبی اداره می‌کردند. برای اطلاع بیشتر از وضعیت اداره کتابخانه در طول ۳۵ سال سرپرستی آیه الله دانش آشتیانی به مصاحبه آیه الله استادی با نشریه پیام حوزه نگاهی می‌کنیم. ایشان در پاسخ به سوال "وضع کتابخانه را چگونه دیدید؟" می‌فرماید:

«کتابخانه از زمان افتتاح تا چند سال بسیار خوب اداره می‌شده و فعال بوده است، شاهد غیر قابل انکار آن مجله ای است که به نام کتابخانه منتشر می‌شد، و حدود دو سال یا بیش تر ادامه داشته است. انتشار مجله ای وزین در آن زمان با امکانات بسیار محدود آن روزها، یکی از بهترین و موثرترین کارهایی بوده که يك کتابخانه برای معرفی خود و ایجاد ارتباط با مراکز علمی و علما و مؤلفان و محققان، و نیز معرفی کتاب‌ها و نسخه های خطی خود می‌توانسته انجام دهد.

در آن زمان در حوزه علمیه قم سه چهار مجله و سالنامه و امثال آن بیش تر منتشر نمی‌شد که یکی از بهترین آن‌ها مجله «مسجد اعظم» بود که از همکاری نویسندگانی چون حضرات آیات: مرحوم حاج آقا مرتضی حائری، حاج شیخ لطف الله صافی، حاج میرزا حسین نوری، حاج شیخ حسین

شب‌زنده‌دار، مرحوم حاج شیخ جلال طاهر شمس و دانشمند گرانمایه آقای رشیدپور و برخی دیگر از اساتید آن دوره برخوردار بود و خود این همکاری حاکی از درجه اعتبار و اعتماد به آیت الله دانش آشتیانی و مجله او است.

توسط این مجله اهدا کنندگان کتاب به کتابخانه، تشویق می‌شدند و برخی کتاب‌های جدید برای کتابخانه ارسال می‌شد و نیز برخی از نسخه‌های نفیس معرفی می‌شد. خلاصه قدم بسیار موثر و مبارکی بود.

فعالیت دیگر کتابخانه در آن زمان‌ها نوشتن فهرست کتاب‌های چاپی به صورت ثبت در دفاتر و تهیه فیش بود که به گونه‌ای بالنسبه مطلوب انجام شده بود و همچنین نسبت به شناسایی و فهرست اجمالی نسخه‌های خطی تا حد زیادی توسط مرحوم آقا میرزا حسن آشتیانی (عمو زاده آیت الله آشتیانی) و حجه الاسلام و المسلمین شیخ محمد تقی دانش آشتیانی (آقازاده آیت الله آشتیانی) و دانشمند محترم آقای سید حسین مدرسی طباطبائی (که اکنون گویا در آمریکا ساکن هستند)، کار شده بود.

این وضع خوب و فعال کتابخانه تا چند سال ادامه داشت، اما متأسفانه کثرت کارهای آیت الله دانش آشتیانی از طرفی و این که بخشی از مخزن کتابخانه، دفتر ایشان شده بود که در مورد اخذ وجوهات و اداره امور شهریه آیت الله خوئی و حضرت امام خمینی - قدس سرهما - فعال بود و از طرفی هم کم کم آیت الله دانش آشتیانی مانند قبل، نمی‌توانست به همه کارهای کتابخانه شخصاً اشراف کامل داشته باشد و به رایگان کارها انجام گیرد، بلکه می‌بایست با استخدام کارمندی کتابخانه به وضع مطلوب‌تری اداره می‌گشت و این مستلزم هزینه‌هایی بود که از طرف تولیت محترم مسجد اعظم تأمین و تضمین نشده بود و حضرت آقای دانش هم به خاطر شدت امانت و تقوا و احتیاط، معتقد بود که هزینه‌های کتابخانه باید جداگانه توسط مراجع تقلید و دیگران تأمین گردد، به این علت و شاید علت‌های دیگر، باید بگویم متأسفانه در تاریخی که حقیر برای تهیه فهرست به کتابخانه رفت و آمد داشتم، وضع چندان مطلوبی نداشت.

مثلاً بسیاری از نسخه های خطی نیاز به ترمیم و صحافی داشت و به خاطر نبودن بودجه، پیر مرد صحافی را به کتابخانه آورده بودم که با مقوای کارتن های مستعمل و پارچه های دست دوم یا کم قیمت نسخه ها را تجلید می کرد که حتماً باور نمی کنید. اما نمونه های آنها تا چندی پیش در قفسه ها به چشم می خورد و بحمدالله هر کدام که نیاز به صحافی داشت، اخیراً صحافی شد. نوشته های عطف کتاب ها (شامل شماره و نام کتاب) کم رنگ شده بود و موجب بی نظمی در قفسه ها و مخلوط شدن کتاب ها می شد و یکی از کارمندان، مکرر داوطلب بود که با دریافت مبلغی اندک، این کار را انجام دهد و نام کتاب ها و شماره ها را دوباره نویسی کند، اما بودجه نبود. حدود چهارهزار نسخه خطی در محوطه ای که شاید کم تر از دو متر در پنج متر بود جای داده شده بود و بخشی از کتاب هایی جلد روی زمین، زیر قفسه ها قرار گرفته بود.

هر روز برای کارهای دفتری آیه الله دانش، ده ها نفر آشنا و غیر آشنا به مخزن کتابخانه رفت و آمد داشتند و نسخه های خطی هم در دسترس بود و با این وضع ضریب امنیت کتاب ها را خودتان تعیین کنید.

کتابخانه با چهار نفر کارمند برخی پاره وقت و برخی تمام وقت تا این اواخر اداره می شد که هنگام واگذاری به شورای عالی، مجموعاً با ماهانه پنجاه هزار تومان (که آیه الله دانش از دفتر آیه الله العظمی سیستانی می گرفتند)، اداره می شد و البته کارمندان يك مبلغ جزئی هم هر ماهه از دفاتر برخی مراجع تقلید دریافت می داشتند.

مرحوم آقای آل اسحق و جناب آقای محمدی و جناب آقای موسوی و جناب آقای مهدوی، کارمندان کتابخانه بودند که در بین آنها آقای آل اسحق تقریباً فهرست متحرك کتابخانه بود و تسلط خاصی به کتاب ها و جای تك تك آنها داشت و به همین جهت گاهی محققان و فضلا و اساتید از اطلاعات ایشان بهره می بردند والا فهرست های ثبت شده در دفاتر به خاطر جابه جا شدن برخی کتاب ها و در انبار قرار گرفتن تعداد دیگر چندان قابل استفاده نبود.

هر کس عکس نسخه ای را می خواست گفته می شد آیت الله زاده بروجردی (متولی مسجد اعظم) گفته اند باید دستگاه عکس برداری را به کتابخانه بیاورند و عکس بگیرند و بردن کتاب برای عکس برداری به بیرون از کتابخانه به هیچ وجه جایز نیست و روشن است که آوردن دستگاه فیلم برداری و غیره برای همه کس یا غالب اشخاص میسر نبود.

یکی از نوادگان مرحوم طریحی صاحب (مجمع البحرین) از وجود نسخه ای (از يك رساله که به خط یکی از اعضای بیت شیخ طریحی است)، در کتابخانه آگاه شده بود و با واسطه یا وسایطی می خواست عکس آن را تهیه کند. هنگامی که بنده برای وساطت به کتابخانه مراجعه کردم جواب منفی شنیدم و چقدر متأثر شد.

این ها را برای این عرض کردم که وضع کتابخانه هنگام واگذاری به شورای عالی حوزه روشن باشد.

اما با همه این شرایط هر چه با آیت الله دانش آشتیانی ارتباطم بیش تر می شد علاقه ام افزون می گشت، چون او يك روحانی خدوم، عالمی ربانی، يك پارچه تقوا و امانت و دنیا گریز بود و در رعایت بیت المال و وجوهات کاملاً احتیاط کار بود و با آن که در سنین پیری بود تا آن جا که می توانست به حوزه و حوزویان از يك سو و به مردم شریف آشتیان از سوی دیگر، خدمت می کرد، بدون این که توقعی مادی داشته باشد. و یا از شرایط خاصی که برای او پیش آمده استفاده مادی کند. خدایش رحمت کند و با همان مش رسول خدا(ص) محشور گردد.»^۱

«پس از نشر فهرست نسخه های خطی کتابخانه، ارتباط چندانی با کتابخانه نداشتم و فقط در مواقع نیاز به برخی از نسخه های خطی یا چاپی با متوسل شدن به مرحوم آقای آل اسحق از نسخه ها استفاده می کردم و گاهی هم با اخذ

۱. حاج شیخ رضا استادی گروهی از دانشمندان شیعه، قم، ارزشمند، ۱۳۸۳، ش، صفحه ۶۹۸ الی ۷۰۱.

رسید و یادداشت، امانت می‌داد که گویا این کار آن مرحوم، صحیح و مجاز نبوده است.

به هر حال همان طور که گفتیم ارتباط چندانی با کتابخانه نداشتیم. هنگامی که میان مدیران آستانه مقدسه حضرت معصومه (س) و متولی محترم مسجد اعظم به خاطر برخی از رویدادها، اختلاف و گفت و گو و درگیری پیش آمد، نمی‌دانم به چه علت کتابخانه مسجد اعظم هم که زیر نظر آیه الله دانش بود به طور کلی تعطیل شد و قفلی هم از طرف آستانه مقدسه به درب کتابخانه زده شد و گویا این تعطیلی مدت مدیدی به طول انجامید.^۱

تحولات کتابخانه

در روزهای پایانی سال ۱۳۷۱ مصادف با دهه آخر ماه مبارک رمضان، به علت نبود توافق بین تولیت مسجد اعظم و تولیت آستانه مقدسه و اختلاف در برخی امور اجرایی، در اقدامی دیوار حائل بین مسجد بالاسر و مسجد اعظم تخریب می‌شود و آستانه مقدسه اداره امور مسجد را در اختیار می‌گیرد.

در پی این اقدام آقای دانش آشتیانی فعالیت‌های کتابخانه را به خاطر وضعیت بوجود آمده تعطیل می‌کنند و نامه‌ای را خطاب به آیه الله مسعودی خمینی تولیت محترم آستانه مقدسه می‌نویسد: و از ایشان درخواست می‌کند،

«شما که دارید مسجد را اداره می‌کنید؛ بیایید کتابخانه را هم تحویل بگیرید و

آن را اداره کنید. من با وضعیت کنونی مسئولیت کتابخانه را نمی‌پذیرم.»^۲

آقای مسعودی خمینی پیشنهاد آقای دانش آشتیانی را نمی‌پذیرد.

پس از این نامه کتابخانه به طور رسمی تعطیل می‌شود. این تعطیلی نزدیک به دو سال به

طول می‌انجامد.

۱. حاج شیخ رضا استادی گروهی از دانشمندان شیعه، قم، ارشمند، ۱۳۸۳، ش، صفحه ۷۰۱ الی ۷۰۲.

۲. حجة الاسلام والمسلمین محمدتقی دانش آشتیانی (ارتباط شخصی، ۱۳۹۳).

واگذاری کتابخانه به شورای عالی حوزه علمیه قم

آیه الله دانش آشتیانی در سال ۱۳۷۵ اعلام کردند به دلیل کهولت سن، دیگر قادر به اداره امور کتابخانه نیستند.

موضوع را با تولیت محترم مسجد اعظم در میان گذاشتند و ایشان خواستار تعطیلی کتابخانه شدند و از طرفی تولیت محترم آستانه مقدسه هم معتقد بودند اداره کتابخانه مانند اداره مسجد اعظم در اختیار آستانه مقدسه قرار گیرد.

آیه الله دانش نظر هیچ یک از این بزرگواران را به مصلحت کتابخانه نمی دانستند؛ لذا با توجه به مسئولیتی که مؤسس معظم بر دوش ایشان گذشته بودند و برای صیانت از اصل کتابخانه و جلوگیری از تعطیلی آن، نامه ای خطاب به مدیر وقت حوزه علمیه قم نوشتند و از ایشان درخواست کردند اداره امور کتابخانه را بر عهده بگیرند.

متن نامه ایشان به شرح زیر است:

« بسمه تعالی

مدیریت محترم حوزه مقدسه علمیه قم

سلام علیکم

بعد از اهدای سلام و ادای احترام، توجه آن مقام محترم را به امور ذیل معطوف

می دارد:

۱ - موقعیت کتابخانه مسجد اعظم (که از آثار ارزشمند مرحوم آیت الله العظمی بروجردی (ره) و مورد مراجعه و استفاده آقایان فضلا و طلاب محترم حوزه علمیه می باشد) محسوس، و گمان می رود حفظ آن ضروری باشد.

۲ - اینجانب از زمان تأسیس آن تا حال به قدر مقدور در اداره و نگهداری آن بذل مساعی نموده و با مشکلات مالی و غیره که داشته، آن را مورد استفاده و بهره برداری حوزه مقدسه قرار داده ام.

۳ - اینک در اثر اختلاف نظر متولی محترم مسجد و سرپرستی آستانه مقدسه از یک سو، و از سوی دیگر، کهولت سن و معلولیت و ضعف مزاجی بخصوص، از انجام وظیفه و اشراف و نظارت بر حفظ و بهره برداری از آن ناتوان و عاجزم و بناچار باید آن را به مقام مسئول و شایسته ای واگذار نمایم.

۴ - نظر متولی مسجد بر تعطیلی کتابخانه، و انتظار سرپرستی آستانه بر واگذاری اداره آن به طور کلی به آن مقام می باشد. و حقیر هیچ یک از این دو نظر را به صلاح کتابخانه و حوزه نمی دانم؛ لذا توجه آن مدیریت محترم را به این امر معطوف داشته و خواهشمندم هرگاه وجود این مؤسسه ارزشمند را برای حوزه لازم می دانید، مسئولیت اداره آن را مانند سایر شئون حوزه مقدسه برعهده گرفته و فردی شایسته را برای سرپرستی و اداره آن معین فرمایید تا هم مورد استفاده بهتر و بیشتر فضلا و طلاب قرار گیرد و هم از خطر احتمالی حیف و میل و کم و کاستی کمیت آن جلوگیری به عمل آید. در غیر این صورت به مفاد کریمه «لا یكلف الله نفسا الا وسعها» چاره ای جز تعطیلی و کناره گیری از دخالت در امور آن را ندارم. قبلا از بذل توجه سپاسگزار، و در انتظار آن می باشم. والسلام علیکم و علی عباد الله الصالحین.

العبد الآثم ابوالقاسم دانش آشتیانی ۱۳۷۵/۹/۱۲

بسم الله

ریاست محترم شورای مدیریت حوزه علمیه قم، بزرگوار! آیه الله العظمی

سلام علیکم

بعد از اطلاع رلام، عطف بنامه ای که چندین نفر بمن بر وضع کتابخانه مسجد اعظم و
کمک خرابی آن مقام برای اداره آن سرقوم داشته و با اینکه جواب نامه در جواب
سلام لازم لمراعاة شمرده شده، متأسفانه جوابی به اینها نرسیده، بلکه نیز
نظر به درگذشت مرحوم که شیخ احمد آل محقق را که با سابقه چندین ساله، پایه
اساسی و خوشی محلی کتابخانه بود، بخیر و استسج گردیده و با سابقه لطیف و خشتی
که نسبت به خیر داشته اند از جانب عالی بهمداد عموده و درخواست نمودن رو شمار نمودن
مسئله حوزه مقدسه که سرخنده دارند، مرا کمک نموده و با توانایی جدی که برای این
و سرپرستی کتابخانه دارم، بفرمایند چه کنم؟

آیا به خواسته آیه الله داده کنم بود بودی به محلا تقطیر نموده و کناره گیری کنم و یا
به انتظاری سرپرستی استانی تقدسه اداره آنرا به ایشان واگذار نمایم؟ تحقیقاً که
مجدداً بعنوان حفظ از کتابخانه مجدداً تقطی به دروب کتابخانه در داند؟ و یا
لطیف فرموده و چشم دیگر ششون حوزه اداره آنرا منظور داشته و راه عملی برای اداره
آن ارائه میفرمایند؟ در هر حال با کمال صبر و تحمل، قبل از تمام شدن امام نظامی
و سایر دلائل تقاضای خلاصه فضیلتی شرم مرا جوی، مستطریعاً ترجمه و عیانت میبایم
والسلام علیکم ورحمة الله وبرکاته

۱۴/۶/۷۶

مدیر محترم حوزه علمیه قم، پس از دریافت این نامه، به دلیل مشغله‌های کاری به آن پاسخی ندادند. در این میان در شهریور ماه سال ۱۳۷۶ مدیر وقت کتابخانه مرحوم شیخ احمد آل اسحاق فوت کرد و کتابخانه بار دیگر از طرف آستانه مقدسه تعطیل شد. آیه الله دانش آشتیانی نامه‌ای مجدداً خطاب به مدیر حوزه علمیه قم به این شرح مرقوم کردند.

بسمه تعالی

مدیریت حوزه علمیه قم، حضرت آیه الله استادی

سلام علیکم

بعد از ابلاغ سلام، عطف به نامه‌ای که چندی قبل مبنی بر وضع کتابخانه مسجد اعظم و کمک خواهی از آن مقام برای اداره آن، مرقوم داشته - و با این که جواب نامه چون جواب سلام لازم المراعات شمرده شده - جوابی به این جانب نرسید.

اینک نیز نظر به درگذشت مرحوم آقا شیخ احمد آل اسحق رحمة الله که با سابقه چندین ساله، پایه اساسی چرخش عملی کتابخانه بودند، مجدداً مصدع گردیده و با سوابق لطف و محبتی که نسبت به حقیر داشته‌اید از جناب عالی استمداد نموده و خواهشمندم در شمار شئون مهمه حوزه مقدسه که برعهده دارید، مرا کمک نموده و با ناتوانی جدی که برای رسیدگی و سرپرستی کتابخانه را دارم، بفرمایید، چه کنم؟!

آیا به خواسته آیه الله زاده محترم بروجردی (رحمة الله) کلاً تعطیل نموده و کناره‌گیری کنم، و یا به انتظار سرپرستی آستانه مقدسه اداره آن را به ایشان واگذار نمایم؟ مخصوصاً که مجدداً به عنوان حفظ کتابخانه قفلی به درب کتابخانه زده‌اند؟ و یا لطفی فرموده و چون دیگر شئون حوزه ادامه آن را منظور داشته و راه حلی برای اداره آن، ارائه فرمایید؟ در هر حال با کمال معذرت، قبل از تمام شدن ایام تعطیل حوزه، و ناراحتی و بلا تکلیفی طلاب و فضلاء محترم مراجعین، منتظر بذل توجه و عنایت میباشم.

والسلام علیکم و علی اخواننا الصالحین. ابوالقاسم دانش آشتیانی

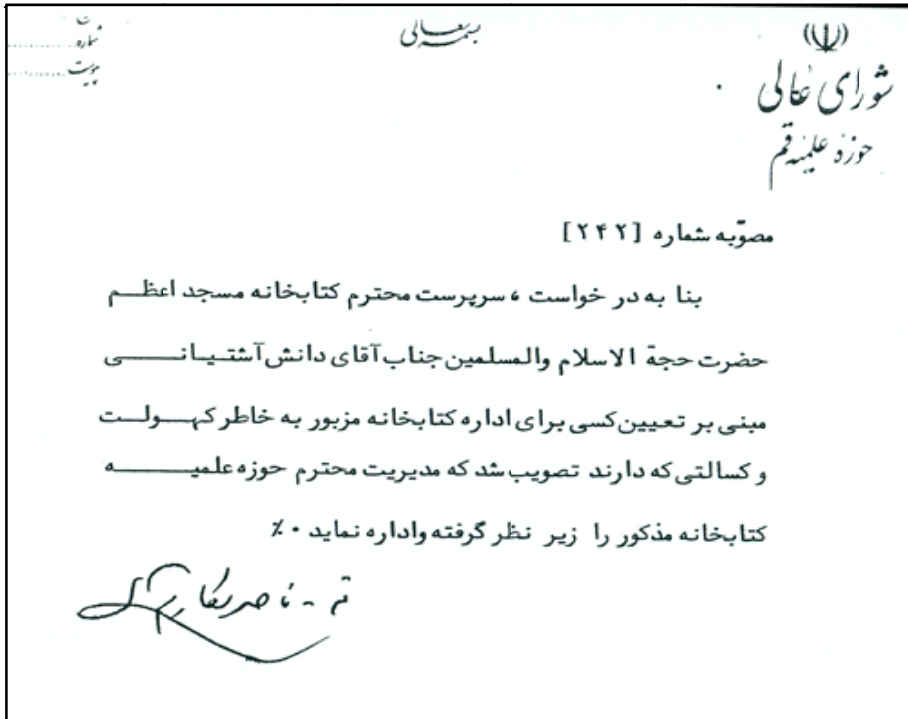
بسمه تعالی

ریاست محترم شورای مدیریت حوزه علمیه قم، حضرت آید الله العظمی بروجردی مد ظله العالی
سلام علیکم

بعد از اطلاع سلام، پیرو نامه مورخ ۱۴/۶/۷۶ در بابت کتابخانه را اعظم، بعد
از شورای عالی مدیریت حوزه علمیه قم، اداره امور کتابخانه را به هیئت علمی مدیریت حوزه علمیه قم
مقرر نمود. با آنکه از این جهت و لطف، مجدداً از حضرتعالی استعفاء نموده و نظر
بناتوانی و ضعف خود را رسیدگی کامل موضوع کتابخانه خود هیئت علمی را به هیئت علمی دانشگاه
نموده، حقیر را یاری نمود و شخص شایسته را برای اداره امور داخلی آن منصوب و با
رسیدگی موضوع استعفاء کنونی، دستورات لازم را برای سازمان داد و این امر نیز فراموش
نماید. خواست خداوند متعال، در آینده با وضع بهتر در رشته تری مورد استعفاء در کتابخانه
و صلاح و تقاضای خود را به سر قرار گیرد. قبل از این در مسخرت و قهرمانی خود متذکر
السلام علیکم و آله و سلم. سرپرست کتابخانه - آید الله العظمی بروجردی

۲۰/۶/۷۶

گزینه ۱: تولیت محترم آستان قدس، جهت اطلاع و همکاری

مصوبه شماره ۲۴۲ شورای عالی حوزه

آية الله استادی مدیر حوزه علمیه قم به فاصله چند روز هر دو نامه را در جلسه شورای عالی حوزه علمیه قم قرائت و کسب تکلیف کردند. پس از بحث و مشاوره اعضای محترم شورای عالی مصوبه ۲۴۲ تصویب و با امضای آية الله العظمی مکارم شیرازی دبیر محترم شورای عالی به مدیر حوزه ابلاغ می شود:

بنا به درخواست سرپرست محترم کتابخانه مسجد اعظم حضرت حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دانش آشتیانی مبنی بر تعیین کسی برای اداره کتابخانه مزبور بخاطر کهولت و کسالتی که دارند، تصویب شد که مدیریت محترم حوزه علمیه کتابخانه مذکور را زیر نظر گرفته و اداره نماید.

قم - ناصر مکارم شیرازی ۱۳۷۶/۶/۲۴

به این صورت اداره و بهره برداری از کتابخانه از طرف شورای عالی حوزه به مدیریت حوزه علمیه واگذار می شود.

دوره ریاست آیه الله استادی

همانطور که گفته شد آیه الله دانش آشتیانی از طرف مؤسس فقید به عنوان اولین رئیس کتابخانه انتخاب شدند. پس از واگذاری کتابخانه به حوزه علمیه طبق مصوبه شورای عالی حوزه، مسئولیت اداره کتابخانه برعهده مدیر حوزه بود. در آن زمان آیه الله استادی مدیر حوزه علمیه بودند و با وجود اشتغالات علمی و کاری که داشتند می توانستند شخص دیگری را به مسئولیت کتابخانه منصوب کنند ولی به دلیل علاقه ای که به کتاب و کتابخانه داشتند، شخص ایشان مستقیماً اداره امور کتابخانه را پذیرفتند.

آیه الله استادی به صورت منظم در کتابخانه حضور پیدا می کرد و از نزدیک بر روند انجام کارها نظارت داشت. ایشان در سال اول مسئولیت خود، توانست تحولات بزرگی را در کتابخانه ایجاد کند. ایشان در همه زمینه های کتابداری زمینه رشد کتابخانه را فراهم نمود و ضمن بازسازی مخزن، کار سازماندهی منابع و ارتقای سطح خدمات عمومی کتابخانه را در اولویت قرار داد. ایشان در سال ۱۳۷۷ حجة الاسلام والمسلمین آقای صادق حسن زاده را که از محققین و همکاران سازماندهی و فهرست نویسی کتابخانه بود به مدیریت اجرایی کتابخانه منصوب کرده و خود بر حسن انجام کارها نظارت مستقیم داشتند.

آیه الله استادی در تاریخ ۱۳۷۷/۸/۷ از مدیریت حوزه قم کناره گیری کرد و آیه الله حسینی بوشهری مدیر حوزه شدند. نظر به اینکه ریاست کتابخانه باید به مدیر جدید حوزه منتقل می شد در تاریخ ۱۳۷۷/۹/۱ نامه ای از طرف شورای عالی حوزه خطاب به آیه الله استادی ارسال و از ایشان خواسته شد سرپرستی کتابخانه را به مدیر جدید حوزه واگذار کند.

هنگامی که آیه الله دانش آشتیانی از این موضوع مطلع شدند، نامه ای به این شرح مرقوم

داشتند:

«بسمه تعالی

شورای عالی محترم مدیریت حوزه مقدسه علمیه قم - صانها الله تعالی عن التهاجم -
سلام علیکم / بعد از ابلاغ سلام و ادای احترام به عرض می‌رساند:
اولا - از قبول سرپرستی و اداره امور کتابخانه مبارکه مسجد اعظم که مورد نیاز محسوس
حوزه علمیه می‌باشد، متشکر و امید است در سایه عنایات خاصه حضرت حق تعالی جل و علا
پیوسته موفق و مؤید باشید.

ثانیا - یک قطعه چک بانک ملی قم به مبلغ یک صد هزار تومان بابت کمک ماهانه
مستمری که از طرف دفتر حضرت آیه الله العظمی آقای سیستانی مدظله العالی به عمل می‌آید برای
دو ماه رجب و شعبان ۱۴۱۹ کتابخانه به ضمیمه ارسال گردید، لطفا وصول آن را دستور اعلام
فرمایید.

ثالثا - گرچه حضرت آیه الله استادی دامت برکاته نظر به کثرت مشاغل از همکاری و
مدیریت حوزه کناره گرفته‌اند ولی نظر به مهارت و تخصص فنی بیش‌تری که در امر کتاب و
کتابخانه دارند، انتظار می‌رود به قبول مسئولیت امر کتابخانه ادامه داده و مدیریت این مرکز علمی و
فرهنگی را عهده‌دار باشند، مزید تشکر و امید است مورد توجه حضرت بقیه الاعظم - ارواحنا فداء
- بوده باشند.

۵ شهر شعبان ۱۴۱۹، ابوالقاسم دانش آشتیانی»

دبیر محترم شورای عالی حوزه پس از دریافت نامه آیه الله دانش آشتیانی در تاریخ
۱۳۷۷/۹/۲۳ نامه‌ای خطاب به مدیر حوزه علمیه قم، به شرح زیر، می‌نویسد:

بسمه تعالی

جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج آقای بوشهری «زیدعزه الشریف»

سرپرست محترم مدیریت حوزه علمیه قم

سلام علیکم / با توجه به اینکه شورای عالی حوزه علمیه قم سرپرستی مدیریت کتابخانه
مسجد اعظم را به مدیریت حوزه علمیه قم سپرده است به پیوست تصویر نامه حجة الاسلام
والمسلمین حاج آقای آشتیانی مورخ پنجم شعبان ۱۳۱۹ جهت اقدام مقتضی ارسال می‌گردد.

با تقدیم احترام / حسین راستی کاشانی

دبیر شورای عالی حوزه علمیه قم ۱۳۷۷/۹/۲۳

تاریخ: ۷۷/۹/۲۳
شماره: ۲۳۸۶
پست: ...

بیت عالی

شورای عالی
حوزه علمیه قم

جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج آقای حسینی بوشهری «زید عزه الشریف»
سرپرست محترم مدیریت حوزه علمیه قم

سلام علیکم

با توجه به اینکه شورای عالی حوزه علمیه قم سرپرستی
مدیریت مسجد اعظم را به مدیریت حوزه علمیه قم سپرده
است، به پیوست تصویر نامه حجة الاسلام والمسلمین
حاج آقای آشتیانی مورخ ۵ شعبان المعظم ۱۴۱۹ جهت انجام
اقدام مقتضی ارسال می گردد.

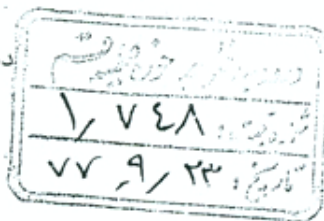
با تقدیم احترام

حسین راستی کاشانی

دبیر شورای عالی حوزه علمیه قم

حسین راستی کاشانی

فصله بوشهری
فصله بوشهری

مدیر محترم حوزه پس از دریافت نامه دبیر شورای عالی حوزه، با آیه الله استادی صحبت کرده و از ایشان درخواست می‌کند سرپرستی کتابخانه را برعهده داشته باشد. آیه الله حسینی بوشهری پس از مدتی حکمی برای تمدید ریاست آیه الله استادی مرقوم می‌کند.

بسمه تعالی

حضرت آیت الله استادی دامت برکاته

سلام علیکم / با توجه به نامه مورخ پنجم شعبان ۱۴۱۹ حضرت حجه الاسلام والمسلمین آقای دانش آشتیانی و نامه مورخ ۲۳/۹/۱۳۷۷ شورای عالی حوزه، مسوولیت اداره کتابخانه را به حضرتعالی که از چهره های علمی و برجسته حوزه مقدسه محسوب می شوید و علاوه بر این در زمینه کتاب شناسی از دانش و تخصص لازم برخوردار می باشید واگذار می نمایم بدیهی است که مدیریت حوزه نیز در جهت پیشبرد اقدامات جنابعالی از هر نوع همکاری دریغ نخواهد داشت.

سید هاشم حسینی بوشهری

مدیر حوزه علمیه قم

آقای استادی در این زمینه گفته اند:

«به این ترتیب بنده با اعتمادی که به تقوا و دیانت مرحوم آیه الله دانش آشتیانی داشتم که این واگذاری را با رعایت همه جوانب شرعی آن انجام داده‌اند و نیز به خواسته شورای عالی حوزه و مدیر محترم حوزه، مدت حدود پنج سال اداره و نظارت به امور کتابخانه را به عهده داشتم و در این مدت برخی از اساتید و نیز آیه الله علوی بروجردی (نواده مرحوم آیه الله العظمی بروجردی) که همواره خواهان آنند که نام آیه الله العظمی بروجردی زنده بماند، از این کار را پذیرفته‌ام اظهار خرسندی می کردند؛ ولی بعد از وفات آیه الله آشتیانی از آن جا که بحمدالله به مرور کارهای کتابخانه به صورت منظم درآمد و نواقص آن در حد توان برطرف شد، چند ماه قبل در جلسه شورای عالی حوزه، در حضور مدیر محترم حوزه، از ادامه این خدمت عذر خواستم و مورد قبول قرار گرفت.»^۱

۱. حاج شیخ رضا استادی گروهی از دانشمندان شیعه، قم، ارزشمند، ۱۳۸۳، ش، صفحه ۷۰۷.

شماره: ۵۵۹۰ / ۱
تاریخ: ۴ / ۳ / ۱۳۷۹
پیوست:

بوشهری

مرکز مدیریت حوزه علمیه قم

حضرت آیت الله استادی داماد برکاته

سلام علیکم

با توجه به نامه مورخه پنجم شعبان المعظم ۱۴۱۹ حضرت حجت الاسلام والمسلمین آقای دانش آشتیانی مبنی بر واگذاری اداره کتابخانه مسجد اعظم به شورایعالی حوزه و مصوبه مورخه ۷۷/۹/۲۳ شورایعالی حوزه علمیه قم مبنی بر ارجاع موضوع به مدیریت حوزه، مسئولیت اداره آن کتابخانه را به حضرتعالی که از چهره‌های علمی و برجسته حوزه مقدسه محسوب می‌شوید و علاوه بر این در زمینه کتابشناسی نیز از دانش و تخصص لازم برخوردار می‌باشید واگذار می‌نمایم.

امیدوارم که با تلاش و جدیت شما و همکاران محترمتان این مجموعه ارزشمند که جزء ذخائر حوزه محسوب می‌شود، بصورت آبرومندی اداره شود و طلاب و فضلاء و اساتید و محققین حوزه بتوانند از آن به نحو احسن استفاده نمایند.

بدیهی است که مدیریت حوزه نیز در جهت پیشبرد اقدامات جنابعالی از هر نوع همکاری دریغ نخواهد داشت.

سید هاشم حسینی بوشهری

مدیر حوزه علمیه قم

اقدامات آیه الله استادی

برای آشنایی بیشتر با فعالیت‌های صورت گرفته در دوره پنج ساله ریاست آیه الله استادی بر کتابخانه به مصاحبه ایشان با نشریه پیام حوزه نگاهی می‌کنیم. ایشان در پاسخ به سوال "در این مدت حدود پنج سال چه کارهایی انجام شد؟" می‌فرماید:

«ضمن تشکر از شورای عالی حوزه و نیز سپاس از حجه الاسلام والمسلمین جناب آقای حسینی بوشهری که در طول این پنج سال و مدت مدیریت ایشان از حیث تأمین هزینه‌ها همکاری بسیار بسیار خوبی داشتند، عرض می‌کنم: کارهایی که انجام شده به این قرار است:

۱- مخزن کتابخانه به هیچ نحو ظرفیت کتاب‌های موجود را نداشت، بنابراین طبقه دوم به صورت مطلوبی با هزینه حدود سه میلیون تومان احداث شد.

۲- تعداد شصت و پنج هزار جلد کتاب با همکاری چند نفر از فضلا و با صرف وقت فراوان و هزینه دو میلیون تومان موضوع بندی شد و کتاب‌های هر موضوع در قسمتی خاص قرار گرفت.

۳- بیش از هزار جلد از نسخه‌های خطی و قسمتی از کتاب‌های چاپی به صورت سنتی ترمیم و صحافی شد. (با هزینه‌ای حدود دو میلیون تومان)

۴- دستگاه عکسبرداری از نسخه‌های خطی، به مبلغ حدود چهار میلیون تومان، خریداری شد تا زمینه استفاده پژوهشگران از این نسخ فراهم شود.

۵- ثبت همه کتاب‌ها در دفتر ثبت کتابخانه و رایانه انجام شد تا مراجعان بتوانند به سرعت به کتاب مورد نظر دست یابند. برای این امر در حدود دو میلیون تومان هزینه شد.

۶- به علت زیانبار بودن کولر آبی برای کتابخانه و کتاب‌ها، کولر گازی و نیز قفسه‌های لازم و برخی وسایل لازم دیگر با مبلغ حدود یک میلیون تومان تهیه شد.

۷- فهرست جدید برای نسخه‌های خطی توسط آقایان حسن زاده و طیار مراغه‌ای و با هزینه‌ای به مبلغ چهار میلیون تومان تهیه شد. این مبلغ توسط دانشمند محترم، حضرت آقای درایتی از یک بودجه دولتی مربوط به تحقیقات، پرداخت گردید.

۸- استخدام دو - سه نفر کارمند جدید که خوشبختانه به خاطر علاقه مند بودن به این کار و با ارشادات مدیر فعلی کتابخانه، حضرت آقای حسن زاده مراغه‌ای، با کتاب‌ها و نسخه‌ها آشنا شدند و می‌توانند کتابداران قابل قبولی باشند.

۹- کتابخانه تعداد زیادی مجلات و جزوه‌های کوچک دارد که با کوشش همین کارمندا، آنها هم به صورتی تنظیم و تا حدی شناسایی شده است و تعداد زیادی کتاب‌های به زبان خارجی در کتابخانه‌های مرحوم رمضانی بود، که این کتاب‌ها هم بررسی مقدماتی اجمالی شده است.

۱۰- بنابراین همان طور که عرض شد (غیر از مبلغی که حضرت آقای درایتی پرداخت کرده‌اند) با توجه به هزینه هایی که یاد شد و نیز حقوق کارمندان کتابخانه، مدیریت حوزه در این پنج سال، حدود سی میلیون تومان برای کتابخانه هزینه کرده است تا در حال حاضر، از هر جهت کتابخانه در حد ظرفیت و شرایط خود، مورد بهره برداری قرار گرفته است و از این مبلغ دو میلیون تومان را حضرت حجه الاسلام و المسلمین آقای شهرستانی به

تقاضای این جانب مرحمت کردند و نیز ماهیانه به طور مرتب پنجاه هزار تومان دریافتی مرحوم آقای دانش از جناب شهرستانی بود که به مرکز مدیریت می دادند. بقیه این مبلغ کلان رامدریت حوزه به خاطر اهمیت کتابخانه مسجد اعظم از بودجه و موجودی خود تأمین کرده است، که جای بسی سپاس و تشکر دارد. فعلاً هم کتابخانه با هشت نفر کارمند و هزینه های جانبی، شاید ماهانه یک میلیون تومان هزینه دارد که توسط مدیریت حوزه پرداخت می گردد.

در ادامه این مصاحبه آیه الله استادی توصیه هایی می فرماید:

«کتابخانه با ظرفیت مکانی فعلی به هیچ نحو نمی تواند پذیرای کتاب های جدید باشد پس باید به طور کلی از خرید کتاب خودداری شود، البته این کتابخانه به خاطر نسخه های نادری که دارد، همواره مورد مراجعه محققان خواهد بود و نبود کتاب های جدید در آن در این جهت موثر نیست. کتاب های اهدایی در صورتی پذیرفته شود که تکراری نباشد. هر قدر میسر باشد، برنامه رایانه ای کتابخانه تکمیل و کامل تر گردد.

مدیر فعلی کتابخانه حضرت آقای حسن زاده مراغه ای که امتیاز کتاب دوستی و اهل کتاب بودن را دارند، با همکاران گرامی شان با برنامه ریزی، زمینه استفاده از کتابخانه در طول سال حتی تابستان و ایام تعطیل حوزه را هر چه بهتر و بیش تر فراهم سازند و بدانند که خدمت به این کتابخانه، خدمت به حوزه و خدمت به حوزه از موجبات رضایت خدا و اولیای اوست.

اگر بتوانند هر سال مجموعه ای شامل برخی از رساله های کوچک سودمند که در کتابخانه موجود است و نیز گزارشی از کار کتابخانه و همچنین معرفی برخی از کتاب های خطی یا چاپی نفیس و نیز ذکر خیری از مرحوم آیه الله العظمی بروجردی و آیه الله دانش آشتیانی، منتشر سازند، کاری درخور تقدیر است.

امیدوارم این عزیزان با ارشادات مدیر محترم حوزه و عنایت ویژه ای که به کتابخانه مسجد اعظم دارند، بتوانند توفیق خدمتگزاری بیش تر و بهتر را داشته باشند.

در پایان عرض می کنم: کتابخانه به صورت فعلی درآمده و خوشبختانه فعال است و آیه الله دانش آشتیانی هم به رحمت خدا واصل شده اند و کتابخانه به هیچ وجه زیر نظر مدیران آستانه مقدسه حضرت معصومه (س) نیست و مدیریت حوزه هزینه های ماهانه (حدود یک میلیون تومان) آن را می پردازد. بسیار مناسب است جناب حجه الاسلام والمسلمین آقا سید محمدصادق طباطبائی (متولی مسجد اعظم) موضوع مسجد را از کتابخانه جدا کرده و با کتابخانه آشتی نموده و نظارت و اشراف به امور کتابخانه را به عهده بگیرند و با صرف فقط روزی یک ساعت در کتابخانه، موجب رشد بیش تر آن شوند. فکر می کنم اگر این بزرگواری را انجام دهند، خرسندی جدشان مرحوم آیه الله العظمی بروجردی و والد ماجدشان مرحوم حجة الاسلام والمسلمین سید محمد حسن طباطبائی بروجردی را در پی داشته باشد و آن طور که بنده اطلاع دارم در صورت قبول و لطف ایشان، مدیر محترم حوزه از این موضوع کاملاً استقبال می نماید.

در این جا لازم می دانم عرض کنم در طول این حدود پنج سال، حقیر به نظر خود خدمتی به این کتابخانه انجام داده ام، اما در عین حال اگر غفلتی شده و یا کار خلافی از این جانب نسبت به کتاب ها و کتابخانه سر زده باشد - با طلب رحمت برای مرحوم آیه الله العظمی بروجردی - از خدای منان می خواهم که از لغزش هایم بگذرد.

بمنه و کرمه و بحق محمد و آله الطاهرين^۱

۱. حاج شیخ رضا استادی گروهی از دانشمندان شیعه، قم، ارزشمند، ۱۳۸۳، ش، صفحه ۷۰۸ الی ۷۱۱.

ویژه‌نامه پیام حوزه

با اقدام آیت‌الله استادی ویژه‌نامه‌ای برای کتابخانه مسجد اعظم در شماره ۳۱ نشریه پیام حوزه (پاییز ۱۳۸۰) منتشر شد.

در این شماره مقالاتی درباره کتابخانه و مؤسس معظم آن چاپ شده است:

نگاهی گذرا بر زندگانی آیت‌الله العظمی بروجردی رحمه‌الله به قلم مرتضی اخوان،

کتابخانه‌های پیش از کتابخانه مسجد اعظم در قم به قلم عسگر سپهوندی،

کتابخانه مسجد اعظم قم اثری ماندگار به قلم صادق حسن‌زاده،

شرح حال دو تن از بانیان و اهداکنندگان اولیه کتابخانه مسجد اعظم و کارنامه

درخشان حاجی خاور به قلم کوروش نوروز مرادی،

شرح حال آیت‌الله دانش آشتیانی به قلم مهدی سلیمانی،

شرح حال اجمالی برخی از کتابداران و فهرست‌نگاران کتابخانه مسجد اعظم،

حوزه علمیه قم و کتاب‌های خطی،

نظری‌برفهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مسجد اعظم بقلم علی صدرائی خویی،

صد نسخه نفیس به قلم علی خلیلی،

گذری بر نشریه کتابخانه عمومی مسجد اعظم به قلم مرتضی قاسم‌زاده،

تفسیر سوره حمد تألیف آیت‌الله حاج شیخ مرتضی حائری رحمه‌الله،

کتابخانه مسجد اعظم گذشته و حال در مصاحبه آیت‌الله استادی.

نشریه شورای عالی حوزه علمیه قم

پیام

حوزه

سال هجری، شماره سوم، پاییز ۱۳۸۰

ویژه کتابخانه مسجد اعظم قم

- سرمقاله: کتاب و کتابخانه
- مروری گذرا بر زندگانی آیت الله العظمی بروجردی
- کتابخانه های پیش از کتابخانه مسجد اعظم
- شرح حال بانیان و اهدا کنندگان اولیه کتابخانه مسجد اعظم
- شرح حال آیت الله دانش آشتیانی
- صد نسخه نفیس
- تفسیر سورة حمد
- مصاحبه با آیت الله اسادی
- و...

فصل چهارم

اقدامات آیت الله علوی

تجدید بنا و ایجاد ساختار به روز

اقدامات اولیه آیت الله علوی

پس از رحلت آیه الله بروجردی، تولیت مسجد بین سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۶ با فرزندش مرحوم حجة الاسلام والمسلمین سید محمدحسن طباطبایی بروجردی بوده است. در دوران تولیت ایشان بخش عمده‌ای از نواقص ساختمانی مسجد تکمیل می‌گردد.

از سال ۱۳۵۶ تا سال ۱۳۸۳ تولیت مسجد با نواده ایشان مرحوم حجة الاسلام والمسلمین سید محمدصادق طباطبایی بروجردی بوده است. در دوران تولیت وی اختلافاتی بین ایشان و تولیت آستانه مقدسه در خصوص نحوه اداره مسجد به وجود آمد.

پس از فوت مرحوم آقا سید محمد صادق در سال ۱۳۸۳ تولیت مسجد طبق مفاد وقف‌نامه به آقای سید محمدباقر طباطبایی (پسر دوم آقا سید محمدحسن طباطبایی) رسید. ایشان در همان روزهای اول تولیت خود، با در نظر گرفتن موقعیت و ویژگی‌های خاص مسجد، از جمله برگزاری دروس خارج مراجع معظم تقلید، برگزاری مراسم‌های مهم مذهبی و سیاسی و با در نظر گرفتن شرایط بوجود آمده با آستانه مقدسه تدبیر نموده و موضوع تولیت و نحوه اداره مسجد را با بیت آیه الله العظمی بروجردی در میان می‌گذارد. سپس با یک تصمیم جمعی و با صلاحدید آیات عظام صافی گلپایگانی و فاضل لنکرانی، از محضر آیه الله سید محمد جواد علوی بروجردی نواده مرحوم آیه الله العظمی بروجردی و از اساتید حوزه درخواست می‌کنند که انجام تمام مسئولیت‌های متولی را با اختیارات کامل قبول فرمایند و به جای ایشان، اداره مسجد و کتابخانه را بر عهده بگیرند. آیت الله علوی پس از مشورت با بزرگان حوزه مقدسه، در سال ۱۳۸۳ با اختیار کامل، مسئولیت اداره مسجد اعظم و اماکن وابسته به آیه الله العظمی بروجردی را بنا به تقاضای آقای سید محمدباقر طباطبائی بروجردی (تولیت مسجد اعظم) پذیرفتند. ایشان با تعاملات سازنده و مثبت با آستانه مقدسه، ابتدا مسجد اعظم را از آستانه مقدسه تحویل گرفتند و موقوفات آن را احیا کردند. در این میان شروع به اقداماتی پیرامون کتابخانه مسجد اعظم شدند.

درخواست بودجه حمایتی از حوزه برای کتابخانه

در دیدار آیه الله علوی بروجردی با آیه الله مؤمن در سال ۱۳۸۵؛ ایشان نظرات و دیدگاه‌های خود را درباره اداره کتابخانه توسط حوزه و لزوم حمایت حوزه از کتابخانه را به دبیر محترم شورای عالی حوزه بیان می‌کند. آیه الله مؤمن ضمن استقبال از دیدگاه‌های ایشان می‌فرماید: "بنده هم کتابخانه را از بیوت حوزه می‌دانم و معتقدم مدیریت حوزه باید تا جایی که امکان دارد، از کتابخانه و مدرسه خان، حمایت کند؛" سپس به مسئول دبیرخانه شورای عالی دستور می‌دهد تا برنامه حمایت از کتابخانه و مدرسه خان تنظیم و بودجه‌ای برای آنها در نظر گرفته شود. بر اساس دستور دبیر محترم شورای عالی موضوع توسط دبیرخانه بررسی و ردیف بودجه مستقلی با عنوان کمک به کتابخانه مسجد اعظم و مدرسه خان تصویب می‌شود. این اقدام آیه الله مؤمن منشأ تحولات بسیاری در کتابخانه گردید.

بسم الله الرحمن الرحيم

جناب مستطاب حجة الاسلام والمسلمین آقای حسینی بوشهری

مدیریت محترم حوزه علمیه قم دام ظلّه العالی

با ابلاغ سلام و تحیات و تشکر از الطاف و مراحم مبذوله خصوصاً نسبت به رفع نیازهای ضروری کتابخانه مسجد اعظم قم و مدرسه مرحوم آیت الله العظمی بروجردی قدس سره در سال جاری، معروض میدارد این دو مرکز در حال حاضر در جهت خدمت به حوزه مقدسه گامهای بلندی برداشته و انشاء الله امید است با استمداد این توجهات منشأ خدمات بیشتری باشد. پیرو مذاکرات گذشته با حضرت آیت الله مؤمن چنانچه همه ساله وجهی در جهت کمک به این دو مرکز در بودجه حوزه پیش بینی شده به توجه به نیازهایی که موجود است و در مورد کتابخانه پیوست نامه تقدیم میشود و در مورد مدرسه تجهیز مدرس‌ها و نیز مسقف نمودن ایوان طبقه سوم برای جلوگیری از خیس شدن کفشها در مواقع بارندگی و نیز در صورت امکان مسقف نمودن حیاط و صحن مدرسه و کذاک توجه به کتابخانه مدرسه بسیار منشأ اثر خواهد بود. باز هم در خاتمه از توجه خاص حضرتعالی و شورای عالی سیاست گذاری کمال تشکر و سپاس را دارم و در مظان استجاب ملتس دعا میباشم.

و السلام علیکم / محمدجواد علوی طباطبائی ۸۵/۱۰/۲۳

بازسازی ساختمان کتابخانه

از آنجا که ساختمان کتابخانه از لحاظ استحکام، نمای ظاهری، امکانات و فضای مطالعه مناسب نبود، همواره از طرف مسئولین و فضایی حوزه درخواست هایی مبنی بر بازسازی ساختمان کتابخانه از محضر آیه الله علوی بروجردی، تولیت محترم، صورت می گرفت. ایشان در این راستا موضوع بازسازی کتابخانه را از طریق استانداری و وزارت مسکن و شهرسازی پیگیری کردند؛ و جلسه ای با حضور مهندس طاهانی استاندار قم در محل کتابخانه تشکیل شد و در نتیجه وزیر محترم مسکن و شهرسازی جناب آقای مهندس عبدالعلی زاده از کتابخانه بازدید نمودند اما بدلیل پایان وقت دولت هشتم این پیگیری ها به نتیجه نرسید.

در سال ۱۳۸۵ موضوع از طریق استاندار قم و دفتر ریاست جمهوری پیگیری شد. همزمان با این پیگیری ها، طرح ساخت صحن جوادالائمه علیه السلام بر روی قمرود از طرف بنیاد مسکن انقلاب اسلامی مطرح شد. در بخشی از این طرح باید نمای ظاهری ضلع غربی مسجد اعظم اصلاح و در نتیجه بخشی از ساختمان کتابخانه تخریب می شد.

برای اجرائی شدن این طرح پیشنهاد های مختلفی از طرف مسئولین و کارشناسان برای بازسازی کتابخانه مطرح شد، از جمله اینکه کتابخانه به فضایی خارج از مسجد اعظم منتقل و برای آن ساختمان مستقلی در اطراف حرم مطهر ساخته شود، این طرح ها مورد تأیید آیه الله علوی قرار نگرفت و ایشان پس از انجام مشاوره های لازم به این نتیجه رسیدند که برای حفظ منویات مؤسس فقید؛ ساختمان جدید کتابخانه باید در فضای مسجد اعظم بازسازی شود.

تاریخ ۱۳۸۵/۱۲/۲۲

شماره
پست

وزارت
استاداری قم

بسمه تعالی

در راستای بهسازی و نوسازی اطراف حرم مطهر حضرت معصومه (س) و بدلیل فرسودگی فضاهای حاشیه صحن و مسجد اعظم سمت مدرسه فیضیه و رودخانه از یکطرف و ضرورت مقاوم سازی و ساماندهی آن از طرف دیگر و برقراری ایمنی تردد در مسیر ساحلی و شمال حرم مطهر جلسه ای با حضور امضاء کنندگان زیر تشکیل و پس از بحث و مذاکره تصمیماتی بشرح زیر اتخاذ گردید.

۱- حضرات آیات مسعودی تولیت محترم حرم مطهر و علوی تولیت مسجد اعظم موافقت و اجازه فرمودند که فضاهای مورد نظر با حفظ آثار تاریخی، تخریب و آواربرداری شده و سپس با طرحی مصوب و جالب و متناسب با شأن حرم مطهر و مسجد اعظم نوسازی شود.

۲- مطالعه و طراحی مجموعه مورد نظر هماهنگ و بوسیله مشاور طرح توسعه ضلع غربی حرم مطهر انجام گردد.

۳- عملیات اجرایی سریعاً آغاز، مسیر عبور وسایل نقلیه از زیر خیابان و عابرین پیاده در سطح زمین برقرار گردد.

۴- پس از آماده شدن طرح و تصویب نهایی فضاهای مربوط به حرم مطهر و صحن مسجد بصورت دو طبقه زیر زمین با کاربری تأسیسات و سرویسهای بهداشتی و سالن اجتماعات و دو طبقه بر روی زمین با کاربری فرهنگی و مذهبی و سالن کتابخانه اجرا گردد.

۵- کلیه کاربریها متناسب با نیت واقفان و بانیان حفظ و آثار باستانی و شأنیت این مکان مقدس و بارگاه ملکوتی و حریم مالکیتها مراعات گردد. ۱۳۸۵/۱۲/۲۲

عباس محتاج
استاندار قم

آیت ا... علوی
تولیت مسجد اعظم

آیت ا... مسعودی
تولیت آستانه مقدسه

حسین فقیه میرزایی
معاون مالی و اداری آستانه

کرمعلی بختیاری فر
شهردار قم

سید حسین صابری
معاون امور عمرانی

ثبت شد ۱۳۸۶/۱/۵

تفاهم نامه تجدید بنا

در سفر استانی دولت نهم به استان قم در سال ۱۳۸۵، موضوع ضرورت ساخت صحن جدید و بازسازی ساختمان کتابخانه با جدیت از طرف استاندار قم آقای مهندس عباس محتاج پیگیری شد و در این راستا جلسه‌ای با حضور آیت الله علوی بروجردی، آیت الله مسعودی خمینی، مهندس عباس محتاج استاندار قم، و دو سه نفر دیگر، تشکیل و تصمیمات زیر برای بازسازی ساختمان کتابخانه گرفته شد:

۱- حضرات آیات مسعودی و علوی موافقت کردند که فضاهای مورد نظر با حفظ آثار تاریخی، تخریب و آوار برداری شده و سپس با طرحی مصوب، جالب و متناسب با شأن حرم مطهر و مسجد اعظم نوسازی شود.

۲- مطالعه و طراحی مجموعه مورد نظر هماهنگ و بوسیله مشاور طرح توسعه ضلع غربی حرم مطهر انجام گردد.

۳- عملیات اجرایی سریعاً آغاز، مسیر عبور وسایل نقلیه از زیر خیابان و عابرین پیاده در سطح زمین برقرار گردد.

۴- پس از آماده شدن طرح و تصویب نهایی فضاهای مربوط به حرم مطهر و صحن مسجد بصورت دو طبقه زیر زمین با کاربری تأسیسات و سرویسهای بهداشتی و سالن اجتماعات و دو طبقه بر روی زمین با کاربری فرهنگی و مذهبی و سالن کتابخانه اجرا گردد.

۴- کلیه کاربریها متناسب با نیت واقفان و بانیان و حفظ آثار باستانی و شأنیت این مکان مقدس و بارگاه ملکوتی حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها و حریم مالکیتها مراعات گردد.

انتقال کتابخانه به ساختمان کتابخانه فیضیه

بعد از انجام تفاهم برای بازسازی کتابخانه، آیه الله علوی بروجردی به مدیر کتابخانه فرمودند محل موقت مناسبی برای انتقال کتابخانه شناسایی کند. محل مورد نظر باید دارای شرایطی می بود که فعالیت ها و خدمات کتابخانه در آنجا ادامه می یافت.

آقای فقیه میرزائی، معاون اداری و مالی آستانه مقدسه، پیشنهاد کردند بخشی از شبستان نجمه خاتون، بطور مجزا و مستقل پارتیشن بندی شود و در اختیار کتابخانه قرار گیرد. و مسئولین دبیرخانه شورای عالی حوزه پیشنهاد کردند یک طبقه از کتابخانه آیه الله العظمی حائری یزدی به صورت مستقل در اختیار کتابخانه مسجد اعظم قرارگیرد. آیه الله علوی از هر دو مکان را بازدید فرمودند و در نهایت با در نظر گرفتن فضای مناسب کتابخانه ای و امکانات کتابخانه مدرسه فیضیه با انتقال کتابخانه به آنجا موافقت فرمودند.

در ادامه تمامی کتاب ها و تجهیزات کتابخانه در مدت کمتر از یک ماه، به طبقه منهای یک کتابخانه فیضیه منتقل شدند و خدمات کتابخانه در آنجا از سر گرفته شد. در انتقال کتابخانه طوری برنامه ریزی شد که مدت تعطیلی سالن های مطالعه کتابخانه کمتر از یک هفته طول کشید.

تالار مطالعه کتابخانه مسجد اعظم پس از انتقال موقت به کتابخانه فیضیه

بیت

جمهوری اسلامی ایران

دفتر مدرسه فیضیه

تلفن: ۷۷۴۱۵۵۱ - ۷۷۴۲۰۰۰

شماره:
تاریخ:
بیت:

بیت تاریخ خلع سدری تا
۸۷/۷/۲۳

صور تجلّسه

در تاریخ ۸۶/۹/۷ جلسه‌ای در حضور حضرت آیت الله علوی بروجردی، تولیت محترم مسجد اعظم و مدیریت مدرسه فیضیه تشکیل و در خصوص سالن کتابخانه مدرسه فیضیه که در طرح توسعه حرم مطهر و مسجد اعظم قرار گرفته مذاکره شد که وضعیت فعلی آن در دو طبقه یک طبقه زیر زمین آن در اختیار مسجد اعظم و طبقه فوقانی به عنوان سالن کتابخانه فیضیه در تصرف مدرسه می‌باشد و لازم است در طرح توسعه تخریب و بازسازی گردد. در این جلسه تصمیمات زیر اتخاذ گردید:

۱. قبل از تخریب راههای ورودی به مدرسه فیضیه توسط مجری طرح مسدود گردد.
 ۲. چون مدرسه فیضیه و ساختمان مجاور این سالن از آثار تاریخی و ثبت میراث فرهنگی گردیده، تخریب سالن فعلی بایستی با دقت کامل و نظارت مستقیم کارشناس خبره صورت گیرد که به ساختمان مدرسه فیضیه خسارت و زبانی وارد نگردد و چنانچه احیاناً مشکلی پیش آید و ضربه و هرگونه خسارتی به ساختمان مدرسه وارد آید، خسارت وارده و هرگونه پاسخگویی به عهده مجری طرح می‌باشد.
 ۳. پس از اجراء طرح و بازسازی طبقه پایین آن کمافی السابق در اختیار مسجد اعظم و طبقه فوقانی آن در اختیار مدرسه فیضیه قرار خواهد گرفت.
 ۴. کلیه مخارج تخریب و بازسازی کامل و لوازم مربوطه به عهده طرح توسعه است و چنانچه پیشنهادی در زمان بازسازی جهت بهینه شدن وضع سالن و کیفیت آن از طرف مدیریت مدرسه فیضیه صورت گیرد قابل قبول طرح توسعه خواهد بود.
- در خاتمه دوام توفیقات دولت خدمتگذار و مسؤولین محترم طرح توسعه حرم مطهر و بانیان خیر را از ذات اقدس الهی مسألت و امید است این خدمات منظور نظر فیض بخش حضرت بقیة الله الاعظم و کریمه اهل بیت حضرت فاطمه معصومه علیها السلام قرار بگیرد.

مجری طرح

مدیریت مدرسه فیضیه

حسن حکایتی
۸۹/۱/۱۷

دفتر خانه مرکز مدیریت حوزه علمیه قم	
شماره ثبت:	۳۳۳۳۱۱
تاریخ:	۱۳۸۷ / ۷ / ۲۳

تولیت مسجد اعظم

محمد علی طریقی

آغاز بازسازی ساختمان کتابخانه

پروژه بازسازی ضلع غربی مسجد اعظم و کتابخانه در حالی به تصویب رسید که در بودجه سال ۱۳۸۵ برای آن اعتباری در نظر گرفته نشده بود؛ بنابراین با تلاش آقای مهندس عباس محتاج استاندار قم اعتبار اولیه با استقراض از یکی از وزارتخانه‌ها تأمین شد و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی مسئول اجرای پروژه گشت.

آقای مهندس محمودکلایه توسط رئیس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی جناب آقای مهندس علیرضا تابش، به عنوان مدیر پروژه‌های ساخت کتابخانه و صحن جوادالائمه منصوب شد. طرح‌های اولیه در حضور آیت‌الله علوی بروجردی، مهندس تابش، مهندس معمار سید محسن میرحیدر بررسی و محل احداث ساختمان کتابخانه در ضلع شمال غربی مسجد در نظر گرفته شد. این مکان محل سرویس‌های بهداشتی مسجد بود که قرار شد این سرویس‌ها تخریب و به محل دیگری منتقل گردد.

همچنین مقرر گردید بخشی از طبقه دوم ساختمان مسجد در ضلع شمال غربی، که توسط مؤسس معظم به عنوان سالن مطالعه در اختیار کتابخانه فیضیه گذاشته بود، تجدید بنا گردد. در نقشه اولیه ساختمان کتابخانه در سه طبقه طراحی شده بود که با پیشنهاد آیت الله علوی به چهار طبقه افزایش یافت.

بازسازی ساختمان کتابخانه مسجد اعظم

نقشه‌های اولیه ساخت اصلاح شد و زیربنای ساختمان کتابخانه به چهار هزار مترمربع افزایش یافت. در طراحی ضلع غربی مسجد با دقت نظر آقای مهندس معمار میرحیدر، نمای بیرونی ساختمان طوری طراحی شد که با سبک معماری آقای لرزاده به طور کامل همخوانی داشت.

بازسازی ساختمان کتابخانه مسجد اعظم

در مدت زمان اجرای پروژه آقای مهندس تابش و همکاران و مهندسين ارشد به طور منظم (ماهانه) چند بار از نحوه روند کارها بازدید می کردند. در مدت دوسال با تلاش شبانه روزی آقایان مهندس صفاری (مهندس مجری پروژه) و مهندس شیخ الاسلام (مهندس ناظر پروژه)، ساختمان کتابخانه ساخته شد. در طول انجام پروژه، آیه الله علوی بروجردی بارها از روند اجرای ساخت کتابخانه بازدید کرده و تذکرات لازم را می دادند.

برای اجرای این پروژه عظیم که شامل ساخت سردرب اصلی مسجد، ساختمان کتابخانه و موتورخانه است، بیش از شش میلیارد تومان توسط دولت جمهوری اسلامی هزینه شد.

در روزهای پایانی کار ساختمانی کتابخانه، حجة الاسلام والمسلمین آقای ملکا، مدیر محترم مدرسه فیضیه، درخواست کردند، محلی را که قبلاً توسط آیه الله العظمی بروجردی به عنوان سالن مطالعه در اختیار کتابخانه مدرسه فیضیه بود، دوباره به مدرسه فیضیه واگذار شود.

این درخواست مستلزم تغییرات در ساختمان، طراحی و جابه جایی سیستم های تأسیسات سرمایش و گرمایش از محل مذکور بود. این موضوع توسط مهندسين به اطلاع آیه الله علوی بروجردی رسید. ایشان با در نظر گرفتن نیاز مسجد به فضای مذکور موضوع را با آیه الله العظمی صفای گلپایگانی در میان گذاشتند.

در پاسخ آیه الله العظمی صفای گلپایگانی می فرمایند:

بنده در جریان تنظیم وقف نامه مسجد بودم و حدود و اماکن مسجد در وقف نامه آن ذکر شده است لذا با توجه به اینکه آیه الله العظمی بروجردی متولی مسجد بودند و با استفاده از اختیار تولیتی خود برای رفع نیاز کتابخانه فیضیه بخشی از موقوفه را، در اختیار آنها گذاشته اند. برای استفاده از این فضا در سال های بعد ایشان باید از متولی های بعدی اذن گرفته می شد.

آیه الله علوی بروجردی در این خصوص استفتایی از آیه الله العظمی مکارم شیرازی نمودند و ایشان در پاسخ فرمودند:

بسم الله الرحمن الرحيم

محضر مبارک مرجع عالیقدر شیعه حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی ادامه اله ظلاله علی رؤس الانام

باتقدیم سلام و عرض ادب و آرزوی سلامت و طول عمر، از خداوند منان استدامه برکات وجودی آن مرجع عظیم الشأن را برای جامعه شیعه مسئلت دارم.

عرض از تصدیع، مرحوم آیت الله العظمی آقای بروجردی رحمته مجموعه مسجد اعظم را در تاریخ ۱۳۳۷/۱۰/۲ بصورت رسمی و محضری وقف نموده و در وقفنامه حدود این وقف را تعیین فرموده‌اند و حد وقف را در قسمت جنوبی و جنوب شرقی دیوار مدرسه فیضیه قرار داده‌اند، بعد از وقف در تاریخ فوق اواخر سال ۱۳۳۸ شمسی طبقه دوم انبار و آشپزخانه مسجد را که در قسمت جنوبی مسجد پشت کاشیکاری خانه (که در حال حاضر دارالتلاوه نامیده می‌شود و در زمان وقف مسجد هنوز احداث نشده بود) در اختیار کتابخانه مدرسه فیضیه قرار دادند و قسمت زیرین در اختیار مسجد باقیماند در حال حاضر بمنظور تجدید بنای کتابخانه مسجد که تا انتهای جنوب مسجد کشیده می‌شود قسمتی که در اختیار فیضیه قرار داشت، داخل ساختمان جدید کتابخانه مسجد واقع شده است حال سؤالی که از محضر شریف هست اینست که آیا اهداء طبقه دوم مذکور بوسیله مرحوم آیت الله بروجردی که در زمان حیات پر بار خود شخصاً عهده دار تولیت مسجد بوده‌اند به مدرسه فیضیه بعد از وقف مسجد و تعیین حدود آیا این قسمت را از عنوان وقف مسجد خارج نموده و یا این تقدیم بصورت موقت و بر اساس اختیارات متولی حاضر بوده است و قسمت مذکور همچنان داخل در وقف مسجد و حوزه اختیار متولی است؟ و آیا اگر کتابخانه مسجد نیاز تام به قسمت مذکور دارد آیا متولی مسجد می‌تواند آنرا مجدداً در اختیار مدرسه فیضیه قرار دهد یا خیر.

ادامه اله ظلاله لکم علی رؤس الانام

۲۵ ربیع الثانی ۱۴۳۰

بسم الله الرحمن الرحيم
ع : با توجه به این که وقف مزبور مربوط به تمام ربات مسجد علم محمد جواد علوی بروجردی
باقیسن حدود در آن در زمان آن مرجع بزرگوار می‌باشد (مدرس سر) مرت گشته و متعلق توسط
شرعی محترم انجام یافته همچون تقریری در وقف مزبور می‌باشد و آنرا در دفتر علم محمد جواد علوی
والگذار کرده‌اند، از قبیل و انذار می‌باشد و وقت برداشت که هر زمان می‌تواند از آنجا که گذر توسط
شرعی وقت قابل عدوت می‌باشد خداوند معال خدایا می‌این توفیق عظیم بفرماید دارد.
بسم الله الرحمن الرحيم
۸۸/۲۶

استفتاء از آیت الله مکارم شیرازی درباره محلی که تولیت‌های قبل در اختیار فیضیه قرار داده بودند

«با توجه به این که وقف مزبور به تمام رقبات مسجد اعظم با تعیین حد و حدود آن در زمان آن مرجع بزرگ جهان تشیع صورت گرفته و قبض توسط متولی محترم انجام یافته هیچگونه تغییری در وقف مزبور نمیتوان داد و آنچه معظم له به فیضیه مطابق مصالحی واگذار کرده اند، از قبیل واگذاری منافع موقت بوده است که هر زمان مصلحت عین موقوفه ایجاب کند توسط متولی وقف قابل عودت می باشد خداوند متعال جنابعالی را در احیای این موقوفه عظیم موفق دارد. ناصر مکارم شیرازی ۸۸/۴/۲۶»

آیه الله مقتدائی مدیر وقت حوزه علمیه ضمن نامه ای به آیه الله علوی بروجردی درخواست مدیر مدرسه فیضیه (مبنی بر واگذاری محل مذکور طبق توافق نامه) را خواستار شد. آیه الله علوی بروجردی برای روشن شدن موضوع، در پاسخ به ایشان نامه ای به شرح زیر نوشتند.

بسم الله الرحمن الرحيم

حضور محترم حضرت آیت اله مقتدائی مدیریت معزز حوزه علمیه قم دام عزه با ابلاغ سلام و تحیات و تجدید مراتب اخلاص، توفیقات بیشتر حضرتعالی را از خداوند منان مسئلت دارم

پیام شریف دریافت و مفصلاً مورد بحث و دقت قرار گرفت، نکته ای که لازم بذکر است در حال حاضر ضرورتی که مرحوم آیت اله العظمی بروجردی قدس سره در دادن این مکان به مدرسه فیضیه در نظر داشتند امروز بحمداله وجود ندارد و کتابخانه مفصلی که بامر مقام معظم رهبری احداث شده است جایی برای نیاز مکانی در مراجعه و مطالعه کتب باقی نگذاشته است، و ضرورتی که مورد نظر شریف قرار گرفته از حیث مباحثه طلاب و نیاز به مکانی برای این مهم، با اذعان به اهمیت این موضوع خوشبختانه امروز فضاهای جایگزین متعددی برای این امر در مدرسه وجود دارد از جمله شبستان تحتانی صحن که جوابگوی مباحثه بیش از هزار طلبه است و طبقات

ساختمان کتابخانه که با وجودی که کتابخانه مسجد یک طبقه آن را کلاً اشغال کرده است هیچ کمبودی در فضاهای مورد نیاز پیدا نشده است و قبل از آنکه کتابخانه مسجد این طبقه را بطور موقت اشغال کند این طبقه کاملاً خالی و بلااستفاده بود. مضافاً آنکه امکانی مانند مدرسه فیضیه و دارالشفا که در قلب شهر و جوار مرقد کریمه اهل بیت قرار گرفته است اقتضا سکونت و خوابگاه خود را بتدریج از دست میدهد و این امر با توجه به نیاز شدید مسجد و کتابخانه خصوصاً آنکه مکان مورد نظر با توجه به فصل بین آن و ساختمان اصلی کتابخانه اقتضا استفاده خواهران طلبه را از کتابخانه که بسیار مورد درخواست است و کتابخانه فیضیه هم جوابگوی این مهم نیست، دارد استدعای خیر این است که در صورت امکان در این معنی تجدید نظری بفرمائید، و مطلب بصورتی باشد که قابل جوابگویی حقیر برای مراجع عظام و اساتید معظم باشد، و در همین مورد ضرورت مباحثه مطلب بسیار مورد اعتراض آقایان خصوصاً حضرت آیت الله العظمی صافی قرار گرفت و عرضه این مطالب بهیچ وجه منافی با اهتمام این حقیر به مدرسه مبارکه فیضیه و ارادت به حضرتعالی و حضرت آقای ملکا نیست و تنها در راستای عمل به مسئولیت شرعی متولی است. حضرات آقایان امنا مسجد نیز مطالبی داشتند که طی نامه‌ای به حقیر مرقوم داشتند که خدمتتان تقدیم میشود و در صورت لزوم چنانچه حضرتعالی امر به احضار آقایان بفرمائید شاید ان شاء الله راهی برای حل مشکل بصورتی که رعایت همه جوانب شود خصوصاً پاسخگویی به مراجع عظام و کسانی که خود را در این امر مسئول میدانند فراهم گردد.

محمدجواد علوی طباطبائی

۲۷ رمضان المبارک ۱۴۳۰

که با این نامه و نظرات آیت الله العظمی صافی و آیت الله العظمی مکارم، نظر آیت الله علوی مورد قبول قرار گرفت.

حضرت محمد بن عبد الوہاب رحمہ اللہ مفتی دارالافتاء دارالحدیث مدینہ منورہ

1100

بر هضم و ارم و آشفته (در فاس) نه تا بهر دردهایت لازم بود هضم تا در باطن و از آن در دهان را می توان هضم کرد.

نام کتابخانه

در ماه‌های آخر ساخت ساختمان کتابخانه که کارهای نازک‌کاری و کاشی‌کاری انجام می‌شد نوبت به کاشی‌کاری سر درب اصلی ورودی کتابخانه رسید. از طرف عده‌ای به آیت الله علوی پیشنهاد شد، عنوان کتابخانه به نام کتابخانه حضرت آیه الله العظمی بروجردی بر روی کاشی‌ها نوشته شود. ایشان بعد از انجام مشورت‌های لازم با این پیشنهاد موافقت فرمودند و از آن زمان به بعد، کتابخانه مسجد اعظم با نام کتابخانه آیه الله العظمی بروجردی شهرت یافت. پس از این تغییر آیه الله العظمی صافی گلپایگانی از مراجع معظم تقلید در جلسه‌ای از سلیقه آیه الله علوی بروجردی در استفاده از عنوان کتابخانه آیه الله العظمی بروجردی برای کتابخانه مسجد اعظم به دلیل زنده کردن نام زعیم عالی‌قدر حوزه، قدردانی می‌نمایند.

سر درب ورودی کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی

تجهیز و افتتاح ساختمان جدید

با اقدام و پیگیری آیه الله علوی بروجردی ساختمان کتابخانه در سال ۱۳۸۶ توسط دولت جمهوری اسلامی ایران بازسازی شد.

پس از بازسازی ساختمان کتابخانه، آقای مهندس تابش موضوع تجهیز ساختمان را با آیه الله علوی، در میان گذاشت. با اقدام ایشان، بودجه‌ای از طرف استانداری برای تهیه تجهیزات کتابخانه در اختیار بنیاد مسکن انقلاب اسلامی قرار گرفت. با این بودجه بخش عمده‌ای از تجهیزات مورد نیاز خریداری و در اختیار کتابخانه قرار گرفت. خوشبختانه با همت بلند آیه الله علوی و کمک استاندار وقت قم و بنیاد مسکن انقلاب و برخی دیگر از عزیزان کتابخانه به زودی تجهیز شد و صبح روز ۱۳۸۸/۱۲/۲۷ به بهره‌برداری رسید.

مراسم افتتاح ساختمان کتابخانه با شکوه خاصی با حضور ریاست محترم جمهوری اسلامی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تولیت آستانه مقدسه، آیه الله علوی، استاندار قم و جمعی از شخصیت‌ها و مسئولین استانی در محل کتابخانه برگزار شد و کتابخانه توسط آیه الله مقتدائی، مدیر محترم حوزه‌های علمیه، افتتاح گردید.

افتتاح کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی

حمایت از تأسیس بخش خواهران

یکی از کمبودهای ساختمان اولیه کتابخانه، نبود امکانات لازم برای استفاده خواهران از خدمات کتابخانه بود. برای رفع این مشکل یک طبقه مستقل در ساختمان جدید برای خواهران در نظر گرفته شد. پس از افتتاح کتابخانه در اردیبهشت سال ۱۳۸۹ بخش خواهران کتابخانه تأسیس و راه اندازی شد و خدمات بخش خواهران شروع و با استقبال بسیار خوب خواهران مواجه گردید.

همکاری در تأمین پرسنل کتابخانه

اکثر کارکنان و پرسنل کتابخانه از طرف منابع انسانی مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه تأمین می‌شود. برای اداره بهتر کتابخانه نیروهایی نیز با حمایت آیت الله علوی، به صورت تمام وقت و پاره وقت در بخش‌های مختلف کتابخانه فعالیت دارند.

راه اندازی بانک اطلاعات دیجیتال

پس از تجدید بنای کتابخانه آیت الله بروجردی و رفع نسبی معضل کمبود فضای کتابخانه، ضرورت حرکت به سمت فناوری‌های نوین احساس شد. با همت آیت الله علوی و کمک حوزه و دیگران، نرم افزارهای محتوایی مورد نیاز با همکاری مؤسسه تحقیقاتی علوم اسلامی نور و موسسه فرهنگی قدس تهیه گردید. فعالیت‌های این بخش با راه اندازی بانک‌های اطلاعاتی در دو بخش برادران و خواهران با شصت دستگاه رایانه آغاز گردید.

تالار جلسات کتابخانه

کتابخانه فاقد اتاق جلسات مناسب بود، فضاهای کتابخانه توسط مهندسین معماری و تأسیسات بررسی و گفته شد امکان جابجایی هوا سازها از طبقه دوم به پشت بام است. هوا سازها در محلی به مساحت ۱۲۰ متر قرار داشتند.

در حاشیه بازدید شهردار محترم قم جناب آقای دلبری از کتابخانه مدیر کتابخانه موضوع را با ایشان مطرح کرد و آقای شهردار قول مساعد دادند و با موافقت آیت الله علوی برای جابجایی

تأسیسات و هواسازها همکاری لازم را انجام دهند. چند روز بعد کار جابجایی انجام و سیستم در پشت بام نصب و فعال شد و بعد از چند ماه تکمیل شد. ظرفیت این سالن جلسات ۵۰ نفر است و به صورت میز کنفرانس طراحی شده است. اطراف سالن ویتترین‌هایی است که کتابخانه شخصی مرحوم آیت الله العظمی بروجردی در آنها چیدمان شده است. بخشی از کتاب‌ها اهدایی مؤلفین بزرگ به مؤسس محترم هستند که در ویتترین‌های نمایشگاهی به نمایش درآمده است.

راه اندازی سامانه مطبوعات

همچنین برای توسعه خدمات کتابخانه، پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه با همکاری بخش فناوری اطلاعات کتابخانه و حمایت دفتر آیت الله علوی طراحی و آماده بهره‌برداری شد. این پایگاه در سی‌ام آذر ماه ۱۳۹۰ با حضور آیت الله مقتدانی مدیر حوزه‌های علمیه افتتاح و مورد استقبال کاربران کتابخانه قرار گرفت.

در این پایگاه اخبار و رویدادها مربوط به کتابخانه، معرفی کتابخانه و آثار نفیس آن، لیست منابع کتابخانه با امکان جستجو، ثبت سفارش خرید کتاب، کتابخانه دیجیتال و نگارخانه ارائه می‌شود.

فصل پنجم

گزارش عملکرد، امکانات و
فعالیت‌های اخیر کتابخانه

رؤسا و مدیران اجرایی کتابخانه

همانطور که گفته شد آقایان میرزا حسن دانش آشتیانی و حجة الاسلام والمسلمین شیخ احمد آل اسحاق از زمان تأسیس تا سال ۱۳۷۶ مدیران اجرایی کتابخانه بودند. پس از واگذاری کتابخانه به شورای عالی حوزه آية الله دانش آشتیانی نامه‌ای را خطاب به شورای عالی حوزه علمیه قم نوشت و از ایشان درخواست کرد تا شخصی برای اداره امور داخلی کتابخانه منصوب شود. متن نامه به این شرح است:

بسمه تعالی

ریاست محترم شورای مدیریت حوزه علمیه قم

حضرت آية الله استادی دامت تأییداته

سلام علیکم

بعد از ابلاغ سلام، پیرو نامه مورخ ۷۶/۶/۸۴ مربوط به کتابخانه مسجد اعظم، اینک که شورای عالی مدیریت حوزه اداره امور کتابخانه را بوسیله آن مدیریت محترم تصویب نموده‌اند، با تشکر از این بذل عنایت و لطف، مجدداً از حضرتعالی استمداد نموده و نظر بناتوانی وضعیت خود از رسیدگی کامل بوضع کتابخانه خواهشمندم با همه مشاغل و گرفتاری‌هایی که دارید، حقیر را یار نموده و شخصی شایسته را برای اداره امور داخلی آن منصوب و با رسیدگی بوضع آشفته کنونی، دستورات لازمه را برای سازماندهی آن مقرر فرمائید تا با خواست خداوند متعال، در آینده با وضع بهتر و شایسته‌تری مورد استفاده آقایان فضلا و طلاب محترم حوزه مقدسه قرار گیرد. قبلاً از بذل مساعدت و توجه عالی تشکر میکنم.

والسلام علیکم و الرحمة

سرپرست کتابخانه - ابوالقاسم دانش آشتیانی ۷۶/۶/۲۰

دوره ریاست آیه الله استادی

مدیریت کتابخانه به آیت الله استادی واگذار شد. ایشان پس از چند سال خدمت خالصانه و سامان دادن امور کتابخانه، (که شرح آن پیش تر گذشت) از ریاست کتابخانه کناره گیری کرده و ریاست آن را به آیت الله حسینی بوشهری واگذار می کند.

دوره ریاست آیه الله حسینی بوشهری

در این دوره با استقبال خوب طلاب و فضایی حوزه برای استفاده از کتابخانه موجب شد کتابخانه به یکی از فعال ترین کتابخانه های شهر مقدس قم تبدیل شود. خدمات کتابخانه ارتقاء یافت و با حمایت آیه الله حسینی بوشهری اطلاعات کتاب شناختی کتاب ها در سیستم رایانه ثبت و با کمک نرم افزار، خدمات کتابداری دیجیتال شد.

دوره ریاست آیه الله مقتدائی

آیه الله مرتضی مقتدائی در سال ۱۳۸۷ به مدیریت حوزه علمیه قم منصوب شدند. ایشان به عنوان مدیر حوزه های علمیه، نقش مؤثر و قابل توجهی در رشد و ارتقاء کتابخانه داشتند. ایشان ضمن افتتاح ساختمان جدید کتابخانه با حمایت های بی دریغ خود زمینه تهیه بخشی از نواقص تجهیزات کتابخانه را فراهم کردند. ایشان علاقه خاصی به حضرت آیه الله بروجردی داشتند و نقل می فرمودند در سال ۱۳۴۰ در مراسم افتتاح کتابخانه حضور داشتند. ایشان در دوره مدیریت خود، چندین بار به کتابخانه آمدند و از نزدیک در جریان فعالیت های کتابخانه قرار گرفتند.

با حمایت و موافقت آیه الله مقتدائی بخش خواهران، پایگاه اطلاع رسانی و کتابخانه دیجیتال در کتابخانه راه اندازی شدند.

واگذاری اداره کتابخانه به معاونت پژوهش حوزه

در سال ۱۳۸۸، اداره کتابخانه‌های تحت پوشش مدیریت حوزه از جمله کتابخانه مسجد اعظم به معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه واگذار شد و از آن تاریخ تاکنون (۱۳۹۵) کتابخانه زیر نظر حجة الاسلام و المسلمین سید علی عماد، معاون پژوهش حوزه‌های علمیه، اداره شد. در این دوره، در کتابخانه مسجد اعظم تحولات و اقدامات چشم‌گیری صورت گرفت، و کتابخانه مسجد اعظم به یک کتابخانه روزآمد تبدیل شد.

مدیران اجرایی

اداره امور اجرایی کتابخانه از سال ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۴ به عهده حجة الاسلام و المسلمین آقای صادق حسن‌زاده بود.

آقای حسن‌زاده از محققان و پژوهشگران حوزوی آشنا با دانش کتابشناسی هستند و با اشتیاق و علاقه خاصی کتابخانه را اداره می‌کردند. وی در مدت کوتاهی بر عناوین و موضوعات کتاب‌ها مسلط شده و راهنمای خوبی برای پژوهشگران و محققین بودند.

سازماندهی و فهرست کردن کتاب‌های چاپی و بیش از ۲۵۰۰ نسخه از نسخ خطی کتابخانه از دیگر فعالیت‌های ایشان در کتابخانه بوده است. پس از ایشان؛ تاکنون (۱۳۹۵) امور کتابخانه با مدیریت آقای اسماعیل راه‌نوردثانی اداره شده است.

اسماعیل راه‌نورد،
مدیر فعلی کتابخانه آیت الله بروجردی

فعالیت‌ها چند ساله اخیر

- مجموع فعالیت‌های چند ساله کتابخانه تا پایان سال ۱۳۹۴ به این شرح است:
- مجموعه سازی بیش از ۱۵۰۰۰ عنوان کتاب در ۲۰۰۰۰ مجلد که تاریخ انتشار ۱۲۰۰۰ عنوان از آنها بعد از سال ۱۳۸۹ است.
 - مجموعه سازی بیش از ۸۰۰۰ عنوان کتاب دیجیتال عربی، پایگاه نشریات، نرم افزارهای علوم اسلامی و پایگاه نورمگز
 - فراهم آوری بیش از ۲۰۰۰ جلد پایان نامه دیجیتال حوزه
 - فهرست نویسی کتب چاپی ۵۰.۰۰۰ عنوان در ۸۵.۰۰۰ مجلد
 - نشریات ۱۵۰۰ عنوان در ۶۰۰۰ شماره
 - کتابهای چاپ سنگی چند هزار جلد
 - فهرست پایان نامه‌های دیجیتال بیش از ۲۰۰۰ جلد
 - نصب لیل، بارکد و تگ امنیتی برای ۱۰۰.۰۰۰ جلد کتاب و نشریه
 - صحافی کتاب چاپی و نشریه ۷۰۰۰ جلد
 - پذیرش و ثبت نام اعضا، جستجوی کتاب، امانت کتاب و خدمات جابجایی اطلاعات، پرینت و کپی برای مراجعه کنندگان. همچنین ایجاد زمینه استفاده از نرم افزارهای علوم اسلامی، پایگاه نشریات، کتابخانه دیجیتال و اینترنت در بانک اطلاعات کتابخانه و ایجاد فضای اختصاصی به کاربران جهت ذخیره مطالعات و پژوهش‌ها بر روی انباره‌های مرکزی
 - کل اعضا: ۷۰۰۰ نفر (برادران ۵۰۰۰ نفر، خواهران ۲۰۰۰ نفر)
 - ثبت نام در سال‌های (۹۴ - ۱۳۹۳) برادران: ۹۰۰ نفر و خواهران: ۱۴۰۰ نفر
 - تعداد مراجعان روزانه ۱۵۰۰ نفر برادران و ۵۰۰ نفر خواهران

۱۳۹۱

معاون معاونت علمی فناوری ریاست

۱۳۹۱

اساتید دانشگاه ریو کوکو ژاپن

۱۳۸۸-۹۰

معاون معاونت میراث فرهنگی

اساتید دانشگاه از آلمان

شهردار شهر مقدس قم

کشیشان کشور آلمان

رئیس مرکز خدمات حوزه

حجت الاسلام والمسلمین صدراپی خوبی

رئیس نهاد کتابخانه های عمومی کشور

حجت الاسلام والمسلمین معراجی

استاد کلهرلیا - رئیس انجمن گرافیک کشور

ایام جمعه شهر دن هاگ هلند

- ارسال بیش از ۱۲۰۰۰ جلد کتاب به تالارهای مطالعه (یک سال)
- نصب لیبل و تگ امنیتی برای ۱۰۰.۰۰۰ جلد کتاب (پنج سال)
- ساعت کار کتابخانه بخش برادران از ساعت ۷ الی ۲۱
- بخش خواهران از ساعت ۷:۳۰ الی ۱۹:۳۰
- راه اندازی سالن جلسات با ظرفیت ۵۰ نفر
- ارتقاء شبکه کتابخانه، افزایش ظرفیت انبارها و افزایش پهنای باند اینترنت
- ارائه تصاویر نسخ خطی، چاپ سنگی، چاپ سربی، دائرة المعارف‌های لاتین، پایان‌نامه‌های حوزوی و کشورهای عربی از طریق اینترنت و شبکه داخلی کتابخانه
- راه اندازی بانک اطلاعات با ۵۰ دستگاه رایانه در بخش برادران و خواهران و ارائه خدمات سرویس اینترنت و نرم افزارهای علوم اسلامی و کتابخانه دیجیتال
- برای اینکه پژوهشگران بتوانند در موارد خاص کتاب‌ها را به امانت ببرند به صورت موردی کتاب به امانت داده می‌شود.
- چاپ فهرست نسخ خطی در چهار جلد با حمایت حضرت آیه‌الله علوی بروجردی.
- چاپ نمایه فهرست نسخ خطی
- تهیه فهرست نسخ چاپ سنگی در ۳ مجلد (که نیاز به تلخیص دارد)
- تولید دیجیتال فهرست کتاب‌های چاپ سربی
- تولید الکترونیکی فهرست کتاب‌های درسی ایران
- تولید الکترونیکی فهرست پایان‌نامه‌های حوزه
- راه اندازی پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه با امکان جستجو در لیست منابع کتابخانه و ارائه خدمات کتابخانه دیجیتال
- برگزاری نمایشگاه‌ها و چاپ کتاب و بروشور
- برگزاری نمایشگاه در سالگرد آیه‌الله العظمی بروجردی
- برگزاری نمایشگاه گنجینه پژوهش
- ایجاد نمایشگاه دائمی کتابخانه شخصی آیت‌الله بروجردی
- چاپ بروشورهایی برای معرفی کتابخانه
- ایجاد زیرساخت‌های لازم از جمله کتابخانه دیجیتال
- ارسال منابع اهدائی به کتابخانه‌های حوزوی (کتابخانه فیضیه ۳۰۰ جلد و کتابخانه مدرسه علمیه خان ۵۰۰ جلد)

سند چشم انداز پنج ساله کتابخانه آیت .. العظمی بروجردی (۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵)

چشم انداز کتابخانه:

کتابخانه مسجد اعظم در افق ۱۳۹۴ کتابخانه‌ای است جامع، سرآمد، الگو بخش و پیشرو در گردآوری و اشاعه منابع علمی در حوزه علوم اسلامی

اهداف:

۱. ارتقاء جایگاه کتابخانه به کتابخانه جامع حوزوی با رعایت استانداردهای کتابداری
۲. برخورداری از منابع علمی و اطلاعاتی معتبر و روز آمد
۳. سامان یافتگی منابع کتابخانه با رعایت استانداردهای کتابداری
۴. ارتقاء کمی و کیفی خدمات عمومی کتابخانه
۵. ارتقاء سطح فناوری اطلاعات کتابخانه
۶. دستیابی به سطح مطلوب تعامل با سایر کتابخانه‌ها
۷. برخوردار از منابع انسانی متعهد و متخصص

راهبردها:

۱. اطلاع رسانی و شناساندن ظرفیت کتابخانه برای مسئولین
۲. روزرسانی منابع علمی و اطلاعاتی کتابخانه
۳. معرفی اطلاعات کتابشناختی منابع
۴. ایجاد زمینه مناسب برای دسترسی به منابع کتابخانه
۵. ایجاد بستر مناسب سخت افزاری و نرم افزاری برای ارائه خدمات کتابداری
۶. برقراری ارتباط و تعامل با سایر کتابخانه‌های ملی و فرا ملی
۷. بکارگیری نیروهای متخصص و ارتقاء سطح دانش کتابداری و اطلاع رسانی کارکنان کتابخانه

برنامه‌ها:

۱. ارتقای جایگاه کتابخانه به عنوان کتابخانه جامع حوزوی؛
۲. اصلاح ساختار، سازمان نفرات و تامین نیروی انسانی متخصص کتابخانه ها
۳. مجموعه سازی در رشته‌های علوم اسلامی و علوم انسانی مرتبط
۴. سازماندهی منابع کتابخانه‌ها بر اساس استانداردها
۵. استاندارد سازی خدمات عمومی کتابخانه‌ها
۶. توسعه بستر مناسب شبکه و نرم افزار کتابخانه‌ها و راه اندازی کتابخانه دیجیتال
۷. راه اندازی بخش امانی در کتابخانه‌ها
۸. تحقیق و تصحیح و انتشار فهرست نسخ خطی
۹. ایجاد پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه‌ها
۱۰. اطلاع رسانی علمی به پژوهشگران در حوزه های تخصصی کتاب از طریق انتشار نشریه و کتاب و برگزاری نمایشگاه
۱۱. برقراری تعامل با سایر کتابخانه ها و مراکز علمی پژوهشی
۱۲. برگزاری دوره‌های آموزشی برای مراجعه کنندگان و کارکنان کتابخانه؛

بخش مجموعه سازی کتابخانه

فراهم آوری منابع

مجموعه سازی از بخش های مهم در هر کتابخانه است که خط مشی گسترش منابع در آن تدوین می گردد. پس از واگذاری کتابخانه به شورای عالی حوزه تا سال ۱۳۸۳، به دلیل نبود فضای کافی در مخزن کتابخانه، خرید کتابی صورت نمی گرفت و تنها کتاب های وقفی و اهدای به مجموعه اضافه می شد.

با تدبیر مدیر وقت کتابخانه، آقای صادق حسن زاده بخشی از کتاب های تکراری مخزن به سالن های مطالعه منتقل گردید با این کار علاوه بر دسترسی آسان مراجعه کنندگان به منابع کتابخانه، فضای مناسبی در مخزن برای خرید کتاب ایجاد شد و کتاب های ضروری و شروح دروس حوزوی به صورت محدود خریداری گردید.

در ساختار کتابخانه بخشی با عنوان مجموعه سازی در نظر گرفته شده بود که با انتصاب خانم زهرا حسن نژاد به مسئولیت این بخش، راه اندازی گردید. پس از راه اندازی این و بخش مجموعه سازی، با تأکید مدیریت کتابخانه؛ سیاست ها و خط مشی خرید منابع کتابخانه تدوین شد.

مشخص شدن خط مشی کتابخانه در مجموعه سازی، فهرستی از منابع مورد نیاز تهیه و با استفاده از بودجه های حمایتی (از طرف شورای عالی و مدیریت حوزه های علمیه، معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، مرکز خدمات حوزه، دفتر آیت الله علوی، دفتر آیه الله العظمی سیستانی و اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی) خریداری شد.

سالن مطالعه محققین کتابخانه در سال ۱۳۸۵

طرح مجموعه سازی کتابخانه

قبل از اقدام به خرید منابع جلسات مشاوره با اساتید کتابداری و اطلاع رسانی برگزار می‌شد در این جلسات با کمک اساتید و کارشناسان، طرح مجموعه سازی و فراهم آوری با در نظر گرفتن نیاز مخاطب برای کتابخانه تنظیم شد.

نمایش کتب خریداری شده از نمایشگاه بین المللی تهران ۱۳۹۱

طرح فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی

مقدمه

مجموعه‌سازی از بخش‌های مهم در هر کتابخانه است که خط‌مشی گسترش مجموعه منابع و وجین در آن انجام می‌گیرد. از عوامل مهم تاثیرگذار در مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها نوع طبقه‌بندی کتابخانه، جامعه استفاده‌کننده و چگونگی ارائه خدمات کتابداری است. کتابخانه آیت‌الله العظمی بروجردی (ره) از لحاظ طبقه‌بندی در رده کتابخانه‌های عمومی با گرایش علوم اسلامی است که اکثر مراجعه‌کنندگان آن حوزویان و دانش‌پژوهان رشته‌های علوم دینی هستند و در بخش خدمات عمومی کتابداری، این کتابخانه از چندین تالار مطالعه مجزا به صورت قفسه باز و مخزن اصلی به صورت قفسه بسته تشکیل شده است. لذا در انتخاب منابع باید نیاز مخزن و هر یک از تالارها به صورت مجزا مورد بررسی قرار گیرد. همچنین سطح اطلاعاتی جامعه استفاده‌کننده؛ زبان منابع انتخابی (فارسی - عربی و لاتین) مورد توجه واقع شود.

تالار مرجع: مراجعین این تالار اساتید، محققین و پژوهشگران هستند بنابراین اولویت منابع موجود در این بخش، منابع مرجع خواهد بود (کتاب‌های اعلام، کتاب‌شناسی‌ها، دایره‌المعارف‌ها و فرهنگ‌ها و منابع مرجع فقهی، حدیثی، تفسیری و تاریخی شیعی و اهل سنت و ...)

تالارهای عمومی: مراجعین این تالار اساتید، فضایی حوزه، دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری هستند. بنابراین، منابع اصلی و مرتبط علوم اسلامی و کتاب‌های درسی حوزوی، که به طور مداوم مورد نیاز کاربران است، برای این بخش تهیه خواهد شد.

تالار خواهران: از آنجا که تالار خواهران مستقل بوده و امکان دسترسی آنها به منابع تالار مرجع وجود ندارد، بنابراین تهیه منابع این تالار در شاخه‌های «علوم اسلامی و حوزوی، ادبیات، فلسفه، مدیریت و روانشناسی، تاریخ، ...» به دو دسته تقسیم می‌شود.

الف) منابع اصلی و پایه که کاربران در مطالعه آنها مداومت دارند.

ب) منابع مرجعی که استفاده دائمی و همیشگی دارند.

مخزن اصلی: بخش عمده‌ای از منابع در این مخزن نگهداری می‌شود. در تهیه و انتخاب منابع علاوه بر سیاستهای کلی و داخلی کتابخانه محدودیت حجم و فضای آن نیز باید در نظر گرفته شود.

انواع منابع کتابخانه

- کتاب: شامل کتاب‌های خطی، چاپ سنگی، چاپ سری، چاپ صنعتی و کتاب‌های الکترونیکی
- پیاپی‌ها: شامل مجلات و نشریات چاپی و الکترونیکی
- اسناد و مدارک چاپی و الکترونیکی غیر کتابی: پایان نامه‌ها، اسناد، جزوه‌ها و ...
- سایر منابع اطلاعاتی: شامل پایگاه‌های اطلاعاتی

مراحل و روش‌های انتخاب

مراحل انتخاب منابع کتابی، نشریات ادواری، پایان‌نامه‌ها و... هر کدام با توجه به نوع محمل اطلاعاتی متفاوت و در مراحل مختلفی انجام خواهد شد.

- کتاب: در انتخاب این منابع نیاز کاربران در درجه اول اهمیت است، سپس کتاب‌های جدیدالانتشار، کتابهای مرجع، آثار برگزیده، آثار مؤلفان و مشاهیر حوزه موضوعی مربوطه و نواقص کتب دوره ای.
- پایندها: در انتخاب این منابع فرمت دیجیتال در درجه اول اهمیت است، سپس نشریات خاص و برگزیده، نشریات اهدایی و عضویت در پایگاه‌های اطلاعاتی نشریات.
- اسناد: اسناد مکتوب اهدایی مرتبط با حوزه‌های علمی، مراجع معظم تقلید و جمع آوری اسناد مرتبط با شخصیت آیت‌الله العظمی بروجردی، مسجد اعظم و سایر آثار مرتبط با ایشان
- پایان‌نامه‌ها: در انتخاب این منابع فرمت دیجیتال در درجه اول اهمیت است و پایان‌نامه‌های حوزوی، دانشگاهی با موضوعات علوم انسانی و اسلامی، پایان‌نامه‌های اهدایی کاربران خواهند بود.
- پایگاه‌های اطلاعاتی: در انتخاب این منابع نیاز کاربران و امکانات کتابخانه در درجه اول اهمیت است و پایگاه‌های علمی مرتبط با حوزه موضوعی علوم اسلامی و انسانی به زبان فارسی و عربی تهیه خواهند شد. جهت تهیه هر کدام از منابع فوق مراحل و روش انتخاب متناسب با نوع محمل مدون خواهد شد.

خط‌مشی مجموعه‌سازی

یکی از رایج‌ترین و متداول‌ترین ابزارهای برنامه‌ریزی رسمی در کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی خط‌مشی مجموعه‌سازی است و عوامل بسیاری مجموعه‌سازی و خط‌مشی آن را تحت تأثیر قرار می‌دهند. تدوین خط‌مشی مجموعه‌سازی از اهم وظایف این بخش است که در تهیه آن رعایت اصول و استانداردهای کتابداری و مجموعه‌سازی و همچنین سیاستهای داخلی کتابخانه باید لحاظ شود. اهم این موارد عبارتند از:

- تعریف دقیق جامعه کتابخانه و بیان خصوصیات اساسی استفاده‌کنندگان اصلی کتابخانه؛
- تدوین اهداف و برنامه‌های اساسی کتابخانه و تبیین اینکه کتابخانه برای پاسخگویی به چه نیازهای اطلاعاتی تشکیل شده است؛
- تبیین محدودیت‌ها و موانع مجموعه‌سازی؛
- تعیین موضوعات مجموعه‌سازی و تعریف حدود و عمق مجموعه‌سازی در هر کدام از آنها؛
- تعیین زبان، سطح و نوع منابع اطلاعاتی؛
- تعیین میزان مجموعه‌سازی و سطح همکاری بین کتابخانه‌ای در انتخاب و تهیه منابع اطلاعاتی؛
- تدوین سیاست ارزشیابی و سیاست وجین مجموعه، شامل چگونگی تهیه نسخه‌های تکراری و شیوه‌های وجین؛
- تدوین سیاست‌ها منابع اهدایی و شرایط اهدا؛
- سیاست‌گذاری برای حفاظت از مجموعه و نگهداری مجموعه‌های ویژه؛
- محدودیت منابع مالی؛
- افزایش حجم انتشارات و اطلاعات که از آن به «انفجار اطلاعات» نام می‌برند؛

- تنوع محمل‌های اطلاعاتی و شرایط دستیابی به آنها؛
- تغییرات اساسی در بازار خرید و فروش منابع، به ویژه منابع الکترونیکی؛
- حفاظت از مجموعه کتابخانه‌ها؛

کمیت انتخاب

تشکیل کمیته انتخاب از ملزومات مجموعه‌سازی است که جهت انتخاب تمام منابع کاربرد دارد و روند انتخاب را سوگیری و اعمال سلیقه شخصی خارج خواهد کرد. در تشکیل کمیته انتخاب بایستی به نوع کتابخانه و خدمات آن، حوزه موضوعی کتابخانه، بودجه کتابخانه، نوع محمل اطلاعاتی... توجه شود.

ابزارها و مراجع مورد استفاده

شناسایی منابع اطلاعاتی، مرحله‌ای اساسی و مهم در انتخاب و سفارش منابع است. ابزارهای انتخاب، شناسایی و انتخاب منابع اطلاعاتی را تسهیل می‌کنند. هر چند بسیاری از ابزارهایی که امروزه در مجموعه‌سازی استفاده می‌شود و در اینجا از آنها نام برده می‌شود، در اصل برای چنین منظوری تولید نشده‌اند؛ اما کارکرد ابزارهای انتخاب را دارا هستند. این ابزارها عبارت‌اند از:

- فهرست ناشران؛
- فهرست انتشارات سازمان‌ها و انجمن‌ها؛
- نمایشگاه‌ها و کتابفروشی‌ها؛
- کتاب‌شناسی‌ها و مجلات تخصصی؛
- اینترنت و پایگاه‌های اطلاعاتی؛
- فهرست معرفی آثار مرجع؛
- منابع نقد و بررسی.

ارزیابی مجموعه

ارزیابی مجموعه به صورت دوره‌ای، توسط بخش مجموعه‌سازی انجام می‌شود. مجموعه منابع اطلاعاتی یک کتابخانه را از جنبه‌های مختلف و با روش‌های گوناگون می‌توان ارزیابی کرد. هرکدام از روش‌ها، برای ارزیابی جنبه خاصی از مجموعه طراحی شده‌اند یا برای هدف خاصی مفیدتر هستند. بنابراین، با توجه به هدف ارزیابی و اطلاعات مورد نیاز، باید روش ارزیابی مناسب را انتخاب کرد. مهم‌ترین روش‌های ارزشیابی مجموعه عبارت‌اند از:

- بررسی میزان استفاده از مجموعه
- بررسی مجموعه موضوعی
- نظرسنجی از جامعه کتابخانه و میزان رضایت‌مندی آنها
- فهرست‌های پیشنهادی متخصصان و فهرست‌های معتبر موضوعی
- مدارک استفاده نشده

صحافی و مرمت

بسیاری از منابع موجود در کتابخانه‌ها، با گذر زمان و تأثیر عوامل آسیب‌رسان، دچار تخریب می‌شوند. بنابراین، برای نگهداری این منابع و حفظ ظاهر آنها، نیاز به مرمت و صحافی از ضرورت‌های کتابخانه و کتابداری است. حفاظت و مرمت مواد کتابخانه‌ای، به ترکیب فیزیکی و شیمیایی ماده، محیطی که در آن ذخیره شده‌اند، مدت زمان استفاده و نوع استفاده درست یا نادرست از منبع بستگی دارد.

انتخاب جلد و روکش، نوع دوخت، شکل‌بندی و ...، برای هر منبع، متناسب با حجم و نوع استفاده آن متفاوت خواهد بود. تشخیص این مهم بر عهده کارشناس بخش صحافی است.

پایگاه کتابشناسی آیت الله العظمی بروجردی (ره)

مقدمه

آیت الله العظمی بروجردی در برهه ای از تاریخ، تنها مرجع زمان خود بوده است. ایشان در ابعاد مختلف دینی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و ... منشا خدمات گسترده ای بوده اند که مهمترین آن حوزه علمیه می باشد. جایگاه عظیم و مقتدرانه ایشان در حکومت سیاسی کشور قابل چشم پوشی نیست. به گونه ای که بارها با قدرت و اقتدار در مقابل اقدامات غیر دینی و خلاف حکومت سیاسی زمان مقابله نمودند و تا امروز ثمره ی آن را شاهد و ناظر هستیم.

از طرف دیگر، آیت الله بروجردی یک شخصیت جهانی بودند که در بسیاری از کشورهای جهان از آسیا و آفریقا گرفته تا اروپا و امریکا، پیروان و مقلدانی داشته اند. به گونه ای که رحلت ایشان، انعکاس گسترده ای در سطح جهان و در بین ادیان و مذاهب مختلف داشته و در برخی از کشورها عزای عمومی اعلام شده و پرچم های اکثر سفارتخانه ها نیمه افراشته شدند. بسیاری از شخصیت های دینی و سیاسی کشورهای اسلامی و غیر اسلامی به مناسبت رحلت ایشان بیانیه هایی منتشر کردند و حتی در رسانه های جهانی رحلت ایشان در سطح گسترده ای انعکاس یافت.

با توجه به مطالب مذکور، انتظار می رود پس از گذشت بیش از نیم قرن از رحلت این مرجع دینی، اقدامات شایسته ای جهت معرفی این شخصیت بزرگ به نسل های بعد و ترویج مبانی فکری و اندیشه های ایشان، از سوی مراکز و کانون های مرتبط و وابسته انجام گیرد. آنچه وظیفه اصلی کتابخانه در این خصوص است جمع آوری آثار علمی، تاریخی به یادگار مانده از این زعم عالمقدر و هر آنچه در مورد ایشان ثبت و منتشر شده می باشد.

کتابخانه آیت الله بروجردی در راستای رسیدن به این هدف اقدام به ایجاد پایگاه «کتابشناسی آیت الله بروجردی» نموده است که طرح آن همراه با مراحل انجام پروژه ارائه می گردد.

هدف

هدف اصلی پروژه حاضرگردآوری انواع گوناگون اطلاعات پیرامون ابعاد شخصیتی و زندگی آیت ... العظمی بروجردی (ره) در یک مجموعه کامل می باشد. به گونه ای که گروه های مختلف مخاطب بتوانند در این پایگاه، اطلاعات مورد نیاز خود را کسب نمایند.

جامعه مخاطب

۱. پژوهشگرانی که صرفاً به آثار تالیفی آیت ... العظمی بروجردی (ره) نیاز دارند.
۲. مخاطبانی که می خواهند با شخصیت آیت ... العظمی بروجردی (ره) از ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و ... آشنا شوند و سیر زندگی ایشان را مورد مطالعه قرار دهند.

اهمیت پروژه

۱. حفظ و نگهداری همه شواهد و مدارک مستند و معتبر مربوط به این عالم بزرگ جهانی، مانع از ایجاد انحراف در ابعاد شخصیتی ایشان و احتمالا انتساب برخی اطلاعات نادرست به این شخصیت در طول تاریخ و سال های بعد می گردد.

۲. بسیاری از اطلاعات مربوط به این شخصیت در اختیار شاگردان و افرادی که از نزدیک ایشان را درک نموده اند می باشد، که با فوت این اشخاص بسیاری از اطلاعات مستند و مهم در مورد آیت ... العظمی بروجردی (ره) از دست خواهد رفت، برای ممانعت از این اتفاق مدیریت دانش ذهنی شخصیت های مذکور از اهمیت زیادی برخوردار است

۳. این پروژه ابعدی از شخصیت آیت ... العظمی بروجردی (ره) که کمتر به آنها پرداخته شده است را مشخص نموده و در نتیجه مانع از انجام پژوهش های کم مایه و تکراری گردیده و از سویی دیگر دریچه ای نو جهت پژوهش در ابعاد مختلف این شخصیت جهانی ایجاد خواهد کرد.

۴. این پروژه با ایجاد امکان دسترسی به متن کامل منابع اطلاعاتی به ویژه منابعی که دسترسی به متن کامل آنها معمولا مشکل بوده و یا اینکه تعداد محدودی از این منابع وجود دارد، کمک شایانی به پژوهشگران خواهد نمود.

محتوای پایگاه

این پایگاه اطلاعاتی حاوی دو گروه اطلاعات می باشد:

۱. اطلاعات کتاب شناختی و متن کامل آثاری که مولف اصلی آنها آیت ... العظمی بروجردی (ره) بوده و یا تحت نظر ایشان تولید شده اند.
۲. اطلاعات کتاب شناختی و متن کامل آثاری که پیرامون ابعاد مختلف شخصیت و خدمات آیت ... العظمی بروجردی (ره) تدوین شده اند.

انواع قالب های اطلاعاتی

۱. کتاب
۲. نشریات و روزنامه ها
۳. پایان نامه
۴. منابع دیداری و شنیداری (فیلم و صوت)
۵. اسناد (تصاویر، نامه ها، اجازات و ...)
۶. سخنرانی ها؛ گزارش های سالگرد ارتحال آیت ... العظمی بروجردی (ره)
۷. انجام مصاحبه با افراد دارای اطلاعات معتبر و مستند

سر عنوان های موضوعی اصلی

محتوای آثار گردآوری شده پیرامون حوزه های موضوعی ذیل با محوریت آیت ... العظمی بروجردی (ره) می باشد، به گونه ای که با جستجوی هر یک از سرعنوان ها در پایگاه، مجموعه آثار مرتبط با آن سرعنوان مشخص و ارائه می شود. به طور مثال چنانچه فردی به دنبال اطلاعاتی پیرامون دیدگاه و اقدامات آیت ... نسبت به "فرقه بهائیت" باشد، با جستجوی کلید واژه "بهائیت" همه انواع قالب های اطلاعاتی اعم از سند، مقاله، کتاب، نامه، تصویر و ... که مربوط به "رابطه آیت ... بروجردی و بهائیت" باشد ارائه می شود.

- دیدگاه و اندیشه های مذهبی (مبارزه با بهائیت، مکتب فقهی، اجتهادی، اصولی...)
- دیدگاه و اندیشه های سیاسی (رابطه با شاه و حکومت، رابطه با امام خمینی...)
- نقش ایشان در حوزه علمیه (امتحانات حوزه، سروسامان دادن به امور دفتری و اداری و مالی...)
- اقدامات و فعالیتهای مذهبی و حقوقی (قانون اصلاحات ارض، تقریب مذاهب اسلامی، اعزام مبلغان به خارج از کشور، اعزام مبلغ به نقاط مختلف ایران، حضور زنان در انتخابات، فتواها، اقدامات عمرانی (ساخت مدرسه، مسجد، حوزه علمیه، بیمارستان، کارخانه و ...)
- اقدامات و حیات علمی (احیای آثار کهن، انتشار نشریات و کتاب، شاگردان، استادان، تدریس و ...)
- فضایل فردی و زندگی ایشان (زندگی خانوادگی، فضایل اخلاقی، فعالیتهای اجتماعی و فرهنگی، مراسم تشییع و تدفین آیت الله بروجردی و پیامدهای آن، رابطه با امام خمینی و سایر علمای مطرح آن زمان، زندگی در بروجرد، نجف، قم)
- فعالیت های انجام شده در مورد ایشان (مراسم های سالگرد، سخنرانیها، همایش ها و کنگره های برگزار شده و ...)

مراحل اجرای پروژه:

مرحله اول: مشخص کردن محتوا

محتوای این پایگاه در قالبهای مختلف به چند روش انتخاب خواهد شد.

۱. آثاری که به طور کامل به شخصیت آیت الله بروجردی (ره) پرداخته اند و کل اثر سازماندهی خواهد شد.
۲. آثاری که فصل یا بخشی خاص و مشخصی به شخصیت آیت الله بروجردی (ره) پرداخته اند و همان بخش انتخاب و سازماندهی خواهد شد.
۳. آثاری که در صفحات یا حتی پاراگراف های پراکنده به شخصیت آیت الله بروجردی (ره) پرداخته اند. فصل یا بخش مربوطه انتخاب و سازماندهی خواهد شد.

مرحله دوم: فهرست نویسی

۱. ثبت مشخصات کتابشناختی تمام آثار متناسب با محمل

۲. مشخص کردن و جداسازی نوع محمل اطلاعاتی
۳. انتخاب کلید واژه های استاندارد مرتبط و مناسب با محتوا
۴. بررسی کلیدواژه ها توسط کارشناس بخش فهرست نویسی (آقای محفوظی)
۵. ثبت اصلاحات کارشناس
۶. مستندسازی کلیدواژه ها و افزودن به پایگاه

مرحله سوم: دیجیتال سازی

۱. چنانچه اثر به طور کامل به شخصیت آیت الله بروجردی (ره) پرداخته باشد، متن به صورت کامل عکس برداری خواهد شد.
۲. چنانچه فصل یا بخش خاص و مشخصی به شخصیت آیت الله بروجردی (ره) پرداخته باشد صرفاً همان بخش یا فصل عکس برداری خواهد شد.
- (تصویر جلد کتاب، صفحه شناسنامه، فهرست مطالب به طور کامل باید عکس برداری گردد و چنانچه در انتهای مباحث فهرست منابع، تصاویر یا ضمایمی مرتبط ذکر گردیده این فهرست ها نیز باید عکس برداری گردند)
۳. چنانچه اطلاعات مربوط به شخصیت آیت ... در صفحات پراکنده و حتی در پاراگراف های خاصی مطرح شده است باید عکس برداری از ابتدای بخشی که دارای عنوان و سرفصل مشخصی است صورت گیرد.
- (تصویر جلد کتاب، صفحه شناسنامه، فهرست مطالب به طور کامل باید عکس برداری گردد و چنانچه در انتهای مباحث فهرست منابع، تصاویر یا ضمایمی مرتبط ذکر گردیده این فهرست ها نیز باید عکس برداری گردند).
۴. تهیه تصاویر دیجیتال از منابع فوق و تبدیل آنها به قالب های مناسب
۵. ثبت اطلاعات در نرم افزار دیجیتال کتابخانه
۶. لینک اطلاعات کتابشناختی به فایل های دیجیتال و امکان نمایش برای کاربران و تهیه وب ویو

طرح کتابشناسی آیت الله العظمی بروجردی

گزارش کتابشناسی آیه ۱... العظمی بروجردی

محتوای پایگاه به دو گروه تفکیک و غالب آنها تهیه شده است:

۱. اطلاعات کتابشناختی و متن کامل آثاری که مؤلف اصلی آنها آیت ا... العظمی بروجردی (ره) بوده و یا تحت نظر ایشان تولید شده‌اند.
۲. اطلاعات کتابشناختی و متن کامل آثاری که پیرامون ابعاد مختلف شخصیت و خدمات آیت ا... العظمی بروجردی (ره) تدوین شده‌اند.

محتوای این پایگاه بر اساس نوع قالب‌های اطلاعاتی به شرح زیر تفکیک شد:

۱. کتاب
۲. نشریات و روزنامه‌ها
۳. پایان نامه
۴. منابع دیداری و شنیداری (فیلم و صوت)
۵. سخنرانی‌ها
۶. اسناد (تصاویر، نامه‌ها، اجازات و)
۷. گزارش‌های سالگرد ارتحال آیت ا... العظمی بروجردی (ره)
۸. انجام مصاحبه با افراد دارای اطلاعات معتبر و مستند

جمع آوری محتوا

جستجوی اطلاعات از طریق سرعنوانهای مشخص شده در طرح از طریق منابع و پایگاههای مختلف در حال جمع آوری می باشد، تا کنون منابع کتابی و آثار گروه اول به طور کامل جمع آوری شده است. پایگاههای محل رجوع عبارتند از:

کتابخانه های ملی جمهوری اسلامی، مجلس شورای اسلامی، مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی، مرکزی دانشگاه تهران، تخصصی تاریخ، آستان مقدس حضرت معصومه، وزارت امور خارجه و مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

پایگاه های اطلاعاتی مگ ایران، مرکز تحقیقات علوم اسلامی نور، مرکز منطقه ای علوم و فناوری اطلاعات شیراز، ایران نمایه، پرتال جامعه علوم انسانی، موتورهای جستجو (گوگل و یاهو و...) و سایر پایگاه ها و کتابخانه های معتبر بین المللی.

ورود اطلاعات به پایگاه اصلی

منابع گروه اول پس از جمع آوری طبق ضوابط مشخص شده در طرح در پایگاهی مجزا فهرست نویسی و عکسبرداری شد. این منابع شامل کتابهای چاپ صنعتی، سنگی، خطی، پایان نامه و... می باشند. منابع گروه دوم در حال جمع آوری است.

معرفی مجموعه منابع کتابخانه

نسخ خطی کتابخانه

بخشی از منابع ارزشمند کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی را مجموعه نفیس نسخ خطی تشکیل می‌دهد. این مجموعه ۵۰۱۰ نسخه خطی را شامل می‌شود که اگر نسخه‌هایی که شامل بیش از یک کتاب و رساله است را متعدد حساب کنیم، عدد به ۸۳۵۰ می‌رسد؛ که اطلاعات آنها چاپ و منتشر شده است.

وجود نسخه‌هایی به «خط مؤلف» مانند: «خط ملاصدرا، محمدتقی مجلسی، علامه مجلسی، عباسقلی سپهر، سیدصدرالدین صدرعاملی و ...» از دیگر شاخصه‌های این مجموعه به‌شمار می‌رود و نمونه خط علما و دانشمندانی مانند میرداماد و شیخ بهائی در این مجموعه وجود دارد. نسخه‌های به خط آیت الله العظمی بروجردی (ره) و نسخه‌های اهدا شده به ایشان نیز در این مجموعه نگهداری می‌شود.

وجود نسخه‌هایی با خطوط زیبا، تذهیب، سرلوح، و نقش و نگار از ویژگی‌های دیگر این مجموعه است. همچنین نسخه‌های نوشته شده قبل از قرن دهم نیز بر ارزشمندی این مجموعه افزوده است.

چاپ سنگی

کتابهای چاپ سنگی از دیگر منابع ارزشمند موجود در کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی است. در حال حاضر چند هزار کتاب چاپ سنگی فهرست‌نویسی و شده است که به طور تقریبی ۱۶۰۰ عدد آن متعلق به کتابخانه شخصی آیت الله العظمی بروجردی بوده است.

مجموعه چاپ سنگی این کتابخانه در رده پرعنوان‌ترین کتابخانه‌های ایران به شمار می‌رود. تنوع گسترده موضوعی این مجموعه را می‌توان یکی از مؤلفه‌های اصلی و خاص این کتابخانه دانست. کتاب‌هایی با موضوعات مختلف «فقهی، اصولی، حدیثی، ادبیات، تاریخ، علوم و فنون، کتابهای درسی و رساله‌های عملیه و ...» پراکندگی موضوعی این منابع را نشان می‌دهد. همچنین تنوع زبانی منابع، وجود کتاب‌هایی با سبک چاپ شهرهایی مثل «استانبول، نجف، قاهره، بمبئی، لوکنهو، لاهور، کانپور، سرینگر و ...» از دیگر شاخصه‌های برجسته این مجموعه می‌باشد.

همچنین قدمت چاپ برخی از این منابع درخور توجه بوده و قریب به ۲۰۰۰ عنوان از آنها در قرن سیزده قمری چاپ و منتشر شده است.

بخش اعظم این مجموعه با وقف و اهدای افراد بزرگی مثل «محمد رمضانی، فرید محسنی اراکی، سیدمحمدحسین علوی طباطبائی و ...» به دست آمده است. در حال حاضر تمامی فهرست‌های این مجموعه قابل دسترس بوده و تصاویر کتابهای سنگی نیز از طریق شبکه داخلی و وب سایت کتابخانه قابل مشاهده است.

کتابهای چاپ سربی

حجم قابل توجهی از مخزن کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی (ره) را مجموعه کتاب‌های چاپ سربی و قدیمی تشکیل می‌دهد. این مجموعه در حال حاضر بالغ بر ۱۲۰۰ عنوان، حدود ۲۰۰۰ جلد را شامل می‌شود که اطلاعات آنها همراه با تصویر در کتابخانه موجود است.

کتاب‌های چاپ شده قبل از ۱۳۰۰ قمری بخشی از این مجموعه را تشکیل می‌دهد. کاربران داخلی کتابخانه می‌توانند از طریق شبکه داخلی اطلاعات کتابشناختی و تصاویر کل کتاب و کاربران خارج از کتابخانه اطلاعات کتابشناختی همراه با تصاویر ابتدایی را مشاهده کنند.

منابع چاپی کتابخانه

بخش عمده‌ای از منابع کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی را کتابهای چاپ صنعتی به زبان‌های فارسی، عربی و لاتین تشکیل می‌دهد. این منابع در مخزن اصلی به صورت قفسه بسته و در تالارهای مطالعه به صورت قفسه باز نگهداری می‌شود.

تاریخ چاپ این منابع بین سال‌های ۱۳۰۰ - ۱۳۹۵ شمسی را شامل می‌شود و کتاب‌های چاپی قبل از این تاریخ به صورت جداگانه نگهداری می‌شود. از این مجموعه قریب به نود هزار جلد فهرست‌نویسی شده و با توجه ادامه کار فهرست‌نویسی تعداد منابع ساماندهی شده در حال افزایش است و به صورت هفتگی روزآمدسازی می‌شود. این منابع طبق رده‌بندی کنگره (LC) طبقه‌بندی شده‌اند و غالب موضوعات در حوزه علوم اسلامی و انسانی است که فراوانی منابع بر حسب موضوع به شرح نمودار زیر است.

کتابهای لاتین

مجموعه کتابهای لاتین از دیگر منابع موجود در کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی است که در حال حاضر بالغ بر ۱۳۰۰ عنوان شده است.^۱ این مجموعه که به زبانهای انگلیسی، فرانسه، آلمانی، روسی، اسپانیایی، ایتالیایی و ترکی استانبولی است. تفکیک زبانی کتابهای لاتین بدین شرح است: زبان فرانسه ۱۰۰۰ عنوان؛ زبان انگلیسی ۲۰۰ عنوان؛ زبان آلمانی ۱۰۰ عنوان و سایر زبانها. این منابع غالباً با موضوعات ادبیات، آموزش زبان، اسلام، فلسفه، تاریخ می‌باشد. بخشی از کتابهای آلمانی به رسم الخط قدیمی آلمانی تخصص دارد.

قدمت چاپ و برخی عناوین این مجموعه درخور توجه بوده است. قدیمی‌ترین چاپ‌های این مجموعه مربوط به سال ۱۶۹۹ با موضوع کیمیا و کیمیاگری به زبان فرانسه، سال ۱۸۵۰ داستان‌های فرانسوی و سال ۱۸۹۱ واژه‌نامه آلمانی به فرانسه بوده و تعداد قابل توجهی مربوط به قرن ۱۹ میلادی می‌باشد. عناوینی چون «سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک طوسی، چاپ ۱۸۹۳»؛ «هزار و یکشب، چاپ ۱۹۳۰» به زبان فرانسه از دیگر شاخصه‌های این مجموعه است. بالغ بر ۷۰ جلد نشریات ادواری و سالنامه به زبان فرانسه و آلمانی از دیگر موجودی ارزشمند این مجموعه است.

۱. تازگی حدود دو هزار جلد دیگر به این بخش افزوده شده که هنوز مورد بررسی قرار نگرفته است.

کتاب‌های درسی

کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی دارای مجموعه‌ای از کتابهای درسی است که به جهت ویژگیهای خاص متمایز شده‌اند. غالب این منابع از جمله آثاری است که مورد تأیید و تألیف وزارت معارف (آموزش و پرورش) بوده و جهت تدریس در مدارس برای مقاطع مختلف تحصیلی تهیه شده است. کتاب‌هایی مانند روش تدریس آموزگاران، کتب درسی کشورهای دیگر، کتابهای راهنمای تحصیلی، شیوه‌نامه امتحانات، کتابهای برنامه‌ریزی درسی و ... از دیگر منابع تشکیل دهنده این مجموعه هستند.

در حال حاضر موجودی این مجموعه شامل ۳۰۰۰ عنوان و حدود ۴۰۰۰ نسخه می‌باشد که تعداد ۵۰۰ عنوان از آنها چاپ سنگی و ۶۰۰ عنوان چاپ سربی و ۹۰۰ عنوان چاپ صنعتی را شامل می‌شود. اکثر کتابهای چاپ سنگی متعلق به دوره تاریخی (۱۳۰۰ - ۱۳۵۰ قمری) و دوران ناصرالدین شاه و احمدشاه قاجار است. سایر این مجموعه در بازه زمانی ۱۳۴۱ - ۱۳۲۰ شمسی منتشر شده است، که قدیمی‌ترین آنها مربوط به دهه ۱۲۸۰ شمسی (دوره حکومت محمدعلی شاه و احمد شاه قاجار) و جدیدترین آنها مربوط به سال ۱۳۵۷ می‌باشد.

جهت سازماندهی این مجموعه از شاخه آموزش در رده‌بندی کنگره همراه با تغییرات جزئی استفاده شده و کل منابع در ... شاخه موضوعی اصلی طبقه بندی شده‌اند که عبارتند از: «علوم طبیعی، شرعیات، ریاضیات، هندسه، علوم اجتماعی و انسانی، فیزیک، شیمی، تاریخ، جغرافیا، زبان و ادبیات فارسی و آموزش‌های فنی و حرفه‌ای».

نشریات و مطبوعات

نشریات موجود در کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی در دو قالب چاپی و دیجیتال نگهداری می‌شود. عناوین جدیدالانتشار و نشریات جاری صرفاً در قالب چاپی بوده و نشریات قدیمی و منحصر علاوه بر نسخه چاپی در قالب دیجیتال نیز قابل دسترسی می‌باشند. گروه دیگر نشریات کتابخانه، صرفاً در قالب دیجیتال موجود بوده و نسخه چاپی آنها در کتابخانه موجود نمی‌باشند.

حوزه موضوعی نشریات شامل «علوم قرآنی، علوم حدیث، فقه و اصول، حقوق، تاریخ، کلام، تقریب مذاهب، علم رجال، علوم سیاسی، اقتصاد اسلامی، روانشناسی، خانواده و مشاوره، علوم اجتماعی و جامعه شناسی، مدیریت، ادبیات، هنر و معماری اسلامی، علوم ارتباطات و اطلاع رسانی، فرهنگ و رسانه، تحقیق و پژوهش» می‌شود. در هر یک از حوزه‌های موضوعی تلاش شده نشریاتی با گرایش دینی و اسلامی تهیه و گردآوری گردد.

غالب نشریات موجود، به لحاظ محتوا و تاریخی در کمتر کتابخانه‌ای نگهداری یا سازماندهی شده است. تنوع و تعدد سالنامه‌ها از دیگر شاخصه‌های برجسته این مجموعه است، در حال حاضر کتابخانه با بیش از ۲۰۰ عنوان سالنامه که شامل سالنامه‌هایی از «سازمان‌ها، مساجد، تاریخ و فرهنگ شهرهای مختلف کشور، مراکز نظامی و بهداشتی، سالنامه احزاب و گروه‌ها، سالنامه مراکز علمی و دانشگاهی، مدارس و دبیرستان‌ها، بنادر و گمرک، انجمن‌ها، مراکز و باشگاه‌های ورزشی» می‌باشند. قدیمی‌ترین سالنامه موجود «سالنامه دولت علیه ایران» مربوط به سال ۱۲۹۷ می‌باشد.

بیش از ۵۵ عنوان روزنامه در حوزه‌های مختلف «سیاسی، تاریخی، فرهنگی، علمی و دینی» از دیگر موجودی این مجموعه است، که بخش عمده‌ای از عناوین مربوط به دوره قبل از انقلاب اسلامی است.

دسترسی به اطلاعات کتابشناختی نشریات و مشاهده نشریات دیجیتال برای کاربران داخلی و خارج از کتابخانه فراهم است همچنین امکان کپی و عکس‌برداری از نشریات چاپی برای کاربران وجود دارد.

بخش ساماندهی منابع کتابخانه

هر کتابخانه حاوی مجموعه کتاب‌ها و موادی است که آن‌ها را بر مبنای نیازهای مراجعان خود تهیه و گردآوری می‌کند. این مجموعه در صورتی قابل استفاده است که مراجعان بتوانند پاسخ نیازهای اطلاعاتی خود را به سرعت و سهولت پیدا کنند؛ از این رو لازم است مجموعه منابع کتابخانه را بر اساس یکی از روش‌های متعارف فهرست‌نویسی و ساماندهی کرد تا نیازهای مراجعان به بهترین وجه تأمین شود.^۱

امروزه فهرست‌نویسی فعالیتی علمی و پژوهشی در جهت ساماندهی مجموعه کتابخانه است که حرفه‌ای تخصصی و قانونمند شناخته می‌شود و به دانش تخصصی و آگاهی‌های عمومی وسیع نیاز دارد. بخش فهرست‌نویسی یکی از بخش‌های مهم خدمات فنی در کتابخانه‌ها است و شامل فعالیت‌هایی از قبیل فهرست‌نویسی، رده‌بندی، نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی می‌شود.^۲

فهرست‌نویسی کتاب‌های چاپی

کار فهرست کردن کتاب‌ها در کتابخانه، از همان روزهای نخست تأسیس کتابخانه و پس از اهدای اولین مجموعه از طرف مؤسس معظم شروع شد. آقایان حجج الاسلام میرزا حسن نوری همدانی و شیخ عبدالغنی مهدوی صفت و آقای میرزا حسن آشتیانی کتاب‌ها را در دفترهای مخصوص رحلی و کارت‌های مخصوص کارت‌دان ثبت می‌کردند. این دفترها که اغلب به خط

۱. رحمت‌الله فتاحی وسیدمهدی طاهری، فهرست‌نویسی اصول و روش‌ها، ویرایش چهارم (تهران: کتابدار، ۱۳۸۴)، ص ۷.

۲. همان.

مرحوم مهدوی صفت بودند به چند صورت نگاشته شده بودند: دفتر کتاب‌های کتابخانه براساس شماره مسلسل؛ دفتر کتاب‌های اهدایی بر اساس واقفان؛ دفتر کتاب‌ها بر اساس عنوان کتاب و به صورت حروف الفبا.

در سال ۱۳۷۶ برای بازسازی مخزن برای مدتی کتابخانه تعطیل شد و کلیه کتاب‌ها به سالن‌های مطالعه منتقل شدند و مخزن در دو طبقه بازسازی و وقفه‌بندی شد. سپس کتاب‌ها به مخزن برگردانده شدند.

چیدمان و طبقه‌بندی جدید کتاب‌ها، توسط آقای علی اکبر زمانی نژاد و همکاری چند نفر از کتابشناسان حوزوی به صورت موضوعی انجام شد. در طبقه‌بندی قبلی منابع مخزن به صورت سلیقه‌ای بود و کتاب‌های اهدایی آیه‌الله مقدس اصفهانی و آیه‌الله فرید اراکی به صورت جداگانه و در قفسه‌هایی به نام خود واقفین نگهداری می‌شد.

در طبقه‌بندی جدید تمامی کتاب‌های چاپی بر اساس موضوع جداسازی و چیدمان شده بودند و عملاً دفاتر و کارت‌های برگه‌دان‌ها در پیدا کردن کتاب‌ها کارایی نداشتند. لازم بود کتاب‌ها فهرست و لیبل جدید بر روی آنها نصب شود. مسئولیت فهرست کردن کتاب‌ها از طرف آیه‌الله استادی ریاست محترم کتابخانه به حجة الاسلام والمسلمین آقای صادق حسن زاده واگذار گردید. آقای حسن زاده برای فهرست‌نویسی کتاب‌ها ابتدا در تحقیقی، نظام فهرست‌نویسی و رده‌بندی کتابخانه‌های مهم شهر قم (نظیر کتابخانه آیات عظام مرعشی و گلپایگانی و دفتر تبلیغات اسلامی) را بررسی نمود و با در نظر گرفتن امکانات آن روز نظام مشابهی را برای کتابخانه برگزید. ایشان برای فهرست‌نویسی از کارشناسان حوزوی استفاده کردند.

روش کار به این صورت بود که ابتدا اطلاعات کتاب‌شناختی کتاب‌ها در دفاتر مخصوص ثبت و رده‌ای برای آن مشخص می‌شد. سپس لیبل کتاب‌ها نصب و در قفسه‌ها چیده می‌شدند. در مرحله دوم اطلاعات کتاب‌شناختی ثبت شده در دفاتر در نرم افزار داخلی کتابخانه ثبت می‌شد. مدت زمان اجرای پروژه حدود دو سال بود.

در طبقه‌بندی و فهرست‌نویسی، تعدادی از کتاب‌ها که به شکل جزوه بود یا جلد آن‌ها از بین رفته بود، جداسازی شد. با دقت نظر و اقدام آیه‌الله استادی این کتاب‌ها فهرست شدند که تعداد آنها بیش از هجده هزار جلد شد. امروزه بخشی از منابع کمیاب یا نایاب کتابخانه از میان این کتاب‌ها جداسازی شده است.

یکی دیگر از اتفاقات خوبی که در انجام این پروژه اتفاق افتاد از این قرار بود که: کتابخانه اتاقی را در ضلع شرقی مسجد اعظم به عنوان انبار کتاب در اختیار داشت و مسئولین کتابخانه کتابهای وجین شده را در آن نگهداری می کردند. این اتاق با اقدام آستانه مقدسه، به راهرویی بین صحن مسجد اعظم و صحن عتیق تبدیل شده بود و کتابهای موجود در آن به اتاقی در بالای شبستان سه منتقل شد. در زمان پروژه فهرست نویسی با تدبیر آقای حسن زاده مدیر کتابخانه، این کتابها به کتابخانه منتقل و از میان آنها صدها نشریه و بیش از دویست جلد نسخه خطی جداسازی و تنظیم شد.

بعد از پایان پروژه فهرست نویسی، آیه الله استادی از آقای دانش آشتیانی دعوت کردند و ایشان با حضور در کتابخانه ضمن بازدید از مخزن در جریان تحولات صورت گرفته قرار گرفتند. پس از بازسازی ساختمان کتابخانه و انتقال کتابها به آن، چیدمان کتابها بر اساس همین رده بندی انجام شد.

در سال ۱۳۸۹ بر اساس ساختار کتابخانه بخش ساماندهی راه اندازی شد.

برای ثبت اطلاعات کتابشناختی نیاز به نرم افزار کتابخانه ای بود. پس از مشاوره با کارشناسان فناوری اطلاعات و کارشناسان کتابداری، نرم افزار سیمرخ برای کتابخانه انتخاب و خریداری شد.

مخزن کتابخانه در سال ۱۳۸۰ از سمت چپ:
غلام علی صادق زاده،
عبد الغنی مهدوی صفت،
صادق حسن زاده

گزارش تعیین خط مشی سازماندهی کتابخانه

برای سازماندهی و ارائه خدمات بهتر کتابداری اولین گام انتخاب نرم افزار کتابخانه ای متناسب با نیاز آن کتابخانه است. جهت انتخاب نرم افزار در سال ۸۹ - ۹۰ تحقیقات کاملی انجام شد و بین نرم افزارهای موجود دو نرم افزار «پارس آذرخش» و «سیمرغ» مورد ارزیابی واقع شد. هر دو نرم افزار شباهت و قابلیت های قابل توجهی داشتند.

پس از انجام تحقیقات لازم، نرم افزار سیمرغ به دلیل مجزا بودن پایگاه های اطلاعاتی، امکان ایجاد بانک مستندات درون سازمانی، امنیت بالا در ثبت و حذف اطلاعات، صفحه جستجوی کاربرپسند و ... مورد تأیید و انتخاب واقع شد. در نهایت جمع بندی گزارش برای معاون محترم پژوهش ارسال گردید و پس از موافقت ایشان در تابستان ۱۳۹۰ نرم افزار سیمرغ با ۲ سطح کاربری (کلاینت) تهیه شد. با موافقت مدیر عامل شرکت نوسا دو سطح کاربری دیگر به صورت امانی در اختیار کتابخانه قرار گرفت.

فهرست نویسی کتابخانه، آقای مصطفی محفوظی

تهیه نرم افزار امانت سیمرغ با یک اکانت میز امانت پیشرفته و سه اکانت میز امانت ساده، نرم افزار کتابخانه دیجیتالی و پرتال سیمرغ در مراحل بعدی تهیه گردید.

فهرست نویسی منابع کتابخانه در تاریخ ۹۰/۸/۲۶ زیر نظر فهرست نویس مجرب، آقای مصطفی محفوظی آغاز شد و این همکاری و فهرست منابع ادامه دارد.

در سال اول پنج هزار عنوان و در سال دوم پانزده هزار عنوان، در سال سوم ده هزار عنوان، در سال چهارم شش هزار عنوان و در سال پنجم چهارده هزار عنوان فهرست شدند که در مجموع تا پایان سال ۱۳۹۴ بیش از پنجاه هزار عنوان (هشتاد و پنج هزار جلد) کتاب چاپ صنعتی فهرست نویسی شد. در جدول صفحه بعد گزارش تکمیلی این بخش به تفصیل بیان شده است.

گزارش فهرست نویسی منابع چاپی

فهرست نویسی منابع چاپی کتابخانه طبق اولویت های مشخص شده در طرح سازماندهی منابع چاپی کتابخانه مورد اجرا قرار گرفت. سهولت دسترسی به منابع با نظر گرفتن نیاز مراجعه کنندگان کتابخانه اولویت بندی شد. همزمان فهرست نویسی منابع منحصر به فرد کتابخانه در اولویت کار قرار گرفت و منابع تفکیک شده فهرست نویسی و سازماندهی شدند.

گزارش فهرست نویسی سایر منابع چاپی

این منابع کتاب ها، پایان نامه ها، جزوات، اساسنامه و ترازنامه ها و ... قدیمی را شامل می شود. بخش عمده ای از این منابع در مرحله جداسازی قرار دارند. دو قالب پایان نامه ها و کتابهای علوم نظامی جداسازی شده و در حال سازماندهی و فهرست نویسی قرار دارند. نوع رده بندی و طبقه بندی آنها متفاوت با سایر منابع است و به طریق نظامی داخلی طبقه بندی خواهند شد.

گزارش فهرست‌نویسی کتابهای درسی

بخشی از موجودی مخزن را کتابهای درسی یا منابع آموزشی مورد تأیید وزارت فرهنگ وقت و آموزش و پرورش تشکیل می‌دهند. این منابع بعد از جداسازی در پایگاهی جداگانه و طبق ضوابط خاص توسط یکی از کارشناسان بخش، فهرست‌نویسی و طبقه‌بندی شد. این مجموعه که شامل کتابهای آموزشی دانش‌آموزان، روش تدریس آموزگاران، کتابهای راهنمای تحصیلی، شیوه‌نامه امتحانات، کتابهای برنامه‌ریزی درسی، بخشی از کتابهای درسی دیگرکشورها و ... می‌باشد بر مبنای چهار سطح، ابتدائی، متوسطه، عالی و اکابر در بیش از ۱۰ شاخه موضوعی طبقه‌بندی شد. اکثریت این منابع مربوط به اواخر دوره قاجاریه و بعد از آن هستند.

گزارش فهرست‌نویسی نشریات

این منابع که شامل سالنامه، فصلنامه، ماهنامه، روزنامه‌ها و ... می‌شوند. بعد از جداسازی طبق ضوابط در پایگاه ویژه نشریات فهرست‌نویسی شد و تنها عناوین منحصر و ویژه در فرایند دیجیتال‌سازی قرار گرفتند. فایل دیجیتال و تصویر بخشی از نشریات کمیاب تهیه شد و در روند فهرست‌نویسی و دیجیتال‌سازی قرار گرفت.

گزارش فهرست‌نویسی پایان‌نامه‌ها

پایان‌نامه‌های مرکز مدیریت حوزه علمیه با همکاری کتابخانه آیت الله العظمی حائری (ره) فهرست‌نویسی و دیجیتال‌سازی شدند. این منابع به صورت دیجیتال نگهداری و خدمات آنها ارائه می‌شود. بسته‌ای فایل پایان‌نامه‌های عربی دیجیتال نیز تهیه و در نرم‌افزار ثبت و آماده ارائه به کاربران شد.

فهرست نسخ خطی، سنگی و سربی

اولین فهرست نسخ خطی

برای معرفی و شناسایی نسخ خطی کتابخانه نیاز به فهرست بود که با اقدام آیه الله استادی این نسخه‌ها فهرست شدند. این فهرست در یک جلد به نام «فهرست نسخ خطی کتابخانه مسجد اعظم» در بهار سال ۱۳۶۵ در چاپخانه سلمان فارسی قم چاپ شد. آیه الله استادی در خصوص نحوه چاپ فهرست مذکور در مصاحبه‌ای با نشریه پیام حوزه چنین می‌فرماید:

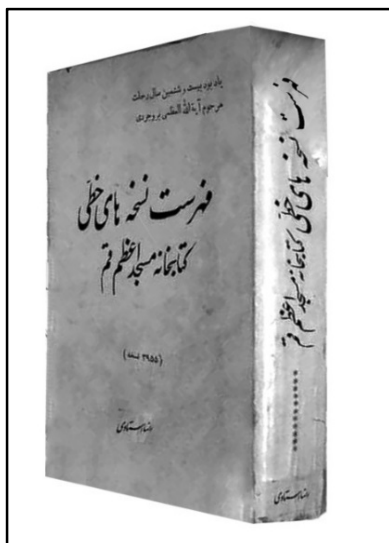
«بنده در فهرست نگاری سبک مختصر نویسی را انتخاب کرده بودم که برخی از کتاب شناسان و فهرست نگاران معروف (مرحوم استاد دانش پژوه) سبک مرا تمجید کرده بود که از تکرار مکررات حتی المقدور پرهیز شود و زودتر نسخه‌ها و کتاب‌ها معرفی و در دسترس فضلا اساتید و محققان قرار گیرد، که اگر این سبک لااقل به عنوان مرحله اول کار دنبال می‌شد ما امروز در کتابخانه‌هایی مانند آستان قدس رضوی، کتابخانه مجلس و کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی ده‌ها هزار نسخه فهرست نشده نداشتیم و می‌دانید وجود نسخه فهرست نشده در کتابخانه، در حکم عدم وجود است زیرا جز در موارد استثنایی در دسترس محققان قرار نمی‌گیرد.

و نیز بنده از اول با صرف هزینه از بیت المال برای چاپ فهرست‌هایی که گاهی نیمی از آن یا بیشتر از نیم، مطالب تکراری و اضافی و احیاناً تزیینی است، موافق نبودم و هنوز هم معتقدم که لااقل کار در دو مرحله انجام گیرد و

در مرحله اول همه نسخه‌ها با معرفی اجمالی فهرست شود تا مثلاً در کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی هجده هزار نسخه فهرست نشده نداشته باشیم و در مرحله دوم فهرست‌هایی به آن گونه که گفته می‌شود مطلوب است، تألیف و چاپ شود^۱

ایشان می‌افزاید:

«کسانی که می‌گویند این فهرست که شامل چهار هزار نسخه است، باید حداقل در چهار جلد و به گونه‌ای مفصل تنظیم و چاپ می‌شد، بدانند آن زمان، امکانات حوزه برای این قبیل کارها در حد

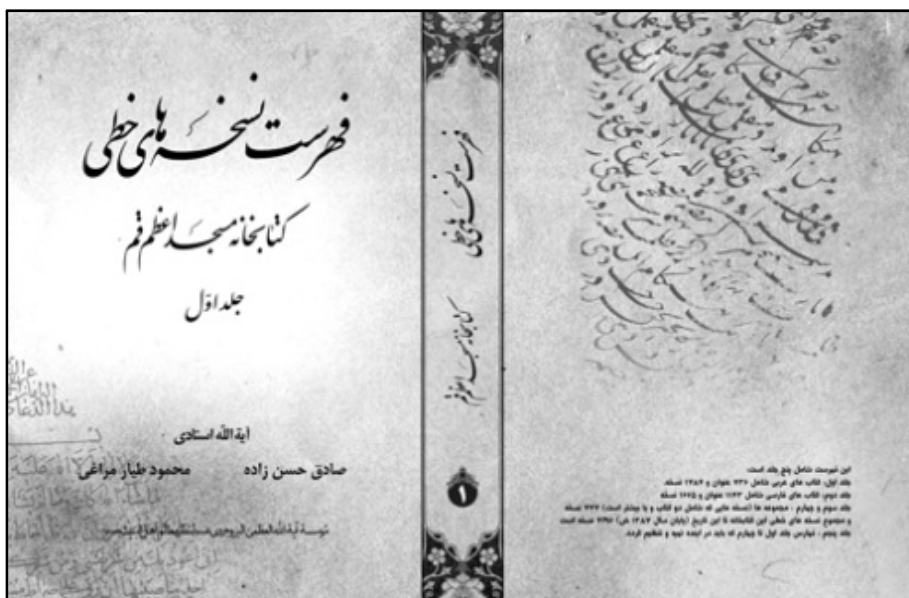
صفر بود و بنده هم اهل توسل به ادارات و امثال آن نبودم. در آن زمان برای چهار هزار جلد، مقرر شده بود چهل هزار تومان (یعنی نسخه‌ای ده تومان) دریافت کنم. سی هزار تومان آن را مرحوم آیت‌الله دانش آشتیانی دادند و ده هزار تومان دیگر، بعد از چاپ کتاب، با فروش صد جلد از آن به مرحوم آیت‌الله حاج شیخ مهدی حائری تهرانی (که همواره در کارهای خیر شرکت می‌کرد) به عنوان انجام یک کار فرهنگی، تأمین شد. وقتی فهرست آماده چاپ شد، هزینه چاپ در حدود هفتاد و پنج هزار تومان برآورد شد و این مبلغ در اختیار نبود. بنابراین با کمک مرحوم حاج طرخانی که یکی از اخیار تجار و مرحوم پدرش معروف به حاج آقا رضا شاهپوری (برادر مرحوم آیت‌الله حاج میرزا جواد تهرانی ساکن مشهد) که در ساخت و ساز مسجد اعظم سهم بسزایی داشتند، پول کاغذ آن (پانزده هزار تومان) تأمین شد. به همراه مرحوم آیت‌الله دانش آشتیانی خدمت مرحوم آیت‌الله العظمی گلپایگانی رسیدیم و از ایشان تقاضای کمک کردیم، آن بزرگوار هم پرداخت هزینه باقی مانده را قبول فرمودند.^۲

۱. پیام حوزه، ش ۳۱ (پاییز ۱۳۸۰)، ص ۱۷۰ - ۱۷۲.

۲. همان.

فهرست نویسی جدید نسخ خطی

پس از تحویل کتابخانه به شورای عالی حوزه علمیه قم مجموعه نسخ خطی کتابخانه طبق فهرست اولیه آیت الله استادی بررسی و چند مورد مفقودی شناسایی شد. برای تحویل نسخ خطی به مدیر کتابخانه و تکمیل شمارش آنها، از میان نسخه‌های پیدا شده از انبار کتابخانه نسخه‌هایی با امضای آیت الله استادی جایگزین نسخه‌های مفقودی گردید.

در سال ۱۳۷۵ طرحی در شورای پژوهشی کشور تصویب شد که مقرر شد در قالب این طرح صد هزار نسخه خطی کشور فهرست شود و اعتباری برای آن در نظر گرفته شد. کتابخانه مسجد اعظم با بیش از ۶۹۰۰ عنوان نسخه خطی جزء ده کتابخانه برتر کشور محسوب می‌شود. بنابراین فهرست نسخ این کتابخانه در غنای فهرست نسخ خطی کشور مهم بود. برای تهیه فهرست از نسخ خطی کتابخانه، حجة الاسلام والمسلمین مصطفی درایتی مشاور رئیس جمهور وقت،

موضوع را با آیه الله استادی مطرح کردند و ایشان موافقت کردند نسخ خطی کتابخانه در قالب طرح مذکور فهرست شود. پروژه در سال ۱۳۷۸ با مدیریت آقای صادق حسن زاده (مدیر کتابخانه) آغاز شد. ایشان از حجة الاسلام والمسلمین محمود طیار مراغی دعوت کردند تا در تهیه فهرست نسخ خطی با کتابخانه همکاری کند. تهیه فهرست بیش از یک سال طول کشید و آقای حسن زاده ۲۵۰۰ نسخه و آقای طیار مراغی ۱۵۰۰ نسخه را فهرست کردند. بعد از اتمام این طرح، اصل فیش ها در اختیار حجة الاسلام والمسلمین درایتی و یک نسخه از آن ها در اختیار کتابخانه قرار گرفت. با اقدام حجة الاسلام والمسلمین مصطفی درایتی، اطلاعات کتاب شناختی نسخ خطی کتابخانه در مجموعه فهرستواره دستنوشته های ایران (دنا) در سال ۱۳۸۹ و فهرستواره نسخه های خطی ایران (فنخا) چاپ شد.

در سال ۱۳۸۷، آیه الله علوی بروجردی با توجه به اشراف و تجربه آیه الله استادی نسبت به نسخ خطی کتابخانه، از ایشان تقاضا کردند فهرست نسخ خطی کتابخانه را تنظیم و بازبینی نمایند. آیه الله استادی با اعتماد به کار آقایان حسن زاده و طیار مراغی فیش های تنظیمی آنها را در چهار جلد تنظیم و تکمیل کردند. جلد های اول و دوم این فهرست در بهار سال ۱۳۸۸ و جلد های سوم و چهارم آن در زمستان ۱۳۸۹ با حمایت آیه الله علوی بروجردی چاپ شد.

برای استفاده آسان از این فهرست، جلد پنجم تحت عنوان نمایه ها توسط حجة الاسلام والمسلمین حسین حسن زاده و زیر نظر آیه الله استادی در مدت دو سال آماده و در بهار ۱۳۹۲ منتشر شد.

فهرست نسخ خطی کتابخانه مسجد اعظم در سال ۱۳۸۸

فهرست نویسی نسخ چاپ سنگی

کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی با بیش از دوازده هزار جلد کتاب چاپ سنگی یکی از مخازن ارزشمند کتب چاپ سنگی ایران است. تنوع موضوعی (بیش از هشت هزار عنوان در موضوعات مختلف) یکی از شاخصه‌های مهم نسخ چاپ سنگی کتابخانه است.

در بین این نسخ بیش از ۶۶۰ نسخه مصور، رساله‌های عملیه و کتاب‌های درسی جدید در دوره قاجار و ۱۷۵۰ عنوان نسخه نادر موجود است.

در اواخر سال ۱۳۸۹ آقای مجید غلامی جلیسه (فهرست‌نویس مجرب در زمینه نسخ چاپ سنگی) با مراجعه به مدیریت کتابخانه برای فهرست نویسی کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه اعلام آمادگی کردند.

وی پیشنهاد کرد در قبال فهرست نویسی نسخ، یک دوره از تصاویر نسخ سنگی کتابخانه در اختیار مؤسسه بیاض قرار گیرد، با این پیشنهاد و اجرای آن موافقت شد.

فهرست نسخ چاپ سنگی کتابخانه در سه مجلد تنظیم شده است که نیاز به تلخیص و حذف مکررات دارد.

فهرست نویسی نسخ چاپ سنگی، آقایان مجید غلامی جلیسه و حیدر عیوضی

در ادامه، کار فهرست‌نویسی کتاب‌های چاپ گراور، چاپ افست و کتاب‌های چاپ سربی قبل از سال ۱۳۰۰ قمری جداسازی و توسط آقای مجید غلامی جلیسه فهرست و اطلاعات کتاب‌شناختی آنها در نرم افزار سیمرغ ثبت گردید.

گزارش فعالیت سازماندهی نسخ سنگی و سربی

کتاب‌های چاپ سنگی که فهرست شده بودند در سال ۱۳۹۲ در نرم‌افزار تخصصی کتابخانه ثبت و امکان جستجو و مشاهده آن از طریق سایت برای کاربران داخلی و خارجی کتابخانه فراهم شد. همزمان با اجرای ثبت اطلاعات در نرم‌افزار، مشاهیر چاپ سنگی (مؤلف - مصحح - کاتب و...) و موضوعات بکار رفته مستندسازی شده و با رعایت حداکثری نظام یکدست و یکپارچه، در نرم‌افزار کتابخانه ثبت و ضبط شده‌اند.

در ادامه تصاویر توسط کارشناسان بخش دیجیتال به فرمت pdf تبدیل و استانداردهای لازم روی آنها پیاده شد. تصاویر پس از آماده‌سازی به مشخصات فهرست‌ها پیوست و آماده بارگذاری شد.

با انجام این کار تصاویر کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه از سال ۱۳۹۳ به کمک نرم‌افزار کتابخانه دیجیتال قابل بازیابی است و محققان و پژوهشگران از طریق شبکه داخلی و خارج از کتابخانه از طریق نت اطلاعات کتابشناسی همراه با تصاویر را می‌توانند مشاهده و استفاده کنند. بخشی از منابع چاپ سنگی که فهرست شده‌اند، فاقد تصویر و فایل دیجیتال هستند که در حال حاضر در روند عکسبرداری و دیجیتال‌سازی قرار دارند.

کتاب‌های سربی

بخشی عمده‌ای از این منابع در پایگاه مجزا فهرست‌نویسی و الباقی آن در مرحله فهرست‌نویسی است. منابع فهرست شده عکسبرداری و توسط تیم دیجیتال‌سازی آماده شد. تصاویر به اطلاعات کتابشناسی الحاق و در دسترس کاربران قرار گرفت.

کتاب‌های نفیس

این منابع کتاب‌هایی که سال چاپ آنها زیر ۱۳۰۰ قمری است و دیگر منابعی که از لحاظ موضوعی یا وضعیت انتشار منحصر به شمار می‌آیند را شامل می‌شود. این منابع به روش کتابهای چاپی و رده‌بندی کنگره فهرست‌نویسی شد. علاوه بر آن اطلاعات ویژه و منحصر آنها نیز اضافه شد. بخشی از این منابع که همانند کتابهای سنگی فهرست شده بود در روند اصلاح قرار گرفته و به صورت یکدست طبقه‌بندی خواهند شد. تمام این منابع عکسبرداری و روند دیجیتال‌سازی را طی کرده‌اند.

کتابخانه دیجیتال

امروزه، راه اندازی کتابخانه‌های دیجیتال یکی از رسالت‌های اصلی کتابخانه‌های بزرگ بحساب می‌آید. دسترسی آسان به منابع دیجیتال در طول شبانه روز و از طریق وب این امکان را برای پژوهشگران ایجاد می‌کند در هر مکان و زمانی بتوانند به سرعت به منابع مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند. در این راستا راه اندازی کتابخانه دیجیتال از برنامه‌های اصلی کتابخانه بود و با پیگیری‌هایی انجام شد نرم افزار مورد نیاز برای راه اندازی کتابخانه دیجیتال در اواخر سال ۱۳۹۱ تهیه گردید.

برای استفاده بهتر از کتابخانه دیجیتال با همفکری اساتید کتابداری سیاست‌های این بخش تدوین و منابع انحصاری کتابخانه برای دیجیتال‌سازی در اولویت قرار گرفت. فرایند دیجیتال‌سازی عبارت است از عکس برداری واسکن، تنظیم رنگ و حجم تصاویر، پی دی اف سازی و جوین کردن تصاویر، ثبت اطلاعات کتاب‌ها در نرم افزار دیجیتال و لینک کردن آنها به سیمرغ و مرحله پایانی ساختن نسخه وب و یو از تصاویر است.

گزارش کتابخانه دیجیتال

در مرحله اول انتخاب نرم‌افزار دیجیتال در اولویت واقع شد. پس از بررسی و تحقیقات لازم و همفکری و مشورت با اساتید حوزه کتابداری و فناوری نرم‌افزار دیجیتال کتابخانه‌ای سیمرغ تهیه شد.

با اساتید کتابداری و مهندسان فنی مشورت و همفکری شده و آیین‌نامه دیجیتال‌سازی منابع تدوین شد.

مکانی مناسب از جهت نور و فضای کافی، قرارگرفتن ابزارهای بخش دیجیتال، تردد متخصصان فناوری و کتابداری، ... انتخاب شد.

سایر ابزارهای دیجیتال سازی مانند دوربین عکسبرداری، اسکن بوک، رم و حافظه های جانبی، و ... فراهم شد.

منابع انحصاری کتابخانه در اولویت دیجیتال سازی قرار گرفت:

الف) تمام نسخ خطی کتابخانه عکسبرداری شده بود و در این مرحله تبدیل فایل های عکسی به فرمت و سایر استاندارد جهت نمایش تبدیل شد.

ب) بخشی از منابع چاپ سنگی عکسبرداری شده بود و الباقی عکسبرداری شد. سپس تمام مراحل آماده سازی به روند فوق اجرا شد.

ج) منابع چاپ سربی و نشریات قدیمی و منحصر به فرد عکسبرداری شد و آماده سازی شد. بخشی از منابع چاپ سربی در حال عکسبرداری است.

در تهیه کتاب های دیجیتال (Ebook) منابع مرجع و دوره ای در اولویت قرار گرفت. و تعداد ۱۰۰ عنوان دایره المعارف لاتین فهرست نویسی و جهت استفاده دسترس پذیر شد.

حجم عظیمی از نشریات قدیمی و کمیاب که در کمتر کتابخانه ای وجود دارند، به صورت دیجیتال سازماندهی و دیجیتال سازی شد. این منابع از طریق مکاتبه با افراد مجموعه دار در حوزه نشریات تهیه شد و ادامه این پروژه در حال انجام است.

از سه نفر کارشناس در بخش دیجیتال سازی جهت عکسبرداری و آماده سازی تصاویر دعوت به همکاری شد.

بارگذاری منابع در نرم افزار کتابخانه دیجیتال شروع شد و نسخه های خطی و چند هزار عنوان نسخه چاپ سنگی و سربی بارگزاری شد.

با راه اندازی کتابخانه دیجیتال آیت الله العظمی بروجردی بستر لازم برای استفاده سایر کتابخانه های حوزوی از خدمات این کتابخانه دیجیتال تحت شبکه اینترنت حوزه فراهم گردیده است.

کتابخانه دیجیتال آیت الله العظمی بروجردی در هفته پژوهش سال ۱۳۹۲ با حضور آیت الله حسینی بوشهری مدیر حوزه های علمیه به صورت رسمی به بهره برداری رسید.

گزارش فعالیت‌های انجام شده در واحد کتابخانه دیجیتال تا پایان سال ۱۳۹۴ به صورت آماری در جدول زیر بیان می‌شود:

کتابخانه دیجیتال و دیجیتال سازی تا پایان سال ۱۳۹۴				
	منابع	عنوان	فایل	ملاحظات
۱	نسخه‌های خطی	۷۲۰۰	۷۲۰۰	با قابلیت مشاهده پنج صفحه نخست از طریق اینترنت و مشاهده کل نسخه از طریق شبکه داخلی کتابخانه
۲	نسخه‌های چاپ سنگی	۷۸۰۰	۳۸۰۰	با قابلیت مشاهده کل نسخه از طریق اینترنت و شبکه داخلی کتابخانه.
۳	کتاب‌های چاپ سری	۸۰۰	۱۴۵۰	با قابلیت مشاهده تمام صفحات کتاب از طریق اینترنت و شبکه داخلی کتابخانه.
۴	کتاب‌های نفیس	۲۱۰	۲۱۰	با قابلیت مشاهده تمام صفحات از طریق اینترنت و شبکه داخلی کتابخانه.
۵	پایان نامه‌های حوزوی	۲۰۰۰	۲۰۰۰	با قابلیت دانلود چکیده از طریق اینترنت و مشاهده تمام صفحات از طریق شبکه داخلی کتابخانه.
۶	پایان نامه کشورهای اسلامی	۹۵۰	۱۵۰۰	با قابلیت مشاهده تمام صفحات از طریق شبکه داخلی کتابخانه
۷	دائرة المعارف لاتین	۱۰۰	۴۲۵	با قابلیت مشاهده تمام صفحات از طریق شبکه داخلی کتابخانه

صحافی

یکی از واحدهای فعال در بخش ساماندهی کتابخانه، قسمت صحافی است. در این واحد کتاب‌هایی که نیاز به تعمیر و مرمت دارند، صحافی می‌شوند.

صحافی کتابخانه سال ۱۳۹۰

بخش اشاعه اطلاعات

خدمات عمومی کتابخانه

هدف اصلی هر کتابخانه‌ای از فراهم‌آوری و مجموعه‌سازی، حفاظت و سازماندهی منابع، همان اشاعه و توزیع اطلاعاتی است که در مجموعه منابع موجود است. بخش اشاعه اطلاعات به طور مستقیم با استفاده‌کنندگان در تماس است و حاصل کار بخش‌های دیگر کتابخانه در این قسمت نمود پیدا می‌کند.

در ساختمان سابق کتابخانه خدمات عمومی کتابداری در دو سالن مطالعه عمومی و ویژه محققین انجام می‌گرفت.

در ساختمان جدید کتابخانه خدمات عمومی کتابخانه‌ای در سه تالار مطالعه و به صورت قفسه باز ارائه می‌شود. هدایت و راهبری هر تالار با کتابدار هر تالار است. کتابخانه دارای یک مخزن اصلی مشترک (قفسه بسته) است که کتاب از طریق میز امانت در هر یک از تالارها در اختیار مراجعه‌کننده قرار می‌گیرد.

در این بخش نقش کتابداران مهم و اساسی است. هر کتابداری چه فارغ‌التحصیل رشته کتابداری باشد و چه رشته‌ای دیگر، باید سعی کند مهارت لازم برای ارائه خدمات مفید و شایسته در کتابخانه را کسب کند. در حال حاضر، خدمات کتابخانه عبارتند از:

۱- خدمات امانت منابع کتابخانه‌ای

۲- خدمات مرجع

۳- خدمات اطلاع‌رسانی (بانک اطلاعات)

تالار عمومی

تالار عمومی برای مطالعه آقایان به صورت قفسه باز و با مساحتی بالغ بر ۳۳۰ متر مربع و ظرفیت ۱۵۰ نفر، در طبقه اول کتابخانه قرار دارد.

تعداد کتاب‌ها در این سالن بیش از هفت هزار جلد و شامل کتاب‌های مرجع و منابع هسته و مورد نیاز مراجعان این تالار در زمینه علوم اسلامی است. متصدی میز امانت کتاب‌های مورد نیاز مراجعان را از مخزن کتابخانه درخواست می‌کند و در اختیار آنها قرار می‌دهد. روزانه صدها نفر در شیفت صبح و عصر برای استفاده از خدمات تالار عمومی به کتابخانه مراجعه می‌کنند.

سالن مطالعه عمومی ۱۳۹۲

مراجعین این تالار طلاب فاضل، دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری هستند. بنابراین، منابع اصلی و پایه علوم اسلامی و علوم انسانی مرتبط با رشته‌های علمی مراجعان، که به طور مداوم مورد نیاز آنهاست، برای این بخش تهیه می‌شود.

تالار محققین

تالار مطالعه مرجع با مساحتی بالغ بر ۱۸۰ متر مربع و ظرفیت پنجاه نفر در طبقه دوم کتابخانه قرار دارد. این تالار با شش هزار جلد از منابع تحقیقاتی علوم اسلامی و کتابهای مرجع در موضوعات اعلام، کتابشناسیها، دایرة المعارفها، فرهنگها و کتابهای تفسیر به صورت قفسه باز در اختیار پژوهشگران قرار گرفته است.

تالار مطالعه محققین سال ۱۳۹۲

قسمتی از این تالار با عنوان بانک اطلاعات دیجیتال، با قفسه‌های چوبی پارتیشن‌بندی شده و میزهای رایانه داخل آن نصب شده است. این میزها به سیستم‌های رایانه تجهیز شده که تعداد آنها ۳۰ دستگاه است.

کاربران بانک اطلاعات به کتابخانه دیجیتال، نمایه نشریات، نرم افزارهای مرکز تحقیقات علوم اسلامی و اینترنت دسترسی دارند. روزانه صدها نفر از اساتید و پژوهشگران برای استفاده از خدمات بانک اطلاعات دیجیتال و تالار مطالعه به این بخش مراجعه می‌کنند.

تالار خواهران

بخش خواهران به شکل مستقل است و دارای تالار مطالعه عمومی با مساحت سیصدوسی متر مربع و ظرفیت یکصد و بیست نفر است. این تالار مانند سالن عمومی به صورت زیبایی چیدمان شده و کتاب‌ها به صورت قفسه باز است. تعداد کتاب‌های این تالار بیش از هفت هزار جلد است که اکثر آنها کتاب‌های مرجع و منابع تحقیقاتی علوم اسلامی و انسانی است. از آنجا که تالار خواهران مستقل بوده و خواهران نمی‌توانند از منابع تالار مرجع استفاده کنند، بنابراین، منابع این تالار به دو دسته تقسیم می‌شود.

الف) منابع منابع اصلی و پایه علوم اسلامی و علوم انسانی مرتبط با رشته‌های علمی مراجعان، که به طور مداوم مورد نیاز آن‌هاست

ب) منابع مرجع

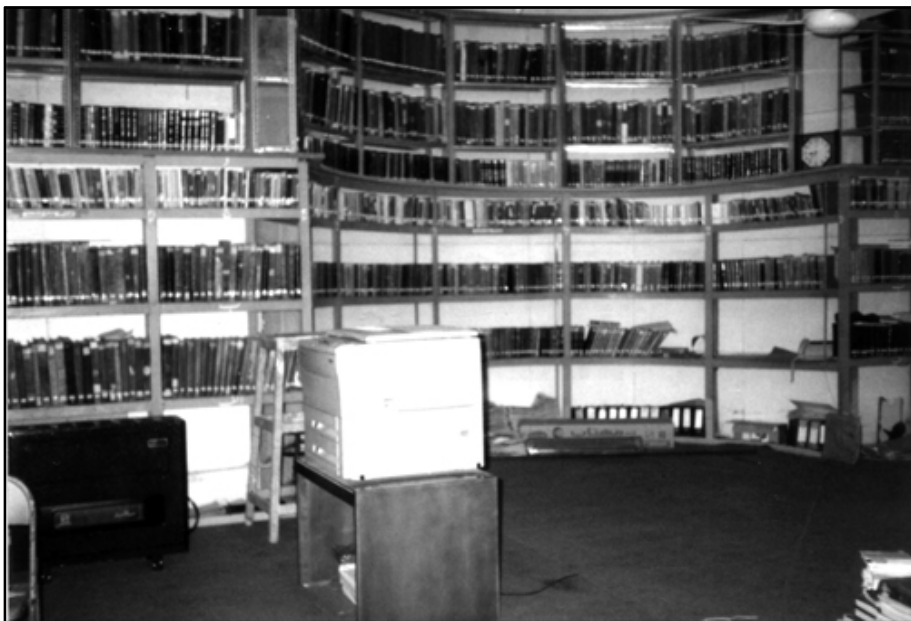
تالار مطالعه بخش خواهران ۱۳۹۲

قسمتی از این تالار با عنوان بانک اطلاعات دیجیتال، با قفسه‌های چوبی پارتیشن‌بندی شده و میزهای رایانه داخل آن نصب شده است. این میزها به سیستم‌های رایانه تجهیز شده که تعداد آنها ۲۰ دستگاه است. روزانه صدها نفر از خانم‌های پژوهشگر برای استفاده از خدمات بانک اطلاعات دیجیتال و تالار مطالعه به این بخش مراجعه می‌کنند.

مخزن

در ساختمان سابق کتابخانه، مخزن در طبقه همکف واقع و ارتفاع آن بیش از هفت متر بود. با توجه به ارتفاع بلند مخزن امکان افزایش ظرفیت و تقسیم آن به دو طبقه وجود داشت. با اقدام آیه الله استادی در سال ۱۳۷۶ کار بهسازی آن انجام گرفت.

در ابتدای شروع کار، کتابخانه برای مدتی تعطیل شد. کتابها با همکاری اداره پشتیبانی مرکز مدیریت، از مخزن به سالنهای مطالعه منتقل و سپس کار ساختن طبقه دوم با سازه فلزی شروع شد. بعد از انجام تغییرات ساختمانی برق‌کشی مخزن تعویض گردید. قفسه‌های فلزی موجود که در کنار دیوارها قرار داشتند به همان شکل قبلی حفظ شد و برای افزایش ظرفیت مخزن، قفسه‌های گالوانیزه با فاصله‌های استاندارد در فضای مخزن بسته شد و کتابها به مخزن برگردانده شدند.

مخزن کتابخانه سال ۱۳۸۰

در سال ۱۳۸۴، بالابری برای حمل کتاب و رفت و آمد کتابداران به مخزن کتابخانه طراحی و نصب شد.

در ساختمان جدید کتابخانه مخزن اصلی کتاب‌ها در طبقه زیرزمین ساختمان قرار دارد و استانداردهای کتابخانه‌ای در ساخت آن رعایت شده است. سیستم‌های امنیتی و سیستم اطفاء حریق سیستم تنظیم درجه حرارت مناسب و میزان رطوبت لازم برای نگهداری کتاب‌ها ایجاد شده و قفسه‌های ثابت و متحرک ریلی در آن نصب شده است.

کتاب‌ها، آرشیو نشریات، پایان‌نامه‌ها در مخزن اصلی نگهداری می‌شوند. برای نگهداری نسخ خطی و کتاب‌های نفیس مخزن مستقلی طراحی شده است.

مخزن کتابخانه سال ۱۳۹۰

امانت منابع کتابخانه‌ای

امانت منابع کتابخانه‌ای، یکی از بارزترین خدمات در کتابخانه است. در حال حاضر برنامه‌ای برای خدمات امانت به خارج از کتابخانه وجود ندارد و استفاده از منابع اعم از کتاب، نشریات، پایان‌نامه‌ها، منابع الکترونیکی در داخل کتابخانه امکان‌پذیر است.

کتاب‌های چاپی

کتاب‌های چاپی با در نظر گرفتن شرایط و ضوابط به اعضای کتابخانه برای مطالعه در تالارهای مطالعه امانت داده می‌شوند.

کتاب‌های خطی و چاپ سنگی به صورت دیجیتال در دسترس کاربران است. اعضای دائمی و کاربران موقت که گذرواژه و نام کاربری بانک اطلاعات را در اختیار دارند، می‌توانند متن کامل این منابع را مشاهده کنند. در صورت تمایل می‌توانند منبع مورد نظر را از کتابدار میز امانت درخواست کنند و به صورت چاپ شده یا بر روی سی‌دی و یا فلش دریافت کنند.

کاربرانی که امکان مراجعه مستقیم به کتابخانه را ندارند، می‌توانند فقط پنج صفحه ابتدایی نسخه خطی را از طریق وبسایت کتابخانه مشاهده نمایند و فرم درخواست را از طریق پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه تکمیل و ارسال کنند تا صفحات مورد نیاز خود را دریافت کنند.

پایان نامه‌ها

مطالعه پایان‌نامه با رعایت ضوابط مربوط به آن در کتابخانه محدودیتی ندارد؛ اما نسخه چاپی و دیجیتال پایان‌نامه به خارج از کتابخانه امانت داده نمی‌شود. کاربرانی که امکان مراجعه

مستقیم به کتابخانه را ندارند، می‌توانند چکیده پایان‌نامه‌ها را از طریق وب‌سایت کتابخانه مشاهده نمایند.

نشریات

نشریات موجود در کتابخانه، در پایگاه نشریات قابل جستجو است. کاربران با ارائه مشخصات اعم از عنوان، شماره و سال، نشریه را از کتابدار امانت درخواست می‌کنند. محدودیتی برای کپی‌برداری از نشریات وجود ندارد و کاربران می‌بایست فرم ویژه تکثیر را تکمیل کنند. خدمات عمومی کتابداری در کتابخانه از طریق یک مخزن اصلی مشترک به صورت قفسه بسته و در سه تالار مطالعه مجزا به صورت قفسه باز انجام می‌شود. هدایت و راهبری هر تالار با کتابدار هر تالار است.

خدمات مرجع

"خدمات مرجع" در واقع کمک‌های فردی است که به کاربران کتابخانه‌ای که در جستجوی اطلاعات هستند داده می‌شود. فرد کمک‌کننده "کتابدار مرجع" نامیده می‌شود. کتابدار مرجع به عنوان "رابط بین کاربر و اطلاعات" و "هدایت‌کنندگان کاربران در بزرگراه اطلاعاتی" عمل می‌کند. کتابداران مرجع کتابخانه با در نظر گرفتن نیاز کاربر، سطح اطلاعاتی وی و رعایت اولویت‌های کاری، نوع و میزان خدمات مرجع را تشخیص و ارائه می‌کند. آموزش استفاده از کتابخانه و نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای به کاربران جدیدالورود و کمک به مراجعه‌کنندگان در یافتن اطلاعات از وظایف اصلی این بخش است.

بانک اطلاعات

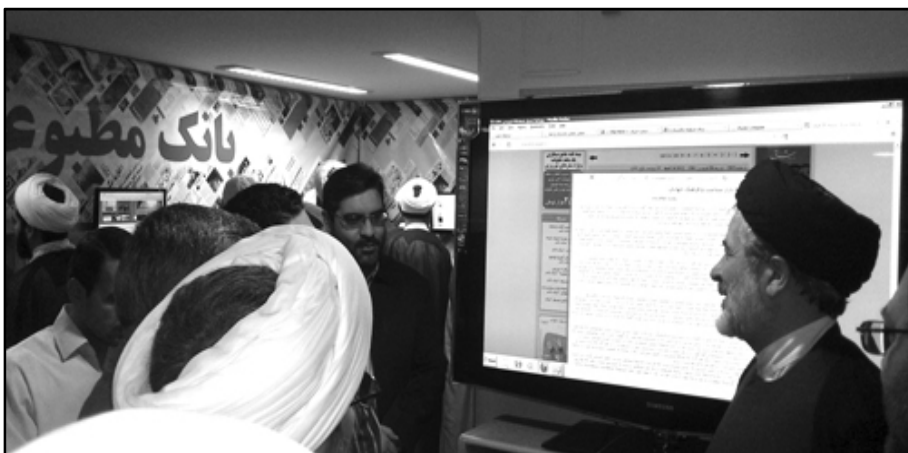
با ورود رایانه و ایجاد پایگاه‌های اطلاعاتی، خدمات اطلاع‌رسانی در کتابخانه‌ها ایجاد شده است. در این نوع خدمات، بخشی از خدمات مرجع و مشاوره‌ها به صورت رایانه‌ای و معمولاً با عبارت "از کتابدار پرس" و با سرعت بالا صورت می‌گیرد. همچنین کتابخانه با در نظر گرفتن

جامعه استفاده کننده و نیاز آن‌ها، اشتراک و نحوه دسترسی به پایگاه‌های اطلاعاتی مفید را فراهم می‌کند تا کاربران عضو بتوانند براحتی به منابع بیشتر و روزآمد دسترسی داشته باشند. محتویات این پایگاه‌ها شامل کتاب‌های الکترونیکی، پایان‌نامه‌ها، مقالات و نشریات است.

پاسخگویی به سؤالات کاربران از طریق پایگاه اطلاع‌رسانی کتابخانه، راهنمایی مراجعه‌کنندگان برای استفاده از نرم‌افزارهای تحقیقاتی و پایگاه‌های الکترونیکی، ارائه خدمات جابجایی اطلاعات در بانک اطلاعات کتابخانه و نظارت بر کارکرد کاربران بانک اطلاعات از وظایف اصلی این بخش است.

سامانه مطبوعات دیجیتال

جهت دسترسی آسان و سریع مراجعان کتابخانه به اطلاعات و اخبار، سامانه مطبوعات دیجیتال به صورت پیوسته راه‌اندازی شد. این سامانه توسط بخش فناوری اطلاعات کتابخانه طراحی شد. سامانه مطبوعات دیجیتال در تاریخ ۹۱/۱/۲۸ با حضور حجة الاسلام والمسلمین عماد، افتتاح و راه‌اندازی شد.

با راه‌اندازی این بخش، از انباشت روزنامه‌ها و صرف فضا جلوگیری و از هزینه نگهداری آنها کاسته شد و امکان استفاده همه کاربران از اطلاعات پایگاه‌های خبری به صورت لحظه‌ای فراهم شد.

بخش فناوری اطلاعات کتابخانه

کتابخانه از زمان تأسیس تا سال ۱۳۷۷ فاقد رایانه و امکانات نرم‌افزاری بود. با درخواست مدیر کتابخانه و موافقت مدیر حوزه علمیه قم برای اولین بار یک دستگاه رایانه، یک دستگاه فتوکپی و یک دستگاه دورنگار، خریداری و در اختیار کتابخانه قرار گرفت. با همکاری فناوری اطلاعات مرکز مدیریت حوزه، برنامه‌ای (در محیط نرم افزار اکسس^۱) طراحی و اطلاعات کتابشناختی کتاب‌ها در آن ثبت شد.

پس از تجدید بنای کتابخانه آیت الله بروجردی و رفع نسبی معضل کمبود فضا در کتابخانه و با توجه به ضرورت حرکت به سمت فناوری‌های نو در کتابخانه طبق نظر آیه الله علوی، در اواخر سال ۱۳۸۸ راه‌اندازی بخش فناوری اطلاعات در کتابخانه مورد بررسی قرار گرفت و در نتیجه با توجه به میزان منابع الکترونیک و چشم‌انداز توسعه کتابخانه، تجهیزات سخت افزاری و نرم افزاری مورد نیاز، کارشناسی لازم توسط پیمانکار توسعه کتابخانه صورت گرفت. زیرساخت‌های شبکه و سخت افزارهای مورد نیاز مطابق با استانداردهای روز توسط شرکت مهندسين پيراز طراحی و اجرا شد.

در اجرای این پروژه از بهترین تجهیزات روز استفاده شد و شرکت فناوری اطلاعات ایرانیان به نمایندگی آقای مهندس مجید دادرس مسئول راه‌اندازی شبکه و سخت افزار بود. شبکه کتابخانه پس از راه‌اندازی به صورت کامل در اختیار بخش فناوری کتابخانه قرار گرفت.

بعد از گذشت دو سال فعالیت با توجه به ازدیاد و تنوع سرویس‌های شبکه، انجام تغییرات اساسی در شبکه ضروری بود. با کارشناسان حوزه فناوری اطلاعات مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه و شرکت فناوری ایرانیان مشاوره گردید.

بهترین راه برای دریافت بیشترین و بهترین بازدهی از تجهیزات موجود، مجازی‌سازی سرورهای شبکه بود. دو سرور فیزیکی کتابخانه، به ۱۰ سرور مجازی تبدیل و سرویس‌های شبکه در ماشین‌های مجازی به طور جداگانه برقرار شد. علاوه بر این سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای مورد نیاز در این بخش تهیه و بروزرسانی شد.

واحد سخت افزار یا شبکه

زیرساخت‌های شبکه و سخت افزارهای مورد نیاز مطابق با استانداردها در کتابخانه طراحی شده است و به این جهت کتابخانه از لحاظ امکانات سخت افزار در شرایط نسبتاً مطلوبی قرار دارد. تعداد سه دستگاه سرور مرکزی، دو دستگاه انباره نگهداری اطلاعات، چهل دستگاه دوربین مدار بسته، یک دستگاه اسکنر کتاب و بیش از نود دستگاه رایانه از تجهیزات این بخش بشمار می‌روند.

واحد نرم افزار و کتابخانه دیجیتال

از جمله فعالیت‌های واحد نرم افزار و کتابخانه دیجیتال میتوان به راه اندازی و پشتیبانی از سرویس‌ها نرم افزاری شبکه، مدیریت کتابخانه دیجیتال و نظارت بر روند دیجیتال سازی منابع اشاره کرد.

نرم افزار جامع اطلاع‌رسانی و کتابخانه دیجیتال شامل سیستم جامع اطلاع رسانی، آرشیو منابع دیجیتال، گردش امانات است. پشتیبانی از سیستم آرشیو منابع دیجیتال (کتابخانه دیجیتال سیمرغ)، سیستم گردش امانت سیمرغ از وظایف اصلی این بخش است. نگهداری از سرویس دایرکتوری فعال (مدیریت متمرکز کاربران بروی سرور) و سرویس درایو اختصاصی کاربران در شبکه از دیگر مسئولیت‌های این بخش است.

مدیریت سرویس به اشتراک گذاری نرم افزارها (2X)، سرویس ضد ویروس و نگهداری و بروزرسانی پایگاه اطلاع رسانی کتابخانه از دیگر کارهایی است که در این بخش انجام می شود.

نمایی از مرکز داده کتابخانه آیت الله بروجردی

کتابخانه نمونه سال حوزه

در اواخر بهمن ماه سال ۱۳۹۰ از طرف شورای علمی سیزدهمین همایش کتاب سال حوزه کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی به پاس ارائه خدمات شایسته به پژوهشگران به عنوان کتابخانه نمونه برگزیده شد و لوح سپاس ویژه این همایش به کتابخانه اهدا گردید.

سیزدهمین همایش کتاب سال حوزه و انتخاب کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی به عنوان کتابخانه

در سال ۱۳۹۱ کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی از طرف نهاد کتابخانه‌های عمومی به عنوان کتابخانه برگزیده استان قم انتخاب شد.

وَبَرِّى الدِّينَ أَوْثَرُ الْعِلْمِ الَّذِى أَنْزَلَ الْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكَ وَفَوَاحِشُ وَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

فہم کٹر انا یہ حضرت سیدنا محمد بن عبد اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کے
 ذہن مغز کی بجائے حضرت سیدنا ابی طالب صلی اللہ علیہ وسلم کے
 سام مجسمہ رحمت حق رہا ہو۔

بافتن خرد و جهالت، پنجب شایسته و موفق تر کجاست نه عجز و

کتابخانه نمونہ لجزہ

دریں دہمیں

ہائیر کتبہ ہال حوزہ

بہ سال ۱۳۹۰ را بہ جنب علامہ کے ان مکتوبات میں سے ایک ہے۔
 برائے ان اہل علم و فن کے کہ انہیں یہ عجیب و غریب غلط فہمیت سے متعلق
 صاحب الامربجہ اللہ حضرت حق تعالیٰ سے ہم

فصل ششم

آشنایی با متولیان،

رؤسا و برخی همکاران کتابخانه

متولیان کتابخانه

حجة الاسلام والمسلمین سید محمدحسن احمدی طباطبائی بروجردی

(۱۳۵۶-۱۳۰۷)

ایشان (رحمة الله علیه) از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۵۶ تولیت مسجد اعظم را بر عهده داشتند و بعد از رحلت والد معظم به جای ایشان نماز جماعت اقامه می‌کرد.

در دوران تولیت ایشان بخش عمده‌ای از کارهای عمرانی مسجد اعظم تکمیل شد. طبق گزارش‌های ارائه شده در نشریه کتابخانه مسجد اعظم در طول سال‌های ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۵ کارهای ساختمانی به شرح زیر انجام گرفت:

سنگ فرش صحن و ورودی مسجد

تکمیل و پوشش سطح بام شبستان‌ها با سرب عایق کاری شدند. کاشیکاری گنبد، کتیبه‌های صحن، نمای بیرون و سردرها نصب شد. بنای حوض در صحن مسجد و احداث ساختمان برج ساعت و نصب ساعت آن از دیگر کارهای صورت گرفته در آن سال‌ها است.

ایشان در سال ۱۳۵۶ فوت کردند و ورودی زیر ساعت صحن امام رضای حرم مطهر حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها مدفون شدند.

حجة الاسلام والمسلمین سید محمدصادق
احمدی طباطبائی بروجردی
(۱۳۲۸ - ۱۳۸۳)

پس از وفات حجت الاسلام والمسلمین سید محمد
حسن طباطبائی فرزند ارشد ایشان حجت الاسلام والمسلمین
سید محمد صادق طباطبائی (رحمة الله علیه) تولیت مسجد
اعظم را از سال ۱۳۵۶ تا ۱۳۸۳ بر عهده داشتند.

وی تا سال ۱۳۷۱ در مسجد نماز جماعت اقامه می کرد.

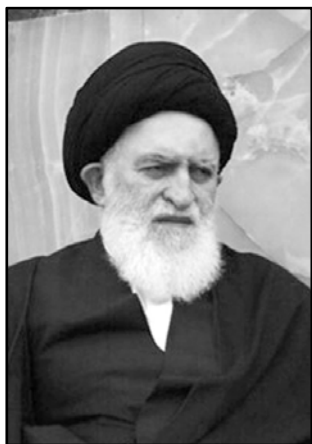
حجت الاسلام والمسلمین سید محمدصادق طباطبائی در فروردین سال ۱۳۸۳ دیده از
جهان فرو بست و جوار بارگاه ملکوتی حضرت فاطمه معصومه سلام الله علیها آرام گرفت.

آقای سید محمد باقر احمدی طباطبائی
(متولد ۱۳۳۴)

پس از وفات حجت الاسلام والمسلمین سید محمد
صادق طباطبائی برادر ایشان جناب آقای سید محمدباقر
طباطبائی تولیت مسجد اعظم را بر عهده گرفتند.

وی صلاحید آیات عظام صافی گلپایگانی و فاضل
لنکرانی از آیت الله سید محمد جواد علوی بروجردی
درخواست کرد که به جای او اداره مسجد و کتابخانه را بر
عهده بگیرند.

آیه الله سید محمدجواد علوی بروجردی

آیه الله علوی طباطبایی بروجردی در سال ۱۳۳۰ در شهر مقدس قم دیده به جهان گشوده‌اند در سال ۱۳۴۸ با اخذ دیپلم طبیعی وارد حوزه علمیه قم شدند و پس از اتمام سطح به مدت ۲۵ سال از درس خارج آیات عظام سید محمدرضا گلپایگانی، شیخ مرتضی حائری یزدی، سید محمد روحانی، وحید خراسانی و میرزا جواد تبریزی بهره برده‌اند و همزمان به تدریس دروس حوزوی اهتمام داشته‌اند و هم اکنون خارج فقه و اصول را در حوزه علمیه قم تدریس می‌کنند.

ایشان در سال ۱۳۸۳ با اختیار کامل مسئولیت اداره مسجد اعظم و اماکن وابسته به آیه الله العظمی بروجردی را بنا به تقاضای آقای سید محمدباقر طباطبائی بروجردی (تولیت مسجد اعظم) پذیرفتند. ایشان ابتدا مسجد را از آستانه مقدسه تحویل گرفتند و موقوفات آن را احیا کردند. کارهای ساختمانی مسجد که پس از پنجاه سال ناتمام مانده و بخشی نیز در اثر عدم رسیدگی از بین رفته بود، با همت ایشان شروع شد و کاشیکاری گنبد، مأذنه‌ها، شبستان شماره ۲ (زیر گنبد)، شبستان شماره ۳، وضوخانه، ساختمان اداری و حوض صحن مسجد بازسازی شد.

موقوفات مسجد که به مرور زمان از تحت اختیار مسجد خارج شده بود و هیچ عایدی برای مسجد نداشتند، احیا و بخشی از آنها به مسجد برگردانده شدند.

با اقدام و پیگیری ایشان ساختمان کتابخانه در سال ۱۳۸۶ توسط دولت جمهوری اسلامی ایران بازسازی و در سال ۱۳۸۸ افتتاح گردید.

آشنایی با رؤسای کتابخانه

آیه الله شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی

آیه الله حاج شیخ ابوالقاسم دانش آشتیانی در سال ۱۳۲۹ قمری در یک خانواده روحانی متولد شد.

پس از ورود آیه الله العظمی بروجردی به شهر مقدس قم و تشکیل محفل درس، آیه الله دانش به جمع شاگردان ایشان پیوست و تا پایان عمر، از آن استاد فرزانه استفاده کرد. آیه الله دانش پس از حضور در درس آیه الله العظمی بروجردی، کم کم مورد نظر و عنایت ایشان قرار گرفت و عهده دار امور مختلف شد.

آیه الله العظمی بروجردی سرپرستی کتابخانه مسجد اعظم را به ایشان واگذار کردند. آیه الله دانش در دوران چهل سال مسئولیت خود کتابخانه را با کمترین امکانات به خوبی اداره کرد و تعداد کتابهای چاپی و خطی آن را در سطح یکی از بزرگترین کتابخانههای قم ارتقا داد. ایشان روز جمعه هشتم تیر ۱۳۸۰ پس از ۹۳ سال زندگی با رحمت به معبود پیوست.

آیه الله رضا استادی

آیه الله رضا استادی مقدم تهرانی در سال ۱۳۱۶ در تهران در خانوادهای مذهبی به دنیا آمد. در سن هفت سالگی به دبستان رفت و پس اتمام دوره ابتدائی در سن شانزده سالگی برای تحصیل علوم دینی به مسجد امینالدوله بازار تهران و مدرسه علمیه مروی رفت و مقدمات را در تهران خواند. ایشان برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه قم شرفیاب شد و در دروس دوره سطح شرکت

کرد. سپس حدود ده سال در دروس خارج فقه و اصول شرکت کرد و از محضر استادان برجسته روزگار خود بهره برد. وی در این سال‌ها، شوق فراوان به گردآوری کتاب و مطالعه آن‌ها داشت که این مسئله، بعدها در شکل‌گیری روحیه پژوهشگری او تأثیر بسزایی داشت. انتشار ده‌ها جلد کتاب، رساله و مقاله علمی نتیجه یک عمر مجاهدت ایشان در این عرصه است. از کارهای مهم دیگر ایشان در این حوزه تهیه، تنظیم و چاپ آثار کنگره‌های عظیم شیخ مفید، مقدس اردبیلی، آقا حسین خوانساری، فاضلین نراقی و علمای بزرگ گلپایگان است.

ایشان علاوه بر پنج سال ریاست کتابخانه مسجد اعظم سوابق عضویت در هیأت مدیره مؤسسه در راه حق، عضو هیأت علمی و امنای دانشنامه جهان اسلام، عضو شورای مشاوران کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، رئیس شورای فرهنگ عمومی استان قم، عضو جامعه مدرسین، عضویت در شورای نگهبان، نمایندگی مجلس خبرگان رهبری، مدیریت حوزه علمیه قم، دبیری شورای عالی حوزه‌های علمیه را دارند.

آیه‌الله سید هاشم حسینی بوشهری

آیه‌الله سید هاشم حسینی بوشهری در سال ۱۳۳۵ در یک خانواده روحانی در بندر دیر

استان بوشهر چشم به جهان گشود. ایشان پس از به پایان رساندن دوره ابتدائی، در مدرسه علمیه بوشهر مقدمات حوزه را فرا گرفت و برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه قم شتافت. آیه‌الله حسینی بوشهری از نخستین سال‌های تحصیل به امر تدریس اهتمام ویژه‌ای داشت و دروس مقدمات، شرح لمعه، رسائل، مکاسب، کفایه تدریس می‌کرد. علاوه بر تدریس دروس حوزوی در دانشگاه‌های تهران و قم تدریس کرده‌اند.

ایشان سوابق عضویت در شورای عالی حوزه علمیه قم، امام جمعه شهر مقدس قم، مدیر حوزه‌های علمیه کشور، نایب رئیس جامعه مدرسین و نماینده مردم استان بوشهر در مجلس خبرگان رهبری را دارند.

آیه الله مرتضی مقتدائی

آیه الله مرتضی مقتدائی در سال ۱۳۱۴ هجری شمسی، در یک خانواده روحانی در شهر اصفهان چشم به جهان گشود. ایشان در سال ۱۳۳۱ وارد حوزه علمیه اصفهان شد و ادامه دروس مقدمات و دوره سطح را نزد بزرگان آن دیار فراگرفت؛ دو سال هم در درس خارج شرکت کرد و در سال ۱۳۳۸ به حوزه علمیه قم، عزیمت کرد و از درس آیات عظام بروجردی، امام خمینی، محقق داماد، گلپایگانی و اراکی بهره برد. در بخش فلسفه نیز در درس اسفار علامه طباطبائی شرکت کرد.

ایشان سوابق عضویت در شورای عالی حوزه‌های علمیه، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و مدیر حوزه علمیه قم و نمایندگی مجلس خبرگان رهبری را دارند.

حجة الاسلام والمسلمین سید علی عماد

حجة الاسلام والمسلمین سید علی عماد در یکم فروردین سال ۱۳۳۸ در شهر بیرجند چشم به جهان گشود. ایشان در سال ۱۳۵۶ وارد حوزه علمیه قم شد و مقدمات، فقه و اصول را در مدرسه علمیه رسالت گذراند. در سال ۱۳۶۴ در درس خارج مراجع معظم شرکت کرد. وی اکنون به درس، بحث، مطالعه و تحقیق در این رشته اشتغال دارد.

ایشان از سال ۱۳۸۸ تاکنون (مهر ۱۳۹۵) به عنوان معاونت پژوهش حوزه علمیه، ریاست کتابخانه آیه الله بروجردی را به عهده داشت.

آشنائی با مدیران کتابخانه

میرزا حسن دانش آشتیانی

مدیر کتابخانه (از سال ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۷)

آقای میرزا حسن دانش آشتیانی از کسبه متدین که مدتی در آشتیان مقسم شهریه طلاب بود. پس از آنکه قم آمد در سال ۱۳۳۹ با دعوت آیت الله دانش آشتیانی به عنوان اولین مدیر اجرایی در کتابخانه مسجد اعظم فعالیت خود را شروع کرد.

مرحوم میرزا حسن دانش از بستگان دور و مورد اعتماد آیه الله دانش آشتیانی بود. ایشان در انجام کارهای اجرایی توانمند و در سالهای اول تأسیس کتابخانه علاوه بر مدیریت، در فهرست کردن کتابها فعال بوده و نام ایشان

جزو فهرست نگاران کتابخانه ثبت شده است. وی همچنین در امور مربوط به شهریه طلاب به آیه الله دانش آشتیانی کمک می کرد. دوران مدیریت ایشان ۸ سال بوده است و سرانجام وی در سال ۱۳۴۷ درگذشت.

حجة الاسلام و المسلمین شیخ احمد آل اسحاق

مدیر کتابخانه (از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۶)

مرحوم شیخ احمد آل اسحاق در سال ۱۳۰۱ در خانواده ای روحانی در روستای خوئین زنجان دیده به جهان گشود. ایشان علاوه بر تحصیلات حوزوی نزد پدر و سایر اساتید حوزه در

زمینه خط و شعر هم فعالیت داشت. وی مدتی پس از راه اندازی کتابخانه به عنوان کتابدار در کتابخانه مشغول کار شد. از آنجا که تشنه علم و ادب بود و خود را در دریایی از کتب نفیس علمی و ادبی غرق می‌دید، کار خود را به صورت حرفه ای آغاز کرد و با خط خوش اسامی کتاب‌های موجود را پشت جلد کتاب‌ها می‌نوشت و کتاب‌هایی را که نیاز به صحافی داشت، با استفاده از وسایل ابتدائی صحافی می‌کرد و از فرط اشتیاق تقریباً اسامی نویسندگان، موضوع و نام کتاب‌ها را در حافظه خود جای داده بود. ایشان حافظه قوی داشتند به

طوری که بدون مراجعه به دفاتر ثبت کتابخانه، کتاب‌های مخزن را به راحتی در اختیار مراجعان قرار می‌داد. نام شیخ احمد آل اسحاق برای پژوهشگران و مراجعه کنندگان کتابخانه، نامی آشنا بود. از آنجا که شاعر هم بود در حفظ لغات نیز کوشا و به قول علما او یک فرهنگ و لغتنامه سیار بود. ایشان پس از درگذشت مرحوم میرزا حسن دانش آشتیانی مدیریت اجرایی کتابخانه را به عهده گرفت و کتابخانه را به نحو احسن اداره کرد.

حجة الاسلام و المسلمین شیخ صادق حسن زاده مراغی

مدیر کتابخانه (۱۳۷۶ تا ۱۳۸۴)

حجة الاسلام و المسلمین صادق حسن زاده در سال ۱۳۴۲ در شهر مراغه به دنیا آمد، تحصیلات ابتدایی و راهنمایی را در همان شهر به اتمام رساند. در سال ۱۳۶۱ برای ادامه تحصیل به حوزه علمیه قم رفت و دروس حوزوی را همزمان با دروس دانشگاهی آغاز کرد و در سال ۱۳۶۷ به دریافت مدرک کارشناسی نائل شد و برای ادامه خدمت به شهر مراغه برگشت.

در سال ۱۳۷۳ مجدداً برای ادامه تحصیل به قم برگشت. از سال ۱۳۷۷ تا سال ۱۳۸۴ مدیر کتابخانه مسجد اعظم شد.

آشنائی با کتابداران کتابخانه

(سال‌های ۱۳۳۹ تا ۱۳۷۵)

حجة الاسلام و المسلمین سید هادی موسوی

کتابدار (۱۳۵۷ تا ۱۳۸۱)

مرحوم حجة الاسلام و المسلمین سید هادی موسوی در سال ۱۳۲۳ در روستای ایوانک شهرستان ابهر چشم به جهان گشود. ایشان از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۸۱ در کتابخانه مسجد اعظم به عنوان کتابدار مشغول به کار بود و چند ماهی بعد از درگذشت شیخ احمد آل اسحاق سرپرستی کتابخانه را بر عهده داشت.

حجة الاسلام و المسلمین شیخ علی نقی محمدی آشتیانی

کتابدار (۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷)

حجة الاسلام و المسلمین شیخ علی نقی محمدی آشتیانی در سال ۱۳۲۳ در شهرستان آشتیان در یک خانواده متدین دیده به جهان گشود. پدرش کشاورز بود. وی تحصیلات اولیه خود را تا کلاس نهم در آشتیان به اتمام رساند و ابتدا به حوزه علمیه آشتیان و سپس به قم آمد، وی در سال ۱۳۴۱ به دعوت آیه الله دانش آشتیانی به عنوان کتابدار وارد کتابخانه مسجد اعظم شد و تا سال ۱۳۵۷ در این کتابخانه مشغول به کار بود.

حجة الاسلام و المسلمین شیخ محمد تقی

موسیانی

کتابدار (۱۳۴۱ تا ۱۳۵۳)

حجة الاسلام والمسلمین شیخ محمد تقی موسیانی در سال ۱۳۱۸ در شهر مقدس قم در یک خانواده روحانی به دنیا آمدند.

وی تحصیلات ابتدائی را در مکتب‌خانه خواند و سپس برای ادامه تحصیل وارد مدرسه علمیه حاج محمد صادق شد. وی پس از اتمام سطح در درس خارج آیات عظام بروجردی و امام خمینی شرکت کرد. ایشان در سال ۱۳۴۱ با معرفی دایی خود در کتابخانه مسجد اعظم مشغول کار شد و به مدت ۱۲ سال کتابدار کتابخانه بود.

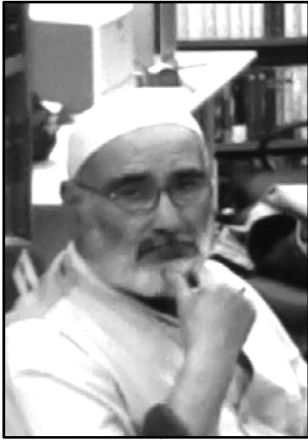

حجة الاسلام و المسلمین امان الله میرزائی

کتابدار (۱۳۵۴ تا ۱۳۵۷)

حجة الاسلام والمسلمین امان الله میرزائی افغانی در سال ۱۳۳۲ در یکی از روستاهای شهر جاغوری استان غزنی افغانستان دیده به جهان گشود. وی تحصیلات ابتدائی را نزد اخوی به پایان رساند. در تابستان سال ۱۳۵۳ برای تحصیل علوم دینی به شهر مقدس قم آمد. در سال ۱۳۵۴ زمانی که برای مطالعه به کتابخانه مسجد اعظم می‌آمد، توسط آقای شیخ احمد آل اسحاق به عنوان کتابدار به همکاری دعوت شد. ایشان در چند هفته اول به چیدمان منابع کتابخانه مسلط شد. وی تا سال ۱۳۵۷ با کتابخانه همکاری داشت. ایشان از سال ۱۳۸۲ امام جمعه شهرستان جاغوری افغانستان است.

حجة الاسلام و المسلمین آقای محمدتقی علیزاده

کتابدار (از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۸۸)

حجة الاسلام والمسلمین شیخ محمدتقی علیزاده در سال ۱۳۲۷ در یک خانواده متدین در شهرستان دامغان دیده به جهان گشود. وی بعد از گذراندن تحصیلات ابتدائی در سال ۱۳۵۰ به حوزه علمیه دامغان وارد شد و پس از اتمام مقدمات در سال ۱۳۵۳ به حوزه علمیه قم رفت و سطح را نزد اساتید برجسته حوزه به اتمام رساند. ایشان علاقه مند به ادبیات فارسی و موفق در امر تبلیغ دین بود. در سال ۱۳۶۸ با دعوت مرحوم شیخ احمد آل اسحاق به عنوان کتابدار در کتابخانه مسجد اعظم مشغول به کار شد و در سال ۱۳۸۸ بازنشسته گردید.

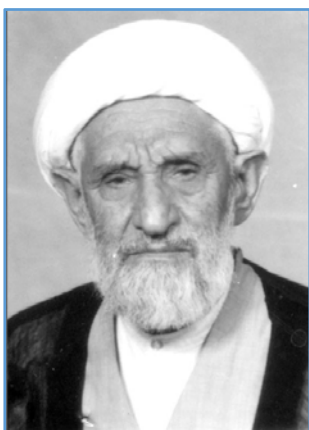
از دیگر کتابداران کتابخانه در این دوران می توان از حجة الاسلام والمسلمین زاهدی نام

برد.

آشنائی با فهرست‌نویسان کتابخانه

حجة الاسلام والمسلمین شیخ عبدالغنی مهدوی صفت

یکی از کتابداران و فهرست‌نگاران با سابقه کتابخانه، مرحوم حجة الاسلام والمسلمین

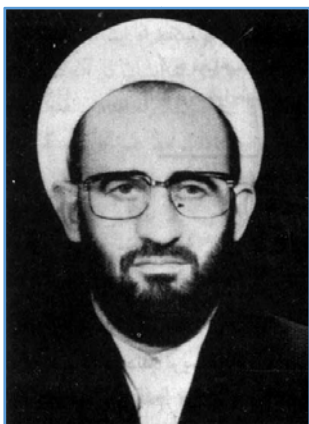

عبدالغنی مهدوی صفت بودند. ایشان در سال ۱۲۹۸ از روستای عمان بخش رزن همدان در خانواده‌ای اهل علم متولد شد. در کودکی، پس از یادگیری قرآن در مدرسه بدر قروه در سال ۱۳۲۰ رهسپار همدان شد و در مدرسه آقای آخوند تا اتمام لمعتین به تحصیل ادامه داد. در سال ۱۳۲۶ وارد حوزه قم شد. ایشان بعد از اتمام سطح، در درس خارج مراجع وقت حضور یافت و در سال ۱۳۳۹ با معرفی آقای شیخ بهاء‌الدین محمدی عراقی به تنظیم و ثبت کتاب‌های کتابخانه پرداخت. آقای مهدوی صفت خط زیبایی داشت و

اطلاعات کتاب‌ها را با خط خوش در دفترهای رحلی ثبت می‌کرد. آقای میرزا حسن دانش آشتیانی و حجة الاسلام والمسلمین شیخ محمدتقی دانش آشتیانی در فهرست‌نویسی کتاب‌ها و نسخ خطی با ایشان همکاری می‌کردند. در پایان سال ۱۳۴۵ با درگذشت مرحوم حاج حسن دانش آشتیانی، مسئولیت ثبت دفاتر کتابخانه را بر عهده گرفت و تا سال ۱۳۷۵ اطلاعات کتاب‌شناختی کتاب‌ها را به صورت توصیفی ثبت کرد.

حجة الاسلام والمسلمین میرزا حسن نوری

حجة الاسلام والمسلمین میرزا حسن نوری همدانی در سال ۱۳۰۲ در یکی از روستاهای شهر همدان به نام «پاینده» در خانواده‌ای روحانی متولد شد. وی دروس ابتدایی و مقداری از علوم

اسلامی را از محضر والد خویش به خوبی فرا گرفت و سپس به همدان مهاجرت کرد. مقدمات و مقداری از دروس سطح متوسطه و علوم دینی را از محضر فرزنانگان حوزه علمیه همدان فرا گرفت. در سال ۱۳۲۲ وارد حوزه علمیه قم گردید. پس از تأسیس کتابخانه ایشان مدتی (از سال ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۰) در فهرست‌نویسی کتابها با کتابخانه همکاری داشتند.

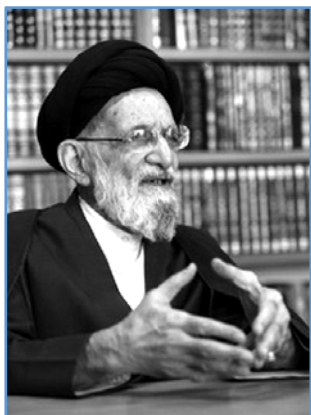
حجة الاسلام والمسلمین سید احمد حسینی اشکوری (فهرست‌نویس نسخ خطی)

حجة الاسلام والمسلمین سید احمد حسینی اشکوری فرزند سید علی در سیزدهم ربیع الاول ۱۳۵۰ ه. ق در نجف اشرف در یک خانواده روحانی دیده به جهان گشود. تا چهل سالگی در نجف بود و تحصیلات حوزوی خود را زیر نظر پدر گرامی‌شان شروع کرد. پس از اتمام سطح به کارهای علمی و تحقیقی روی آورد و کتاب "امل الآمل" را تصحیح نمود و نسخ خطی کتابخانه آية الله حکیم را فهرست کرد.

در سال ۱۳۹۱ ه. ق به ایران آمد و در شهر مقدس قم اقامت کرد و به تألیف و تحقیق ادامه داد. در همان سال ورود، همکاری خود را با کتابخانه آية الله العظمی مرعشی نجفی آغاز و بیش از ده هزار نسخه از نسخ این کتابخانه را فهرست کرد.

در سال ۱۳۷۳ با حمایت‌های دفتر آية الله العظمی سیستانی، مرکز احیای میراث اسلامی را تأسیس کرد و توانست بیش از ۱۲۰۰۰ هزار نسخه خطی و تصویر بیش از هشتاد هزار نسخه خطی را در آنجا جمع‌آوری و نگهداری نماید.

ایشان در سال ۱۳۸۴ مجموعه نسخه‌های کتابخانه شخصی آية الله العظمی بروجردی (در اختیار کتابخانه مسجد اعظم) را فهرست و در دو جلد منتشر کردند.

حجة الاسلام والمسلمین محمود طیار مراغی

حجة الاسلام والمسلمین محمود طیار پروین معروف به "طیار مراغی" روز سوم اسفند ۱۳۴۴ در خانواده‌ای مذهبی در شهرستان مراغه به دنیا آمد. تحصیلات متداول را در زادگاه خود به پایان رساند و برای فراگیری علوم حوزوی در سال ۱۳۶۴ به شهر مقدس قم مهاجرت کرد. ایشان دروس مقدماتی و سطح را در مدارس علمیه رسول اکرم صلی الله علیه و آله و امام محمد باقر علیه السلام فرا گرفت و به مدت ده سال در درس خارج آیات عظام تبریزی، منتظری، مکارم شیرزای، نوری همدانی، گرامی و جوادی آملی شرکت کرد.

وی در کنار فعالیتهای علمی خود حدود نیمی از نسخه‌های خطی کتابخانه مسجد اعظم را فهرست کرد.

مصطفی محفوظی

مصطفی محفوظی در دوم مرداد ماه ۱۳۴۶ در یک خانواده مذهبی در شهر رودسر به دنیا آمد. تحصیلات حوزوی را در مقطع مقدماتی خواند. وی در رشته کارشناسی ادبیات عرب دانشگاه آزاد قم تحصیل کرد و برای ادامه تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع رسانی به دانشگاه اصفهان رفت.

در حال حاضر، محفوظی از اساتید فهرست‌نویسی استان قم و عضو هیئت مدیره انجمن کتابداری استان قم است. ایشان علاوه بر تدریس درس سازماندهی مواد کتابخانه‌ای (در دانشگاه‌های پیام نور و علمی کاربردی) در بسیاری از پروژه‌های فهرست‌نویسی کتابخانه‌های شهر قم فعالیت داشته است.

مجید غلامی جلیسه

آقای مجید غلامی جلیسه در چهارم آذرماه ۱۳۵۷ در شهر مقدس قم متولد شد. او تحصیلات دانشگاهی را تا مقطع کارشناسی و تحصیلات حوزوی را تا پایان سطح در حوزه‌های علمیه اصفهان و قم ادامه داد.

وی در کنار فعالیتهای علمی خود در سال ۱۳۸۹ فهرست نسخه‌های سنگی و نسخ نفیس چاپ سربی کتابخانه آیت الله العظمی بروجردی را نیز تهیه کرد.

آقای غلامی جلیسه هم اکنون مدیریت خانه کتاب ایران را بر عهده دارد.

فصل هفتم

واقفان و اهداکنندگان کتابخانه

(سالهای ۱۳۳۹ تا ۱۳۴۵)

معرفی واقفان کتاب به کتابخانه

همانطور که در فصل دو گفته شد کتابخانه مسجد اعظم پس از اهدای بیش از سه هزار جلد کتاب از طرف آية الله العظمی بروجردی به بهره برداری رسید. بعد از ایشان در این چندین دهه فعالیت کتابخانه؛ علما، مؤلفان و محققان زیادی آثار علمی یا کتابخانه‌های شخصی خود را وقف یا اهدا نموده‌اند.

شماری از کتاب‌های نفیسی که گنجینه نسخ خطی، چاپ سنگی و چاپ سربی کتابخانه را تشکیل می‌دهند، از سوی این بزرگواران اهدا شده است.

همان‌گونه که حضرت امام رضا علیه السلام فرمودند:

«مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»^۱؛

ضمنن ارج نهادن به اقدام ایشان به پاس تشکر به شرح حال مختصر عزیزانی که کتابخانه شخصی خود یا تعداد قابل توجهی کتاب به کتابخانه اهدا نموده‌اند اشاره نموده و در ادامه به فهرست اسامی کسانی که نامشان در نشریه مسجد اعظم به عنوان واقف یا اهدا کننده ثبت شده است، اکتفا می‌شود.

۱. شیخ صدوق، عیون أخبار الرضا علیه السلام، محقق و مصحح: لاجوردی، مهدی، نشر جهان، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸ق. ج ۲، ص ۲۴.

آیه الله حاج آقا محمد مقدس اصفهانی

عالم فاضل، فقیه جلیل القدر، حاج آقا محمد (رحمة الله علیه) مشهور به مقدس از علمای روحانی و بزرگوار اصفهان بود که عمر خود را به کسب علم و دانش و فضیلت در کمال نیکنامی و پاکدامنی گذرانید. در اواخر عمر شریفشان مدتی قریب به ده سال، در حوزه علمیه قم به سر می برد و از خواص مرحوم آیه الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی محسوب می شد و مورد علاقه شدید ایشان بود.

مرحوم مقدس نزد علمای بزرگ و مراجع نامی حوزه های علمیه اصفهان، نجف و قم تحصیل کرد و از جمعی اجازه اجتهاد داشت و تقریرات درس اساتید خود را مفصل و مبسوط نگاشت. از آثار مرحوم مقدس اصفهانی، کتاب ارزنده الاوائل را می توان نام برد.

ایشان در حوزه علمیه قم مشغول تدریس علوم دینی بود.

حاج آقا محمد مقدس هرگاه به اصفهان می آمدند تنها با کتابخانه شخصی خود سر و کار داشتند و چون از جوانی علاقه مند به آثار علمی بودند، بتدریج کتابخانه ای مهم مشتمل بر انواع کتب و مجلات علمی جمع آوری کردند که تعداد آن ها به بیش از دو هزار جلد (اعم از خطی و چاپی، فارسی و عربی) می رسید.

آیه الله مقدس پس از سپری نمودن ۷۳ سال عمر پرافتخار، عاقبت در روز پنج شنبه یازدهم ربیع الاول ۱۳۷۸ قمری برابر با مهرماه ۱۳۳۷ وفات یافت و در تکیه ای که به نام آن مرحوم (جنب تکیه گلزار) در تخت پولاد بنا شده است، مدفون گردید.

طبق وصیت آیه الله حاج آقا محمد مقدس اصفهانی کتابخانه شخصی ایشان که حدود دو هزار جلد کتاب نفیس اعم از چاپی و خطی بود تحت نظر مرحوم آیه الله العظمی بروجردی به قم منتقل و به کتابخانه مسجد اعظم اهدا شد تا مورد استفاده اهل علم قرار گیرد.

اولین دسته از کتاب‌های قابل توجهی که به کتابخانه مسجد اعظم اهدا شد و هسته اولیه کتابخانه را تشکیل داد، همان کتابخانه مرحوم مقدس اصفهانی بود.

آیه الله حاج آقا حسن فرید اراکی

آیه الله حاج آقا حسن فرید (رحمة الله علیه) در سال ۱۳۱۹ ه. ق در اراک متولد شد. تحصیلات مقدماتی خود را در همان شهر به اتمام رساند؛ سپس برای استفاده از درس مرحوم آیه الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی به قم عزیمت و از محضر این استاد بزرگ کمال استفاده را برد.

ایشان در سال ۱۳۵۰ ق به وطن بازگشتند و حدود سی سال در آنجا اقامت کردند و به مباحث علمی پرداختند. سپس در سال ۱۳۸۰ ه. ق دوباره به حوزه علمیه قم مراجعت کردند و کرسی درس تشکیل دادند و تا آخر عمر شریفشان در حوزه مقدسه علمیه قم، به تدریس بحث‌های علمی اشتغال داشتند.

آیه الله فرید اراکی کتابخانه مجهزی داشتند که طبق وصیت ایشان کتاب‌های چاپی (حدود دو هزار جلد) به کتابخانه مسجد اعظم قم اهدا شد و کتاب‌های خطی آن در اختیار کتابخانه آستان قدس رضوی قرار گرفت.

آیه الله فرید در ربیع الثانی سال ۱۳۹۱ قمری و در ۷۲ سالگی دار فانی را وداع گفت.

مرحوم حاج محمد رضانی

حاج محمد رضانی (رحمة الله علیه) ملقب به حاجی خاور و مشهور به «پدر کتاب ایران»، در سال ۱۲۸۳ متولد شد. تحصیلات خود را در مدرسه سلطانی و مدرسه سیاسی گذراند و اولین فعالیت او تأسیس قرائتخانه اتفاق برای استفاده عموم بود. اوج خدمات مرحوم رضانی تأسیس کتابفروشی و موسسه انتشاراتی کلاله خاور بود و بیش از هفتصد عنوان کتاب را منتشر کرد.

مرحوم محمد رضانی به مدت ۳۲ سال با هدف راه اندازی کتابخانه‌ای، مجموعه‌ای از اسناد، نشریات ادواری، کتب چاپی و خطی جمع‌آوری کرد. آقای رضانی در اواخر عمر خود این

کتاب‌ها را به قم انتقال داده بود و در خانه‌ای اجاره‌ای به طور موقت نگهداری می‌کرد تا کتابخانه‌ای به عنوان "صاحب الامر عجل الله تعالی فرجه الشریف" تأسیس کند و آن‌ها را در اختیار عموم قرار دهد. این امر چنان قطعی بود که همه کتاب‌های چاپی و خطی را به مهر مربوط، ممهور کرده بود؛ اما اجل مهلت نداد تا این نیت پاک جامه عمل بپوشد. پس از رحلت ایشان، با تلاش مسئولان وقت کتابخانه و مرحوم حجت الاسلام والمسلمین حاج آقا مهدی آیه الله زاده گلپایگانی، بازماندگان محترم ایشان، این ذخیره را در اختیار کتابخانه مسجد اعظم قرار دادند.

دیگر واقفان

افزون بر افراد یاد شده تعداد زیادی از خیرین نسبت به وقف و اهدای کتاب به این کتابخانه اقدام نمودند:

مؤسس بزرگوار کتابخانه، مرحوم آیت الله العظمی آقای بروجردی قدس سره؛ ۲۹۱۱ مجلد.

مرحوم حجة الاسلام حاج آقای محمد مقدس اصفهانی رحمه الله علیه؛ ۲۶۲۵ مجلد.
حاج میرزا عباس مصباح زاده؛ از کتابخانه والدشان مرحوم نجم الممالک ۳۴۴ مجلد.
بازماندگان محترم مرحوم حاج شیخ محمد علی کرمانی از اصفهان؛ ۲۵۶ مجلد.
سید منیرالدین حجتی، از کتابخانه مرحوم حاج سیداحمد محسنی اراکی؛ ۲۲۳ مجلد.

حاج سید محمد حسن طباطبائی آیت الله زاده بروجردی؛ ۲۰۹ مجلد.
کتابخانه ملی تهران؛ ۲۰۰ مجلد.

حاج شیخ عبدالحسین فقیهی رشتی؛ ۱۵۴ مجلد.
دکتر مدرسی؛ از کتابخانه مرحوم حاج میرزا ابوطالب مدرسی، ۱۱۱ مجلد.
دانشگاه تهران؛ ۱۰۱ مجلد.

آقای دکتر یحیی دادرس، فرزند مرحوم آخوند ملاعلی طاهرک محلی؛ ۱۰۱ مجلد.

واقفانی که نامشان در نشریه مسجد اعظم آمده

در نشریه مسجد اعظم در هر شماره فهرستی از افرادی که کتاب به کتابخانه اهدا کرده اند به همراه فهرست کتاب های اهدایی ذکر می شده است. بزرگوارانی که در نشریه مسجد اعظم نامشان به عنوان اهداکننده آمده است، به ترتیب حروف الفبا عبارتند از:

۱. ابراهیم نوری گلپایگانی؛ ۱ جلد.
۲. ابوالحسن مدیریان همدانی؛ ۱۰ مجلد.
۳. ابوالفتح الهی تهرانی؛ ۱۰ جلد.
۴. ابوالقاسم استفاضه؛ تهران، ۵ جلد.
۵. احمد اقبالیان آهن فروش، ۳ جلد.
۶. احمد آصفی خوئینی؛ تهران، ۲ جلد.
۷. احمد خسروی سرائی؛ ۱۰ مجلد.
۸. احمد فیض؛ ۲ جلد.
۹. احمد معصومی؛ اراک، ۲ مجلد.
۱۰. اخوی زاده زرگر خراسانی؛ ۱۵ مجلد.
۱۱. اداره اوقاف قم؛ ۱۴ جلد.
۱۲. اداره کل نگارش - وزارت آموزش و پرورش؛ تهران، ۱ جلد.
۱۳. حاج شعبانعلی سمسار؛ ۲۷ مجلد.
۱۴. حاج میرزا ابوالقاسم طباطبائی بروجردی، ۴۵ مجلد.
۱۵. حاج آقا محمد مقدس اصفهانی، ۲۸ مجلد.
۱۶. حاج شیخ محمدتقی خوانساری؛ اصفهان، ۳۷ مجلد.
۱۷. استاد ابراهیم زورگر؛ ۱ جلد.
۱۸. استوار حسن فلاحتی؛ مشهد، ۱۱ مجلد.
۱۹. اسدالله خدادادی؛ ساکن قم، ۱ جلد.
۲۰. اصغر دانش؛ قم، ۱۸ جلد.
۲۱. اصغر نهاوندیان؛ تهران، ۳ جلد.
۲۲. انجمن اسلامی جوانان؛ ۲ مجلد.
۲۳. جمال الدین فدائی اراکی (چاپی و خطی)؛ ۱۰۰ مجلد.
۲۴. سید مهدی لاجوردی؛ ۱۱ مجلد.
۲۵. سید هادی حائری؛ ۸۲ مجلد.
۲۶. میرزا عبدالعلی اسماعیلی؛ ۴۳ مجلد.
۲۷. الهی افجه‌ای؛ تهران، ۱ مجلد.
۲۸. آیه الله روح الله خمینی؛ ۲۷ مجلد.
۲۹. آیه الله خوانساری؛ تهران، ۱۰ مجلد.
۳۰. آیه الله روح الله موسوی خمینی؛ ۲۲ مجلد.
۳۱. آیه الله زاده شیرازی؛ کربلا، ۴ مجلد.
۳۲. آیه الله محمد رضا گلپایگانی؛ ۱۰ مجلد.
۳۳. باقر روزبه؛ ۳۹ جلد.
۳۴. باقر شکری؛ ۱ مجلد.
۳۵. بانو اعظم جوهرچی؛ ۲۳ مجلد.
۳۶. بانو حاجیه اکرم باقرزاده؛ ۲ جلد.
۳۷. بانو حاجیه فیاض زنجانی؛ ۱۶ مجلد.
۳۸. بانو زهرا لاکانی و بانو بهره‌ور؛ ۲۱ مجلد.
۳۹. بانو عذرا خوئی؛ ۳ مجلد.
۴۰. بانو کارگشا؛ ۱ جلد.
۴۱. بانو گوهر دهلشتی اصفهانی؛ ۲ جلد.
۴۲. بانو لیلی موسوی ساروی؛ ۴ مجلد.
۴۳. بانو نصرت عزیز السلطنه؛ ۵ جلد.
۴۴. شهید سید یونس رودباری؛ ۲۱ مجلد.
۴۵. بهاء الدین انواری؛ مجلس سنا، ۱ جلد.
۴۶. بهرام امینی آموزگار فرهنگ؛ ۱ مجلد.
۴۷. جان علی عبدی؛ از شاهی ۳ مجلد.
۴۸. جعفر امینیان زنجانی؛ ۲۰ مجلد.
۴۹. جمال الدین جمالی؛ تهران، ۱ مجلد.
۵۰. چند نفر نیکوکار؛ بهای اشتراک ۳ جلد.
۵۱. حاج ابوالقاسم استفاضه؛ ۸۴ مجلد.
۵۲. حاج اصغر بهامی خوئینی؛ ۱ جلد.
۵۳. حاج آقا اسماعیل کتابچی؛ ۱۵ مجلد.

۵۴. حاج آقا بابائی؛ ۳ مجلد.
۵۵. حاج آقا رضا طرخانی از ثلث مرحوم حاج شعبانعلی تهرانی؛ قم، ۵ مجلد.
۵۶. حاج آقا روح الله موسوی؛ آیه الله خمینی ۲۵ مجلد.
۵۷. حاج آقا شیخان؛ تهران، ۵ مجلد.
۵۸. حاج آقا ضیاء نوری گلپایگانی؛ خطی: ۳ جلد، چاپی: ۳۹ جلد.
۵۹. حاج آقا عبدالله آل آقا؛ تهران، ۱ مجلد.
۶۰. حاج براتعلی و احمد اکبری و حسین اکبری؛ اصفهان، ۱ مجلد.
۶۱. تقی متقی؛ اراک، ۳۷ مجلد.
۶۲. حسن آقا دانش؛ ۱۴ مجلد.
۶۳. حاج سید اسدالله محمدی گسکر رودسری؛ ۳ جلد.
۶۴. سید اسماعیل کتابچی (مدیر کتاب فروشی اسلامیه)؛ ۶۸ مجلد.
۶۵. سید محمدحسن آیه الله زاده بروجردی؛ قم، ۵ مجلد.
۶۶. سید محمدحسن آیه الله زاده بروجردی؛ قم، ۷۹ مجلد.
۶۷. سید محمدحسن طباطبائی آیه الله زاده بروجردی؛ ۳۱ مجلد.
۶۸. سید محمدحسن طباطبائی بروجردی؛ ۸۰ مجلد.
۶۹. سید محمدحسین علوی طباطبائی بروجردی؛ تهران، ۵۳ مجلد.
۷۰. سید محمدعلی آیه الله زاده خونساری؛ ۵۵ مجلد.
۷۱. سید مهدی لاجوردی؛ ۱۰ مجلد.
۷۲. سیدحسین اثنی عشری شاه عبدالعظیمی؛ ۱۹ مجلد.
۷۳. سیدمحمدحسن آیه الله زاده بروجردی؛ قم، ۷ مجلد.
۷۴. شعبانعلی تهرانی؛ ۲ جلد.
۷۵. شیخ آقا بزرگ تهرانی علامه (مؤلف الذریعه)؛ ۱۹ مجلد.
۷۶. حاج شیخ آقا بزرگ محمدی عراقی (از طرف مرحوم حاج شیخ عبدالصمد کنگاوری)؛ ۱ جلد.
۷۷. حاج شیخ محمدشریف نجف آبادی؛ قم، ۶ مجلد.
۷۸. حاج عباس مرزکوهی؛ ۱ مجلد.
۷۹. حاج عنایت الله معتمدی (شرکت رنگ سازی ایران)؛ ۶۸ مجلد.
۸۰. حاج فضل فضل الله معماری؛ ۲ جلد.
۸۱. حاج محمد چیت ساز؛ ۵ جلد.
۸۲. حاج محمد حسن طریقت؛ ۱۰ مجلد.
۸۳. حاج محمد رمضان؛ ۱۰ مجلد.
۸۴. حاج محمدباقر حقیقت کتابچی؛ ۱۰ مجلد.
۸۵. حاج محمدصادق فلاح؛ ۱ جلد.
۸۶. حاج محمدعلی انصاری؛ ۱۱ مجلد.
۸۷. حاج محمود آقا کاشانی؛ ۶۶ مجلد.
۸۸. حاج محمودطرشتی؛ ۴۱ مجلد.
۸۹. حاج میرزا ابوالقاسم کوپائی؛ ۱ مجلد.
۹۰. حاج میرزا حسین مصطفوی (کتاب فروش)؛ ۱۵ مجلد.

۹۱. حاج میرزا خلیل کمره‌ای؛ ۱۰ مجلد.
۹۲. حاج میرزا علی مشکینی؛ ۱ جلد.
۹۳. حاج میرزا مهدی بروجردی؛ ۱۰ مجلد.
۹۴. حاج یوسف عباسی شیخ سرمستی؛ ۳ مجلد.
۹۵. حسن انصاری محلاتی؛ قم، ۲ جلد.
۹۶. حسن آقا تهرانی بازار سلطانی؛ ۴ جلد.
۹۷. حسن جواهریان؛ اهواز، ۱ جلد.
۹۸. حسن رمضانی آشتیانی؛ ۲ جلد.
۹۹. حسن شهدی؛ ۲۶۵ مجلد.
۱۰۰. حسین آقا توکلی بیجاری؛ ۲ جلد.
۱۰۱. حسین آقا فرخ؛ ۳۰ مجلد.
۱۰۲. حسین بخشی آرائی؛ ۲ جلد.
۱۰۳. حسین صادقی اردستانی؛ ۲ مجلد.
۱۰۴. حسین فرخ آشتیانی؛ ۲۰ مجلد.
۱۰۵. حسین کجوری؛ تهران، ۳۹۵ مجلد.
۱۰۶. حسین کی استوان؛ ۱۴ مجلد.
۱۰۷. حسین منوچهری؛ ۱۲ مجلد.
۱۰۸. خریداری کتاب از محل کمک دو نفر نیکوکار؛ ۵ مجلد.
۱۰۹. خسروشاهی؛ ۲۱ جلد.
۱۱۰. خلیل دانش آشتیانی؛ تهران، ۲ مجلد.
۱۱۱. دانشکده حقوق؛ ۱۸ مجلد.
۱۱۲. دانشگاه تهران؛ ۱ جلد.
۱۱۳. داود خان قویمی و حاج میرزا حسنخان وکیلی؛ ۱ جلد.
۱۱۴. داود قویمی تبریزی؛ ۱ مجلد.
۱۱۵. دکتر محمود نجم آبادی؛ ۵۰ مجلد.
۱۱۶. دکتر منیرالدین حجتی اراکی (از کتب مرحوم حاج سیداحمد محسنی والد ماجدشان)؛ خطی؛ ۹۰ جلد، چاپی؛ ۸ جلد.
۱۱۷. ر.ج؛ (پنجاه ریال نقد جهت کتاب).
۱۱۸. رحمت الله ملکی اشکوری؛ ۱ جلد.
۱۱۹. سازمان لغت نامه دهخدا؛ ۶۲ جزء.
۱۲۰. سرهنگ انصاری؛ تهران، ۲ مجلد.
۱۲۱. سکینه سلطان احمدی گلپایگانی، ۱ مجلد.
۱۲۲. سید ابوالقاسم مرعشی؛ تهران، ۲ مجلد.
۱۲۳. سید احمد حسینی قمی؛ ۱ مجلد.
۱۲۴. سید احمد حسینی؛ همدان، ۱ جلد.
۱۲۵. سید آقا بزرگ مهدی پور؛ ۵۱ جلد.
۱۲۶. سید جعفر مرقاتی خوئی؛ ۷ مجلد.
۱۲۷. سید جلال الدین محدث و حاج مهدی خادم؛ ۱۶ مجلد.
۱۲۸. سید جواد حسینی زارچ؛ ۱ جلد.
۱۲۹. سید حسن لطفی؛ تهران، ۳ مجلد.
۱۳۰. سید حسن موسوی رزکی، به وسیله آقای سیداحمد رزکی؛ ۱۵ جلد (وقفی).
۱۳۱. سید حسین چاوشی مجرد؛ ۵۲ مجلد.
۱۳۲. سید حسین مدرسی طباطبائی؛ ۶۴ جلد.
۱۳۳. سید حسین مدرسی یزدی؛ ۲۴ مجلد.
۱۳۴. سید رضا محسن خلق؛ قم، ۱ جلد.
۱۳۵. سید شهاب الدین حسینی مرعشی، آیه الله نجفی؛ ۳۳ مجلد.
۱۳۶. سید شهاب الدین مرعشی، آیه الله نجفی؛ ۲۰ مجلد.
۱۳۷. سید عباس هاشمی نوبرانی؛ ۳ جلد.
۱۳۸. سید عزیز الله امامت کاشانی؛ ۲ جلد.

۱۳۹. سید عزیز میر بهاء زنجانى؛ ۴۲ مجلد.
۱۴۰. محمد آقا اباترابی؛ تهران، ۹۶ مجلد.
۱۴۱. سید علی بطحائی گلپایگانی؛ خطی ۱ جلد.
۱۴۲. سید علی محمد سعیدی؛ قم، ۱ مجلد.
۱۴۳. سید فضل الله بنافی؛ ۱۱۱ مجلد.
۱۴۴. سید فضل الله بنافی مازندرانی؛ ۱۳ جلد.
۱۴۵. سید فضل الله عقیلی نوری؛ ۷۴ مجلد.
۱۴۶. سید محمد امامی؛ ۱۲ مجلد.
۱۴۷. سید محمد جلالی همدانی؛ ۴ جلد.
۱۴۸. سید محمد جواد موسوی شوشتری؛ ۱۱ مجلد.
۱۴۹. سید محمدرضا ابطحی؛ ۱ مجلد.
۱۵۰. سید محمد کاظم جزائری؛ ۲۰ مجلد.
۱۵۱. سید محمد کاظم سعیدی؛ ۱ مجلد.
۱۵۲. سید مصطفی صفائی خوانساری؛ ۳۲ مجلد.
۱۵۳. سید مهدی غضنفری، خیمنی؛ ۱ مجلد.
۱۵۴. سید نور الدین طالقانی؛ ۱ جلد.
۱۵۵. سید هادی خسروشاهی؛ ۱۹ مجلد.
۱۵۶. سید هاشم رسولی محلاتی؛ ۱۲ مجلد.
۱۵۷. سید حسین مدرسی طباطبائی؛ ۱۶ جلد.
۱۵۸. سیف الله کبیریان از شاهی؛ ۶ مجلد.
۱۵۹. شایانی؛ قم، ۱ مجلد.
۱۶۰. شمس الدین پرویزی؛ ۱۹ جلد.
۱۶۱. شیخ احمد آل اسحق خوئینی؛ ۵ جلد.
۱۶۲. شیخ احمد آل اسحق؛ ۶۸ مجلد.
۱۶۳. شیخ باقر نهاوندی واعظ؛ ۱۵۰ مجلد.
۱۶۴. شیخ باقر نهاوندی؛ تهران، ۶ مجلد.
۱۶۵. شیخ جواد فاتحی همدانی؛ ۱ مجلد.
۱۶۶. شیخ حسن جمالی رفسنجانى؛ ۱۷ مجلد.
۱۶۷. شیخ حسین زمانی رامسری؛ ۱ مجلد.
۱۶۸. شیخ عبدالحسین فقیهی؛ قم، ۱۹ جلد.
۱۶۹. شیخ علی حسنی زنجانى؛ ۱ مجلد.
۱۷۰. شیخ علی شایانی؛ قم، ۱۳ جلد.
۱۷۱. شیخ علی کشاورز رودسری؛ ۱ جلد.
۱۷۲. شیخ علی محمد پیشوائی موحدی قمی؛ ۳ جلد.
۱۷۳. شیخ فرج آل عمران قطیفی؛ ۱۱ مجلد.
۱۷۴. شیخ محمد کرمی؛ ۱۰ مجلد.
۱۷۵. شیخ محمد باقر ملبوبی؛ ۱۱ مجلد.
۱۷۶. شیخ محمدرضا موحدی؛ ۱۰ مجلد.
۱۷۷. شیخ محمدرضا موحدی؛ قم، ۴ مجلد.
۱۷۸. شیخ محمد شریف کاشانی؛ ۱ جلد.
۱۷۹. شیخ محمد علی روحانی گرگانی؛ مشهد، ۲ مجلد.
۱۸۰. شیخ مرتضی اردکانی؛ اصفهان، ۱۲ مجلد.
۱۸۱. شیخ مرتضی انصاری واعظ؛ ۱۲ مجلد.
۱۸۲. شیخ مرتضی مظاهری نجفی؛ ۲ جلد.
۱۸۳. شیخ مرتضی مظاهری؛ اصفهان، ۱ جلد.
۱۸۴. شیخ مصطفی حق نظری؛ ۳ مجلد.
۱۸۵. شیخ مصطفی رهنما؛ تهران، ۶ مجلد.
۱۸۶. شیخ نبی شاهرودی؛ قم، ۵ مجلد.
۱۸۷. شیخ هاشم زنجانى؛ ۱ مجلد.
۱۸۸. صالح فرشاد آشتیانی؛ تهران، ۱ مجلد.
۱۸۹. عباس جورابچی، قم ۲ مجلد.

۱۹۰. عبدالحمید روحی بهبهانی؛ ۱ مجلد.
۱۹۱. عبدالرزاق العوینانی؛ بغداد، ۱ جلد.
۱۹۲. عبدالرضا مویدی مینابی؛ ۲ جلد.
۱۹۳. عبدالغنی مهدوی؛ قم، ۲ مجلد.
۱۹۴. عبدالله باقری؛ ۱ مجلد.
۱۹۵. عزت ارسی؛ ۸ جلد.
۱۹۶. عزیز حیدری؛ قم، ۱ مجلد.
۱۹۷. علی خسروجرودی؛ ۲ مجلد.
۱۹۸. علی محمد خیاط شاهرودی؛ ۴ مجلد.
۱۹۹. علی محمد قناد شاهرودی فرزند عبدالکریم از طرف والدین؛ ۲ جلد.
۲۰۰. علی نقی محمدی آشتیانی؛ ۱ مجلد.
۲۰۱. غلامحسین حصیری؛ آبادان، ۱ مجلد.
۲۰۲. غلامرضا پروین آشتیانی؛ ۱ مجلد.
۲۰۳. غلامعلی شریعتمداری؛ ۵ مجلد.
۲۰۴. فخرالدین نجم اراکی و شیخ رضا احمدی؛ ۱۱ مجلد.
۲۰۵. فخرالدین وفا؛ تهران، ۱ مجلد.
۲۰۶. فرج الله آل عمران قطیفی؛ ۱۰ مجلد.
۲۰۷. قاسم خان توکلی محلاتی؛ ۴۱ مجلد.
۲۰۸. کازرونی؛ ۴ جلد.
۲۰۹. کانون اثناعشریه؛ قم، ۱ جلد.
۲۱۰. کتب موقوفه از تهران به وسیله آقای سید محمدحسن حاج سیدیان؛ ۷۳ مجلد.
۲۱۱. سید ابوالفضل حسینی تبریزی؛ ۱۸ مجلد.
۲۱۲. کربلائی محمد امیری؛ آبادان، ۲ مجلد.
۲۱۳. لطف الله صافی گلپایگانی؛ ۱۲ مجلد.
۲۱۴. لغت نامه دهخدا؛ ۱۱ مجلد.
۲۱۵. مجتبی صافی؛ ۱ جلد.
۲۱۶. محمد اسمعیل رسول فرزاد؛ ۲۵ مجلد.
۲۱۷. محمد روحانی؛ ۱ جلد.
۲۱۸. محمد صادق سعیدی (مدیر کتاب فروشی حافظ یزد)؛ ۱۲ جلد.
۲۱۹. محمد صافی گلپایگانی؛ قم، ۳ جلد.
۲۲۰. محمد عرب زاده؛ تهران، ۳ مجلد.
۲۲۱. محمد مونسیان؛ ۱ جلد.
۲۲۲. محمد هادی افتخار دزفولی؛ ۲ جلد.
۲۲۳. محمدباقر محمدی؛ از شاهی، ۱ مجلد.
۲۲۴. محمدجعفر شکری سرابی؛ ۶ جلد.
۲۲۵. محمدحسن دباغ همدانی؛ ۱ مجلد.
۲۲۶. محمدحسن معزی؛ از تهران، ۱ مجلد.
۲۲۷. محمدحسین آقای چالکشی؛ ۱ جلد.
۲۲۸. محمدحسین بخشی همدانی؛ ۱ جلد.
۲۲۹. محمدصادق نیارودسری؛ ۴ جلد.
۲۳۰. محمدی، کتابفروشی محمدی؛ ۱۵ مجلد.
۲۳۱. محمود غروی؛ قم، ۱ مجلد.
۲۳۲. مخدره محترمه بانو طیبه انوار زنجان؛ ۱۴ مجلد.
۲۳۳. سید محمدعلی حسینی؛ ۱۶ مجلد.
۲۳۴. سید حسن محسنی علیشه عوضی؛ ۴۶ مجلد.
۲۳۵. شعبانعلی تهرانی؛ ۵ جلد.
۲۳۶. حاج میرزا ابوالقاسم صاحب جمعی؛ ۷۹ مجلد.
۲۳۷. مستعان پوی؛ ۲ جلد (موضوع طب).
۲۳۸. مسیح وحیدی بندرگز؛ ۲ جلد.
۲۳۹. مصباح آل اسحق خوینی؛ ۳۵ مجلد.
۲۴۰. مصطفی آتوت زنجان؛ ۱ جلد.

۲۴۱. مکتب رابطه النشر الاسلامی؛ کربلا، ۱۰ جلد.
۲۴۲. مکتبه الامام امیرالمؤمنین علیه السلام؛ نجف اشرف، ۳ مجلد.
۲۴۳. مکتبه العلمین الطوسی و بحرالعلوم؛ نجف، ۳ مجلد.
۲۴۴. مکتبه امیر المؤمنین علیه السلام العامه؛ نجف، ۱۵ مجلد.
۲۴۵. منوچهر مظفریان؛ کازرون، ۱ مجلد.
۲۴۶. منیرالدین اراکی؛ از کتابخانه مرحوم حاج سید احمد محسنی اراکی، ۱۰ مجلد.
۲۴۷. موسوی؛ ۱ مجلد.
۲۴۸. مهندس علی اکبر طلوعی؛ ۱ جلد.
۲۴۹. مؤسسه انتشارات فرانکلین؛ تبریز، ۱۳ مجلد.
۲۵۰. مؤسسه مطبوعاتی اشرفی؛ ۱۰ مجلد.
۲۵۱. مؤسسه نشر نفائس و مخطوطات اصفهان؛ ۱۱ مجلد.
۲۵۲. میرزا بیات زنجانی؛ ۱ جلد.
۲۵۳. میرزا حسن مصطفوی؛ ۱۴ جلد.
۲۵۴. میرزا عباس مصباح زاده؛ تهران، ۲ جلد.
۲۵۵. میرزا علی آشتیانی؛ تهران، ۱۵۰ مجلد.
۲۵۶. میرزا محسن دوزدوزانی؛ ۱۰ مجلد.
۲۵۷. میرزا مهدی بروجردی؛ ۱۹۸ مجلد.
۲۵۸. ناصر مافی؛ تهران، ۱ مجلد.
۲۵۹. ناصر و علیرضا معینی؛ ۵ جلد.
۲۶۰. نجیب الله شمس تهرانی؛ ۵ مجلد.
۲۶۱. والی؛ قم، ۶۴ مجلد.
۲۶۲. وزیری؛ یزد، ۱ جلد.
۲۶۳. ولی الله بابائی؛ تهران، ۱ مجلد.
۲۶۴. ولی الله زمانی شه میرزادی؛ ۵ مجلد.
۲۶۵. هادی شمالی؛ ۱ جلد.
۲۶۶. یدالله سلطانی؛ گنبد کاووس، ۱ مجلد.
۲۶۷. یک نفر از آقایان فضلا؛ ۵ جلد.
۲۶۸. یک نفر از نیکوکاران اصفهانی؛ ۲۷ مجلد.
۲۶۹. یک نفر بانوی محترمه؛ ۲ جلد.
۲۷۰. یک نفر مخدره محترمه؛ ۳۵ مجلد.

مجلات و روزنامه‌ها

فهرست روزنامه‌ها و نشریاتی که به طور منظم به کتابخانه فرستاده شده‌اند و نام آنها در شماره‌های مختلف نشریه مسجد اعظم آمده است، به ترتیب حروف الفبا عبارتند از:

۱. اجوبه المسائل الدینیہ (عربی)، کربلا.
۲. المبلغ، پاکستان.
۳. جریده هفتگی اجتماع ملی، شیراز.
۴. جریده هفتگی استوار، قم.
۵. جریده هفتگی آرام، تهران.
۶. جریده هفتگی خدنگ، تهران.
۷. جریده هفتگی سایبان، رشت.
۸. جریده هفتگی طلوع اسلام، رشت.
۹. جریده هفتگی ندای حق، تهران.
۱۰. جریده هفتگی وظیفه، تهران.
۱۱. درس‌هائی از مکتب اسلام، قم.
۱۲. مجله اخبار هفته، تهران.
۱۳. مجله پیک اسلام، همدان.
۱۴. مجله تاریخ اسلام، تهران.
۱۵. مجله دانشکده ادبیات، تبریز.
۱۶. مجله سلامت فکر، تهران.
۱۷. مجله ماهانه دانشمند، تهران.
۱۸. مجله ماهانه دهقان روز، تهران.
۱۹. مجله ماهانه سلامت فکر، تهران.
۲۰. مجله ماهانه نور دانش، تهران.
۲۱. مجله معارف جعفری، قم.
۲۲. مرزهای نو، تهران.
۲۳. مکتب تشیع، قم.
۲۴. نامه آستان قدس رضوی علیه السلام، مشهد.
۲۵. نشریه اخبار هفته، تهران.
۲۶. نشریه دانشکده ادبیات، تبریز.
۲۷. نشریه کتابخانه حضرت عبدالعظیم علیه السلام، شهرری.
۲۸. نشریه کتابخانه ملی، تبریز.
۲۹. نشریه مجمع علمی نجات نسل جوان، قم.
۳۰. نشریه مجمع معارف جعفری، قم.
۳۱. نشریه مکتبه امیرالمومنین علیه السلام، نجف.

فهرست پایان نامه‌های اهدایی دانشکده حقوق دانشگاه تهران:

۱. اخذ به شفعه در حقوق مدنی ایران و فقه اسلام (رساله دکترای پیرامون موضوع شفعه و ریشه پیدایش و احکام آن از نظر قانون و شرع) مؤلف: جواد احمدی طباطبائی، ۱ جلد.
۲. اقتصاد برق هسته‌ای (رساله دکترای اقتصاد پیرامون تجزیه و تحلیل نیروی برق هسته‌ای)؛ ۱ جلد.
۳. امارات در حقوق مدنی ایران (رساله دکترای حقوق رشته قضائی پیرامون ماهیت امارات و وجه و کیفیت دلالت آن بر مدعا و حدود اعتبار آن)، ۱ جلد.
۴. برآورد تولید ملی ایران (رساله دکترای پیرامون مسائلی مربوط بحسابداری ملی و اقتصادی)؛ مؤلف: بهمن همایون. ۱ جلد.
۵. بردگی در حقوق بین الملل (رساله دکترای پیرامون موضوع بردگی و علل پیدایش و مبارزات ضد آن)؛ مؤلف منصور راستین، ۱ جلد.
۶. بررسی حد متناسب اقتصادی جمعیت در یک کشور (رساله دکترای اقتصاد پیرامون ارتباط اندازه جمعیت با میزان درآمد و تولید و لزوم تعدیل آن)؛ مؤلف: فخرالدین مصباح، ۱ جلد.
۷. بیکاری (رساله دکترای پیرامون مسائل راجعه به بیکاری و علل آن و راه مبارزه با آن)، مؤلف: جعفر سپهر، ۱ جلد.
۸. تحولات نقش دبیرکل سازمان ملل متحد (رساله دکترای علوم سیاسی پیرامون موقعیت و وظیفه سازمان ملل و دبیرکل آن)؛ مؤلف منوچهر معیری، ۱ جلد.
۹. حدود حق مالکیت در فقه امامیه و قانون مدنی؛ (رساله دکترای پیرامون حق مالکیت و احکام آن)، مؤلف: مصطفی بهرامی، ۱ جلد.
۱۰. دفاع جامعه در مقابل جرم و مجرم (رساله دکترای دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی تهران)؛ تألیف آقای دکتر حافظ ایمن، ۱ جلد.

۱۱. صلاحیت دیوان بین المللی دادگستری (رساله دکترای دانشکده حقوق و علوم سیاسی و اقتصادی تهران)؛ تألیف دکتر محمد خاور، ۱ جلد.
۱۲. روابط دیپلماسی شاه عباس اول با اسپانیا و پرتغال (رساله دکترای پیرامون مسائلی مربوط به سیاست خارجی ایران در زمان شاه عباس اول)؛ مؤلف: منوچهر پارسا دوست، ۱ جلد.
۱۳. سیاست خارجی آمریکا نسبت به اسرائیل و برخورد آن با جمهوری متحده عربی (رساله دکترای سیاسی پیرامون سرزمین فلسطین و پیدایش دولت اسرائیل و موقعیت آن در جهان)؛ مؤلف مصطفی امامی، ۱ جلد.
۱۴. سیاست خارجی سوری (رساله دکترای رشته سیاسی پیرامون اوضاع سیاسی سوریه بعد از استقلال و بحرانهای حاصله آن)؛ مؤلف محمد علیخانی، ۱ جلد.
۱۵. شرکت کارگران در منافع کارگاهها (رساله دکترای اقتصاد پیرامون سهم کردن کارگران در کارخانجات)؛ مؤلف محمدرضا نعمتی، ۱ جلد.
۱۶. لزوم اعمال بودجه برنامه‌ای در ایران (رساله ختم تحصیلی پیرامون مسائلی مربوطه به تنظیم و تعدیل بودجه کشور بر اصل احتیاجات مردم)؛ مؤلف محمدعلی احمدی، ۱ جلد.
۱۷. لیره و گروه استرلینگ (رساله دکترای پیرامون ماهیت لیره و گروه استرلینگ و نقش آنها در مبادلات جهانی)؛ مؤلف محمدرضا مفاضی، ۱ جلد.
۱۸. مبانی حقوق بشر (رساله دکترای علوم سیاسی پیرامون حقوق بشر از نظر فلاسفه قدیم و جدید)؛ مؤلف؛ مهدی ابوسعیدی، ۱ جلد.
۱۹. مسئولیت مدنی کارفرما ناشی از عمل کارگر (رساله دکترای حقوق پیرامون حدود مسئولیت و وظایف کارفرما در برابر کارگر و روابط آن دو از نظر قانون و مذهب)؛ مؤلف محمد خزانلی، ۱ جلد.
۲۰. منابع آبهای ایران (رساله دکترای اقتصاد پیرامون مسائل مربوطه به تهیه و نگهداری و استفاده و تقسیم آن کشور از نظر اقتصادی)؛ مؤلف ابوطالب مهندس، ۱ جلد.

۲۱. ناسیونالیسم کشورهای آفریقایی شرقی بریتانیا (رساله دکترای پیرامون تأثیر آزادی و استعمار در زندگی و پیدایش آن در آفریقایی شرقی)؛ مؤلف مسعود انصاری، ۱ جلد.
۲۲. ناهماهنگی رشد اقتصادی و اجتماعی در دنیای معاصر (رساله دکترای اقتصاد پیرامون مسائل مربوط به افزایش جمعیت و ناهماهنگی آن با پیشرفت تولید و سطح زندگی)؛ مؤلف عبدالرحیم احمدی، ۱ جلد.
۲۳. نفت فلات قاره ایران در خلیج فارس (پایان نامه دکترای اقتصاد پیرامون موقعیت خلیج فارس و مسائل مربوطه بنفت اطراف آن)؛ مؤلف چارلیس دانیال، ۱ جلد.
۲۴. نقش ذخائر بین المللی طلا و ارز (رساله دکترای اقتصادی، پیرامون موضوع طلا و ارز و میزان لازم و کافی آن برای ایران)؛ مؤلف: سیروس توفیق، ۱ جلد.
۲۵. هیپرلیپمی و مکانیسم آن (پایان نامه دکترای دانشکده پزشکی تهران)؛ اهدایی مؤلف محمد انواری همدانی، ۱ جلد.

کتاب‌اهدائی مؤلفین

فهرست کتاب‌هایی که از طرف مؤلف یا ناشر به کتابخانه مسجداعظم اهدا شده‌اند و نام آن‌ها در شماره‌های مختلف نشریه مسجد اعظم آمده است، به شرح زیر است:

۱. ابراهیم بت شکن یا قهرمان توحید؛ اهدایی مؤلف آقای مصطفی زمانی.
۲. اتحاد و دوستی در اسلام؛ اهدایی مؤلف آقای سیدحسن ابطحی، ۱ مجلد.
۳. اثبات الحجّه (علائم ظهور)؛ اهدایی مؤلف حاج سید ابراهیم موسوی زنجانی، ۱ جلد.
۴. احکام حج و اسرار آن؛ اهدایی مؤلف سرهنگ حاج حسن بیگلری، ۱ جلد.
۵. احیاء المیت بفضائل اهل البیت؛ مؤلف عبدالرحمن سیوطی (فضائل اهل البیت از طریق اهل سنت) اهدایی کاتب: حاج آقا لطف الله صافی گلپایگانی، ۱ جلد.
۶. الاخلاق و الادب؛ یک‌دوره نشریه ماهانه، اهدایی مؤلف و ناشر شیخ محمدحسین اعلمی.
۷. ارث الزوجه و رساله فی حکم القضاء علی؛ اهدایی مؤلف لطف الله صافی گلپایگانی، ۱ جلد.
۸. الازهار الارجیه؛ اهدایی مؤلف شیخ فرج آل عمران قطیفی، ۳ جلد.
۹. اسلام پیشرو نهضتها؛ اهدایی ناشر.
۱۰. اسلام و حقوق کارگران یا بردگان استعمار؛ اهدایی مؤلف محمدباقر قرشی، ۱ جلد.
۱۱. اسلام و مشکلات اقتصادی بضمیمه مسئله ربا و رباخواری؛ اهدایی مؤلف سید ابوالاعلی مودودی و شیخ محمد ابو زهره مصری، ۱ جلد.
۱۲. اسلام و همزیستی مسالمت آمیز؛ اهدایی مؤلف عباسعلی عمید زنجانی، ۱ جلد.
۱۳. اصول الکافی و الروضه مع الشرح؛ اهدایی ناشر کتابفروشی اسلامیة تهران، ۱ جلد.
۱۴. اصول فیزیولوژی کلیه؛ اهدایی موسسه فرانکلین تبریز، ۱ جلد.
۱۵. اصول کافی با شرح جامع؛ اهدایی ناشر کتابفروشی اسلامیة، ۱ جلد.

۱۶. افکار جوانان (سوال و جوابهایی پیرامون مسائل اعتقادی و عملی، دینی که در کانون مطرح شده است)؛ نگارش سیدحن ابطحی خراسانی، الهدایی مؤلف، ۱ جلد.
۱۷. امام علی (ع) صدای عدالت انسانیت؛ الهدایی ناشر بنگاه مطبوعاتی فراهانی، ۱ جلد.
۱۸. امامزادگان معتبر ایران و رجال مدفون در کاشان؛ الهدایی مؤلف سید عزیزالله امامت، ۲ جلد.
۱۹. اندلس سرزمین خاطره ها (فارسی)؛ اعتیادهای خطرناک فارسی؛ الهدایی ناشر، ۲ مجلد.
۲۰. انسان و سرنوشت؛ الهدایی ناشر شرکت سهامی انتشار، ۱ جلد.
۲۱. آنچه باید یکدختر بداند و اسلام و زن؛ الهدایی مؤلف: آقای حسن مصطفوی، ۱ جلد.
۲۲. آنچه هر مسلمان باید بداند؛ مؤلف سید محمد شیرازی، الهدایی مترجم علی کاظمی، مترجم، ۱ جلد.
۲۳. آنچه همه او را دنبال میکنند؛ الهدایی مؤلف آقای مصطفی اولیائی، ۱ مجلد.
۲۴. آینده اسلام و امواج خطرناک؛ مؤلف بن نبی از دانشمندان الجزایر، الهدایی مترجم مصطفی زمانی، ۱ جلد.
۲۵. آئین جهاننداری (عهدنامه بمالک) و خورشید روشن؛ ناظم و شارح: حاج محمدعلی انصاری قمی، الهدایی ناظم.
۲۶. آئین فرزند پروری؛ الهدایی مؤلف محسن طالعی نیا، ۱ جلد.
۲۷. بحار الانوار؛ الهدایی ناشر کتابفروشی اسلامیه.
۲۸. بحر الانساب؛ الهدایی ناشر حاج سید محمود مرعشی نجفی، ۱ جلد.
۲۹. برج دوازدهم ولایت؛ الهدایی مؤلف محمدتقی گلی، ۱ جلد.
۳۰. بررسی اجمالی تربیت و تعلیم دینی در مدارس کشور (گزارش و بررسی از دبیران برنامه تعلیمات و کتابهای تعلیمات دینی و پرسشنامه‌ای بمنظور بدست آوردن نظرات درباره آماده کردن دبیران مفید دینی)؛ الهدایی ناشر، ۱ جلد.
۳۱. پاسخ ما بسوالات شما؛ الهدایی مؤلف سیدعبدالکریم هاشمی نژاد و حسن ابطحی، ۴ مجلد.
۳۲. پرتوی از جمال انسانیت (تفسیر سوره یوسف)؛ الهدایی مؤلف نعمت الله صالحی نجف آبادی، ۱ جلد.

۳۳. پرسش و پاسخ (بحث و تحلیل پاره‌ای از مسائل علمی و دینی)؛ اهدایی مؤلف حسین نوری، ۲ جلد.
۳۴. پنج رساله در حج و قبله و خوابیدن ائمه اطهار(ع) تألیف آقای حاج میرزا خلیل کمره‌ای تهران، اهدایی مؤلف ۲ جلد
۳۵. پیدایش و پیشرفت اسلام (تاریخ پیدایش و علل پیشرفت اسلام)؛ اهدایی مؤلف محمد مهدی پورگل، ۱ جلد.
۳۶. پیوند دو گل (پیرامون مسائل و آداب زناشوئی و وظایف زن و شوهر)؛ اهدایی مؤلف علی قرنی، ۲ جلد.
۳۷. تاریخ پیامبران و قصص قرآن؛ اهدایی مؤلف سیدمحمد صفی، ۱ جلد.
۳۸. تاریخ عرب؛ اهدایی موسسه انتشارات فرانکلین، ۱ جلد.
۳۹. تاریخ فلسفه و فلاسفه؛ اهدایی مؤلف محمدعلی موحدی قمی، ۲ جلد.
۴۰. تجسم عمل یا تبدل نیرو بماده؛ اهدایی مؤلف سیدمحمد امین رضوی سلدوزی رضائیه، ۱ جلد
۴۱. تذکره الادله فی شرح التبصره؛ اهدایی ناشر، ۱ مجلد.
۴۲. تذکره شوشتر (خطی)؛ تألیف مرحوم سید عبدالله آل سید نعمت الله جزایری، چاپ نشده، آقای سیدمحمد کاظم جزائری کارمند فرهنگ قم این نسخه را در ۲۸۰ صفحه در سال ۱۳۴۳ بخط نسخ نوشته و اهداء بکتابخانه نموده‌اند.
۴۳. ترانه فرشتگان: فارسی (شعر؛ ادبیات فارسی)؛ اهدایی مؤلف سیدحن امین، ۱ جلد.
۴۴. ترک الاطتاب فی شرح الشهاب؛ شارح: محمد ابن سالمه قضاعی، با مقدمه محمد شیروانی، اهدایی شیروانی، ۱ مجلد.
۴۵. تفسیر و ترجمه نماز؛ دوازده امام خواجه نصیرالدین طوسی؛ اهدایی ناشر شرکت نسبی اقبال، ۱ جلد.
۴۶. تقویم الاثمه یا روز شمار دینی؛ اهدایی مؤلف رضا شریعت زاده طالقانی، ۱ جلد.
۴۷. تلخیص الریاض (شرح صحیفه سجاده)؛ اهدایی مؤلف سیدابوالفضل حسینی تبریزی، ۱ جلد.

۴۸. تلخیص الشافی؛ مؤلف شیخ ابوجعفر طوسی با تعلیقات سیدحسین بحرالعلوم، اهدایی سید حسین بحرالعلوم «صاحب تعلیقات»، ۱ جلد.
۴۹. التفتیح فی شرح العروه الوثقی (مباحثی فقهیه شرح بر احکام میاه و نجاسات و مطهرات و وضو از عروه الوثقی تقریرات بحث حضرت آیه الله خوئی)؛ مؤلف میرزا علی غروی تبریزی، اهدایی آیه الله خوئی، ۱ جلد.
۵۰. توحید؛ مؤلف خالصی زاده، اهدایی مترجم غلامرضا خلیفی، ۱ جلد.
۵۱. توضیح المسائل؛ مختصر الاحکام؛ رساله الوجیزه؛ خلاصه المسائل؛ سئوال و جواب؛ توضیح المناسک؛ اهدایی مؤلف: آیت الله آقای حاج سید محمدهادی میلانی، ۶ جلد.
۵۲. توضیح درباره انجیل و مسیح؛ تألیف علامه کاشف الغطاء، اهدایی مترجم سیدهادی خسروشاهی، ۱ جلد.
۵۳. جامع الاحادیث الشیعیه؛ مؤلف جمعی از فضلاء حوزه علمیه قم به دستور و تحت نظر مرحوم آیه الله العظمی آقای بروجردی قدس سره، اهدایی ناشر سید محمدحسن آیه الله زاده بروجردی، ۱۰ جلد.
۵۴. جامع الدرر؛ اهدایی مؤلف حسین فاطمی رضوی قمی، ۲ جلد.
۵۵. جامع المدارک فی شرح المختصر النافع: اهدایی مؤلف سید احمد آیه الله خوانساری، ۲ جلد.
۵۶. جزء اول از مجلد عاشر و جزء اول از مجلد ثالث عشر بحار الانوار علامه مجلسی، ناشر کتابفروشی اسلامیة تهران، اهدایی ناشر، ۴ جلد.
۵۷. جوان از نظر عقل و احساسات؛ اهدایی مؤلف محمدتقی فلسفی واعظ، ۱ جلد.
۵۸. جواهر العلوم؛ اهدایی مؤلف سید مهدی غضنفری، ۳ جلد.
۵۹. جهاد و شهادت؛ اهدایی ناشر، ۱ جلد.
۶۰. چرا شیعه شدم؛ مناظره مستر جان احمد با علماء؛ اهدایی مؤلف، ۱ جلد.
۶۱. چکنیم که ثروتمند شویم؛ آقای مؤلف سید مصطفی کاشفی خوانساری، ۱ جلد.
۶۲. الحججه علی ذوی النهی فی حرمة حلق اللحي؛ اهدایی مؤلف مرتضی مظاهری نجفی، ۲ جلد.

۶۳. حسن و حسین: جگرگوشگان رسول اکرم؛ تألیف محمدرضا مصری، اهدایی مترجم محمد واصف، ۲ جلد.
۶۴. الحق المبین یا قضاوت‌های امیرالمومنین (ع)؛ اهدایی ناشر کتابخانه ارشاد تهران، ۱ جلد.
۶۵. حکومت در اسلام؛ اهدایی مؤلف حیدرعلی قلمداران، ۱ جلد.
۶۶. خاطرات زندگانی آیه‌الله بروجردی؛ اهدایی مؤلف سید محمدحسین علوی طباطبائی بروجردی، ۱ جلد.
۶۷. خاطراتی از فومنی؛ اهدایی ناشر، ۱ جلد.
۶۸. خرافات در کتب مسیحیان؛ اهدایی مترجم علی کاظمی، ۲ مجلد.
۶۹. خواسته‌های بشر؛ اهدایی مؤلف آقای حاج میرزا علی مشکینی نجفی، ۱ جلد.
۷۰. خودشناسی برای خداشناسی، اهدایی مؤلف بانوراضیه سدید (شهابی)، ۱ جلد.
۷۱. دامان مادران یا دبستان اولیه بشر؛ اهدایی ناشر انجمن اسلامی جوانان شاهی، ۱ جلد.
۷۲. دانش و جهان نادیده؛ اهدایی ناشر کتابخانه ارشاد تهران، ۱ جلد.
۷۳. در پاسخ کسروی‌ان؛ اهدایی ناشر مؤسسه انتشارات آئین جعفری، ۲ جلد.
۷۴. در ثمین و ماء معین؛ اهدایی مؤلف سید مجتبی ایزجی زنجانی، ۳ جلد.
۷۵. الدراسات الاسلامیه فی اصول الفقه؛ اهدایی مؤلف سیدمحمد کلانتر، ۱ جلد.
۷۶. الدراسات الاسلامیه؛ اهدایی مؤلف سیدمحمد کلانتر، ۱ جلد.
۷۷. درسی از سخاوت پیشوایان اسلام؛ اهدایی مؤلف سید اسماعیل رسولزاده، ۱ جلد.
۷۸. دروس فی فقه الشیععه (تقریر بحث حضرت آیه الله خوئی)؛ اهدایی آیه الله خوئی، ۱ جلد.
۷۹. دعائی از صحفیه سجاده؛ اهدایی ناشر کتابخانه و قرائتخانه ملکه اسلام، ۱ جلد.
۸۰. دفاع از سید جمال الدین اسدآبادی؛ اهدایی مؤلف سید هادی خسروشاهی، ۱ جلد.
۸۱. دندان و تندرستی؛ : اهدایی مؤلف قاسمی تفرشی، ۱ جلد.
۸۲. دنیا در خطر سقوط؛ اهدایی مؤلف مصطفی زمانی، ۱ مجلد.
۸۳. دو مذهب؛ اهدایی مؤلف سید هادی خسروشاهی، ۱ جلد.
۸۴. دیابت یا بیماری قند؛ اهدایی مؤلف گراف کانکلین، ۱ جلد.
۸۵. دیانت زردشت؛ اهدایی مؤلف حسام نقبائی، ۱ مجلد.

۸۶. دیوان نهضه العشاق فی ارض العراق؛ اهدایی ناظم مرتضی بن عمادالدین ضیائی، ۱ جلد.
۸۷. راه اسلام و بلای استعمار؛ تألیف علامه کاشف الغطاء، اهدایی مترجم سیدهادی خسروشاهی، ۱ جلد.
۸۸. راهنمای انس و مودت؛ اهدایی مؤلف وجدانی سرابی، ۲ جلد.
۸۹. راهنمای سالم و مسلول؛ اهدایی مؤلف.
۹۰. راهی بسوی خدا: شرح حال سید صدرالدین کاشف دزفولی؛ اهدایی مؤلف سیدموسی گوشه‌گیر، ۱ جلد.
۹۱. رساله نوریه (معرفی سلسله ذهبیه) اهدایی مؤلف شمس الدین پرویزی، ۱ جلد.
۹۲. الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیه؛ اهدایی ناشر جامع النجف الدینی، ۱ جلد.
۹۳. رهبران مشروطه؛ اهدایی مؤلف ابراهیم صفائی، ۲۰ جلد.
۹۴. راهنمای منطق؛ اهدایی مؤلف سید محمدباقر محدثی نجفی، ۲ جلد.
۹۵. زن و آزادی؛ اهدایی مؤلف سیدرضا صدر، ۱ جلد.
۹۶. سالنامه معارف جعفری؛ اهدایی ناشر آقای احمد محصل یزدی، ۱ جلد.
۹۷. سالنامه مکتب تشیع سال ششم؛ اهدایی ناشر، ۱ جلد.
۹۸. سر دفتر در اسلام؛ اهدایی مؤلف جمال الدین جمالی، ۱ جلد.
۹۹. سیرتنا و سنتنا؛ اهدایی مؤلف عبدالحسین امینی، ۱ مجلد.
۱۰۰. شرح الرسائل؛ اهدایی مؤلف مصطفی اعتمادی، ۲ جلد.
۱۰۱. شرح کتاب الاجاره من الشرايع؛ اهدایی مؤلف میرزا محمود آشتیانی، ۱ جلد.
۱۰۲. شگفتیهائی از تاریخ اسلام و جهان؛ اهدایی مؤلف ابراهیم وحید دامغانی، ۲ مجلد.
۱۰۳. شیعه و زمامداران خودسر، ترجمه الشیعه و الحاکمون؛ مؤلف محمدجواد مغنیه، اهدایی مترجم مصطفی زمانی، ۱ جلد.
۱۰۴. صلاح الدین، مردی که بر غرب پیروز شد؛ اهدانی ناشر کتابخانه ارشاد، ۱ جلد.
۱۰۵. طریق الوصول الی تحقیق کفایه الاصول؛ اهدایی مؤلف محمد کرمی، ۴ جلد.
۱۰۶. الطهاره مبحث التیمم، و تعلیقه وسیله النجاه و رساله ارث محشی، تألیف و تحشیه روح الله موسوی (آیه الله خمینی) اهدایی از طرف ایشان، ۱۰ جلد.

۱۰۷. العقد المنیر، فیما یعلق بالدارهم و الدنانیر؛ اهدایی مؤلف سید موسی حسینی مازندرانی، ۱ جلد.
۱۰۸. علل قیام حسین(ع)؛ اهدایی مؤلف محمد واصف، حوزه علمیه قم، ۱ جلد.
۱۰۹. العلم المنسوب فی حکم آثار الغاصب و المغضوب و حکمت بوعلی سینا؛ ج ۴ و توضیح المسائل رسال عملیه؛ اهدایی مؤلف محمد صالح، علامه مازندرانی سمنانی، ۳ جلد.
۱۱۰. غنیه الطالب فی التعلیقہ علی المکاسب؛ اهدایی مؤلف مرتضی اردکانی، اصفهان، ۵ جلد.
۱۱۱. الفبای فکری حسین (علیه السلام)؛ اهدایی ناشر خسروشاهی، ۱ جلد.
۱۱۲. فرهنگ نو، اهدایی مؤلف محمد قریب گرگانی، ۲ جلد.
۱۱۳. الفقه فی شرح العروه ج ۱ - ۲، الوصول الی کفایه الاصول ج ۱ - ۵، المقدمات، هل تعرف الصلاه، المسلم، منشورات آیه الله زاده شیرازی در کربلا، اهدایی ایشان است؛ ۱۳ مجلد.
۱۱۴. فلسفه احکام؛ اهدایی مؤلف احمد اهتمام، ۱ جلد.
۱۱۵. فلسفه قیام مقدس حسینی(ع)؛ آئین دین یا احکام اسلام؛ آئین جاویدان ج ۱ - ۳؛ ارمغان الهی: فارسی مؤلفات مرحوم خالصی زاده و ترجمه آقای حیدرعلی قلمداران ارمغان آسمان، حج یا کنگره عظیم اسلامی: تألیف آقای قلمداران که مجموع هشت مجلد از طرف ایشان اهداء شده است. ۸ مجلد
۱۱۶. فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی؛ اهدایی کتابخانه مجلس، ۱ جلد.
۱۱۷. فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی؛ اهدایی مؤلف عبدالحسین حائری، ۲ جلد.
۱۱۸. فهرست کتابهای چاپی عربی؛ مشتمل بر کتابهای چاپی در ۱۳۴۰ هجری بعد در خارج، و از اول آمدن چاپ در ایران، اهدایی مؤلف خانبابا مشار، ۱ جلد.
۱۱۹. قوانین فقه اسلامی؛ تألیف دکتر صبحی ... لبنانی، اهدایی مترجم جمال الدین جمالی محلاتی، تهران، ۱ جلد.
۱۲۰. الکافی(الاصول و الروضه)و الشرح؛ اهدایی ناشر انتشارات کتابفروشی اسلامیه، ۱ جلد.
۱۲۱. الکافی(الاصول و الروضه و شرح جامع)؛ اهدایی ناشر انتشارات کتابفروشی اسلامیه، ۲ جلد.
۱۲۲. کتاب الطهاره و کتاب الصلوه؛ اهدایی مؤلف نصره الله خلیفه بناروانی، ۲ جلد.

۱۲۳. کتاب «الجدری و الحصبة - آبله و سرخک»؛ مؤلف ابو محمد زکریای رازی، اهدایی مترجم مترجم و محشی دکتر محمود نجم آبادی، ۱ جلد.
۱۲۴. کتابشناسی ملی؛ اهدایی ناشر کتابخانه ملی تهران، ۱ جلد.
۱۲۵. کفایه الواعظین؛ اهدایی مؤلف سید ابوالفضل حسینی تبریزی، ۲ مجلد.
۱۲۶. کنز العرفان فی فقه القرآن، مؤلف: فاضل مقداد (۸۲۶ه) با تعلیقات و اضافات از آقای میرزا محمدباقر شریف زاده گلپایگانی در تهران، اهدایی مستعان پور، ۱ جلد.
۱۲۷. کودک نیل یا مرد انقلاب، داستان قرآنی، اهدایی مؤلف مصطفی زمانی نجف آبادی، ۱ جلد.
۱۲۸. کودکان اسلامی؛ اهدایی ناشر، ۱ جلد.
۱۲۹. گفتار شیعه در اصول و فروع؛ مؤلف شیخ شمس الدین مجتهدی نجفی، اهدایی آقایان هدایت الله جدیدالاسلام زنوری و مشهدی عبدالحسین ارشدی زنجانی و مشهدی محمود فرزندی تبریزی بوسیله مؤلف، ۴ جلد.
۱۳۰. گلچین هفته (تاریخ اجمالی زندگی امیرالمومنین و امام حسن و امام حسین علیهم السلام)؛ اهدایی مؤلف حاج شیخ محمدعلی انصاری اراکی، ۳ جلد.
۱۳۱. گلزار، مجموعه اشعار؛ اهدایی ناظم جواد مقدم (پیرامون معارف اسلامی و فضائل اخلاقی) ناظم، ۱ جلد.
۱۳۲. گلهای صفا و نیلوفر وحشی؛ اهدایی ناظم ایرج زندبگله (صفای ملایری)، ۲ مجلد.
۱۳۳. گمشده شما: حسین بن علی (ع) را بهتر بشناسیم؛ اهدایی مؤلف محمد یزدی، ۲ مجلد.
۱۳۴. گمشده همگان یا فهرست بعضی از کتابهای سودمند، اهدایی شورای کانون مکتب ولی عصر، ۱ جلد.
۱۳۵. لاله: مجموعه اشعار؛ اهدایی ناظم جواد مقدم زنجانی (پیرامون مسائل اخلاقی و اجتماعی)، ۱ جلد.
۱۳۶. لغت نامه دهخدا ۲۹ جزء؛ اهدایی ناشر سازمان لغت نامه.
۱۳۷. متن کامل راهنمای سالم و مسلول؛ اهدایی مؤلف مؤلف: یکنفر بیمار مسلول که سالها تحت معالجه بوده و بهبودی یافته است، ۱ جلد.
۱۳۸. مجله کانون سردفتران؛ اهدایی کانون سردفتران، ۱ جلد.

۱۳۹. مجموعه اسناد و فرامین آستانه ری؛ اهدایی آستانه مقدس شهر ری، ۱ جلد.
۱۴۰. مجموعه قصه‌های شیرین: اهدایی مؤلف حسن مصطفوی، تهران، ۲ جلد.
۱۴۱. محاضرات فی اصول الفقه؛ اهدایی آیه الله خوئی، ۳ جلد.
۱۴۲. محاکمه و بررسی باب و بهاء؛ اهدایی ناشر کتابخانه ارشاد، ۱ جلد.
۱۴۳. محمد(ص) پیغمبر شناخته شده (تاریخی، انتقادی، جوابگوی کتاب «محمد(ص) پیغمبری که از نو باید شناخت» اهدایی مؤلف و ناشر محمدعلی انصاری، ۲ جلد.
۱۴۴. مخزن المعانی و مقتبس الیاقوت (عربی) قلع الغیبه، (فارسی) احسن اللغه (فارسی) آداب الدعاء و منتخب الادعیه (فارسی) تقویم المتقین (فارسی) مؤلفات آقای حاج شیخ مرتضی مظاهری نجفی در اصفهان، اهدایی مؤلف، ۵ مجلد.
۱۴۵. مدرسه النجف و تطور الحریه الاصلاحیه فیها؛ اهدایی مؤلف محمد مهدی الآصفی، ۱ جلد.
۱۴۶. مرشد العقول، الازهار الارحیه، الروض الانیق، الدرر و الغرر، لیلہ القدر، وفات زینب کبری(ع)، ثمرات الارشاد، قبله القطیف، الکلم الوجیز عربی مؤلفات آقای شیخ فرج آل عمران قطینی در قطیف، اهدایی مؤلف ۹ مجلد.
۱۴۷. مزدوران استعمار در لباس مذهب؛ اهدایی ناشر مجمع علمی نجات نسل جوان، ۱ جلد.
۱۴۸. المسائل المستحدثه؛ اهدایی مؤلف سید محمدصادق روحانی قمی، ۲ جلد.
۱۴۹. المسائل المستحدثه؛ اهدایی ناشر کتابفروشی محمدی، قم، ۱ جلد.
۱۵۰. مسائلی از زمین و آسمان؛ تألیف سید محمدباقر طاهری شیرازی، اهدایی خسروشاهی، ۱ جلد.
۱۵۱. مسلمان - اجتماعی و جهانی (آداب اسلامی و وظایف یکنفر مسلمان)؛ اهدایی ناشر کتابخانه ارشاد، ۱ جلد.
۱۵۲. مسلمانان هند و کشمیر؛ اهدایی مؤلف سید هادی خسروشاهی، ۱ جلد.
۱۵۳. مسیحیگری و فرویدیسم؛ استاد محمد قطب مصری، مترجم: سید ضیاء الدین روحانی و سیدهادی خسروشاهی، اهدایی ناشر و مترجم خسروشاهی، ۱ جلد.
۱۵۴. مشکلات اجتماعی و نابسامانیهای قرن بیستم؛ اهدایی مؤلف محمد مجتهد شبستری، ۱ جلد.

۱۵۵. مصباح الفقاهه ج ۳؛ اهدایی آیه الله خوئی، ۱ جلد
۱۵۶. مصباح الهدی؛ اهدایی مؤلف آقای شیخ محمدتقی آیه الله آملی، مؤلف، ۱ جلد.
۱۵۷. معارف اسلامی؛ نشریه شماره اول سازمان اوقاف تهران (مباحثی از علوم اسلامی)، اهدایی ناشر، ۱ جلد
۱۵۸. معارف الاسلام «فروع دین در جهان اسلام»؛ اهدایی مؤلف محمود عابدی اصفهانی، ۱ جلد.
۱۵۹. معجم المطبوعات النجفیه؛ اهدایی مؤلف محمدهادی امینی، ۱ جلد
۱۶۰. مقتبس الاثر و مجدد مادر؛ اهدایی مؤلف محمدحسین سلیمان اعلمی حائری، ۴ جلد.
- ۱۶۱.
۱۶۲. مناسک حج (فارسی)؛ ترجمه و تألیف علی شاهرودی، اهدایی مؤلف، ۲ مجلد.
۱۶۳. مناظرات: ترجمه الاحتجاجات العشره؛ مؤلف عبدالله بن سید محمد شیرازی، اهدایی مترجم سید ابوالفضل حسینی تبریزی، ۱ جلد.
۱۶۴. مناظره الورد و الکمامه (ترجمه از فارسی مناظره گل و باغچه) اهدایی مؤلف مرتضی مظاهری نجفی، مترجم عربی هادی یوسفی، ۱ جلد.
۱۶۵. منهاج السرور یا صد و ده حکایت؛ اهدایی مؤلف علی قرنی گلپایگانی، ۲ جلد.
۱۶۶. مواقع النجوم منظوم؛ اهدایی ناشر دارالنشر قم، ۱ جلد.
۱۶۷. مهدی موعود؛ اهدایی ناشر، ۴ مجلد.
۱۶۸. نردبان ترقی؛ اهدایی ناشر نشریه انجمن اسلامی جوانان شاهی.
۱۶۹. النظام المالی و تداول الثروه فی الاسلام؛ اهدایی مؤلف محمد مهدی الآصفی، ۱ جلد.
۱۷۰. نظر مذهبی به اعلامیه حقوق بشر؛ اهدایی مؤلف سلطان حسین تابنده گنابادی، ۱ جلد.
۱۷۱. نخباء البشر؛ اهدایی مؤلف حاج شیخ آقا بزرگ تهرانی، ۱ مجلد.
۱۷۲. نقد و اصلاح؛ اهدایی مؤلف محمدتقی عالمی دامغانی، ۱ جلد.
۱۷۳. نقش فرهنگ در سرگذشت جوانان؛ اهدایی ناشر مجمع علمی نجات نسل جوان، ۱ جلد.
۱۷۴. نگهداری و پرورش کودک، ۱ مجلد.
۱۷۵. نه جزء لغت نامه دهخدا؛ اهدایی دانشگاه تهران.

۱۷۶. وسائل الشیعه؛ مؤلف شیخ حر عاملی؛ اهدایی ناشر انتشارات کتابفروشی اسلامیه، ۲ جلد.
۱۷۷. وسیله النجاه؛ اهدایی مؤلف ابوالفضل شمشیری فضل آبادی، ۲ جلد.
۱۷۸. وصیتنامه خالصی: آیا اینان مسلمانند؛ مؤلف مرحوم خالصی زاده، اهدایی مترجم حیدرعلی قلمداران، ۱ جلد.
۱۷۹. هدایه المتعلمین فی الطب؛ اهدایی ناشر دانشگاه مشهد، ۱ جلد.
۱۸۰. همسران رسول خدا(ص)؛ اهدایی ناشر.
۱۸۱. یاران پیغمبر را بشناسید؛ اهدایی مؤلف محمدعلی عالمی دامغانی نزیل سمنان، ۱ جلد.
۱۸۲. یک دوره نشریه ماهانه الاخلاق و الادب، اهدایی مؤلف مؤلف و ناشر شیخ محمدحسین اعلمی.
۱۸۳. یکتا خدای جهان آفرین؛ مؤلف بعربی: سیدمحمد شیرازی، کربلا، مترجم: اهدایی مترجم علی کاظمی، ۱ جلد.

اهداء کنندگان کتب عمده در سالهای اخیر

- در سالهای اخیر نیز افراد خیر کتابهای زیادی به کتابخانه مسجداعظم اهدا کرده‌اند:
- آیه‌الله محمدجواد علوی بروجردی؛ علاوه بر اهدای ۲۵۰۰ جلد کتاب چاپ سری و سنگی، تعداد ۶۲۵ نسخه خطی متعلق به کتابخانه شخصی حضرت آیه‌الله العظمی بروجردی را از ورثه خریداری و به کتابخانه اهدا کردند.
- آیه‌الله محمد حسین علوی بروجردی؛ ایشان قریب به ۱۴۰۰ جلد کتابخانه شخصی خود را به کتابخانه اهدا کردند.
- آقای رضا کریم پور از بروجرد؛ ایشان تعداد ۲۵۸۹ جلد کتاب متعلق به کتابخانه شخصی خود را به کتابخانه اهدا کردند.
- دفتر آیه‌الله العظمی سیستانی؛ اهدای صدها جلد کتاب (چاپ کشورهای عربی و عربستان).
- دفتر آیه‌الله العظمی نوری همدانی؛ اهدای ۶۵۱ جلد کتاب.

حاج آقای انصاری؛ اهدای ۴۷۰ جلد کتاب.
 آقای جعفری؛ اهدای تعداد قابل توجهی مجله و نشریه.
 آیه الله استادی؛ اهدای تألیفات خود و نیز تعداد قابل توجهی مجله و نشریه.
 آیه الله وجدانی فخر؛ اهدای کتابخانه شخصی.
 عبدالغنی مهدوی صفت؛ اهدای کتابخانه شخصی و هفت جلد نسخه خطی.
 حجة الاسلام والمسلمین رسول جعفریان؛ اهدای صدها جلد کتاب از کتابخانه تخصصی تاریخ.

تشکر

در پایان لازم است از افراد و نهادهایی که در سال‌های اخیر هدایایی به کتابخانه تقدیم کرده‌اند، سپاسگزاری شود:

آقایان محمد فرقانی، سید حبیب موسوی، سید هادی موسوی، سید علی خضری، محمد علی شوندی، سعید امانی، علی حمدی، علی اکبر عزیزی‌نیا، محرم علی دعائی، گلزاری و دیباج. همچنین:

معاونت فرهنگی سازمان اوقاف و امور خیریه، مرکز خدمات حوزه، اداره امور کتابخانه‌های حوزه علمیه، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان قم، نهاد کتابخانه‌های عمومی، دفتر آیه الله العظمی مکارم شیرازی، دفتر آیه الله جوادی آملی، دفتر آیه الله مدنی تبریزی، دفتر آیه الله علوی گرگانی، کتابخانه مرکز اسناد و موزه مجلس شورای اسلامی.

برخی از منابع و مآخذ

- رایت دین (بررسی اندیشه و رفتار سیاسی آیت الله العظمی بروجردی)، علی اکبر عالمیان، ناشر: مرکز اسناد انقلاب اسلامی ۱۳۹۰
- چشم و چراغ مرجعیت، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ناشر بوستان کتاب ۱۳۸۸
- خاطرات زندگانی حضرت آیه الله العظمی بروجردی، حجة الاسلام والمسلمین سید محمدحسین علوی بروجردی، ناشر: چاپ و انتشارات اطلاعات ۱۳۴۱
- زندگانی زعیم بزرگ عالم تشیع، علامه عالیقدر حضرت آیت الله بروجردی، علی دوانی، چاپخانه حکمت ۱۳۴۰
- شکوه فقاهت، یادنامه حضرت آیه الله حاج آقا حسین بروجردی، تهیه و نشر انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم ۱۳۷۹
- تاریخچه شهر سامراء، زندگانی عسگرین علیهما السلام، وقفنامه و تاریخچه ساختمان حمام و حسینیه در سامراء و شمه‌ای از زندگانی و آثار مرحوم آیت الله العظمی حاج آقا حسین بروجردی قدس سره، سید مصلح الدین مهدوی ۱۳۸۱ قمری، ناشر: چاپ فردوسی اصفهان
- چهل مقاله، کتابنامه - کتابشناسی - شرح حال، رضا استادی، ناشر: کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی ۱۳۷۱ ه.ش چاپ اول
- مردان علم در میدان عمل، سید نعمت ا... حسینی، جلد دوم، ناشر: مؤلف، چاپخانه سیدالشهداء (ع) ۱۳۷۶
- گروهی از دانشمندان شیعه، حاج شیخ رضا استادی، ناشر: مؤلف ۱۳۸۳
- مکتب اسلام، سال سوم شماره سوم، شماره مسلسل ۲۷، اردیبهشت ۱۳۴۰

نشریه کتابخانه مسجد اعظم، ۱۳۴۴_۱۳۴۵

حوزه، فروردین و اردیبهشت و خرداد و تیر ۱۳۷۰، شماره ۴۳_۴۴

رسالة الاسلام مجلة اسلاميه عالميه، جمادی الاخری ۱۳۷۵ق

پیام حوزه، شماره ۳۱، پاییز ۱۳۸۰

مجله مجموعه حکمت، شماره ۴۹، خرداد ۱۳۳۹